

ศึกษาการรักษากุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
**A STUDY OF WOMEN HOLD TAKING UPOSATHASILA WHICH ARE
APPEARED IN BUDDHIST COMMENTARY (ATHAKATHA DHAMMAPADA)**

พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ (โชติการ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาการรักษาศิลปะของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ (โชติการ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

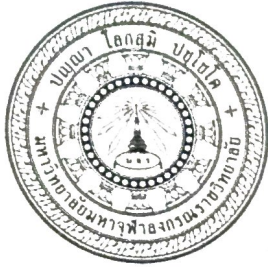
**A Study of Women Hold Taking Uposthasila Which are Appeared in
Buddhist Commentary (Athakatha Dhammapada)**

Phrakrusamuh Krittapas Sukijjo (Chotikarn)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษารักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.)

(ดร.สวัสดี อโณทัย)

กรรมการ

(พระครูโสมสิตวัฒน์านุกูล, ดร.)

กรรมการ

(พระครูโกศลอรรถกิจ, ดร.)

กรรมการ

(ดร.อุทัย เอกสะพัง)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูโกศลอรรถกิจ, ดร.
ดร.อุทัย เอกสะพัง

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ผู้วิจัย : พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ (โชติการ)

ปริญญา : พุทธศาสนมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูโกศลอรธกิจ, ดร., ทช.บ. (เทคโนโลยีการผลิตสัตว์),
ศษ.ม. (บริหารการศึกษา), ปร.ด. (ปรัชญาและศาสนา)

: ดร.อุทัย เอกสะพัง, พธ.บ. (รัฐศาสตร์), Ph.D. (Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ๒) เพื่อศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรี ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการทบทวนเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สตรีที่รักษาอุโบสถศีล และวิเคราะห์ข้อมูลจากตำราชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ

ผลจากการศึกษาพบว่า สตรีในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลที่ยังไม่ชัดเจน ยังไม่ทราบถึงการรักษาอุโบสถศีลให้พิเศษยิ่ง ๆ ขึ้น นั้นว่ามีการรักษา ๓ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ คือ อุโบสถที่รักษากันเฉพาะวันที่กำหนดปฏิชาครอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษากันครั้งละ ๓ วัน ปาฏิหาริย์ปกขอุโบสถ คือ อุโบสถที่รักษากันเป็นประจำ ปัจจุบันนี้สตรีนิยมรักษาอุโบสถศีล ในวันพระช่วงเช้าพรรษาเพียงเดือนละ ๔ ครั้งในวันพระ พอออกพรรษาแล้วผู้รักษาอุโบสถศีลก็ลดน้อยลงพบว่าสตรีที่จะรักษาอุโบสถศีลตลอดชีวิตนั้นมีจำนวนน้อยมาก

วิธีการรักษาอุโบสถศีล สตรีส่วนใหญ่ในปัจจุบันไปสมาทานขอศีลกับพระที่วัด เพราะที่วัดสะดวกกว่าการรักษาอุโบสถปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางวัดกำหนดไว้ โดยเริ่มจากในตอนเช้าชำระร่างกายให้สะอาด แต่งกายด้วยชุดขาว หรือชุดสุภาพ นำภัตตาหารมาร่วมทำบุญที่วัด ทำวัตรสวดมนต์ประกาศวันอุโบสถ สมาทานอุโบสถศีล รับศีล ๘ มารักษา เมื่อถึงเวลาที่ทางวัดกำหนดก็จะร่วมกันปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ เดินจงกรม ฟังเทศน์ฟังธรรม และสวดมนต์ทำวัตรเช้า - เย็น ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้นิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน การรักษาอุโบสถศีลนั้นไม่เคร่งครัดในการสำรวมระวังกาย วาจา ใจ ไม่ได้อธิษฐานจิตตั้งความปรารถนาในการรักษาเพื่อวัตถุประสงค์อันยิ่งใหญ่

การวิเคราะห์ผลการรักษาอุโบสถศีลของสตรีมีผลต่อคุณภาพชีวิตนั้น พบว่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านสุขภาพของผู้ปฏิบัติเองที่แก้ตัวลงทำให้ ปวดขาปวดเข่า ยืน เดิน นั่งนอนไม่สะดวก สถานที่วัดไม่เอื้ออำนวย ไม่สะดวกสัปปายะ ผลทางด้านต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาอุโบสถศีล มีความปรารถนาให้ตัวเองมีสุขภาพแข็งแรง มีจิตใจเบิกบานได้ผลานิสงส์ มีการสะสมบุญ เมื่อตายไปขอให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หากต้องเกิดอีกขอได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนาและได้เกิดทันศาสนาพระศรีอริยมะต๋ไทย และขอให้ครอบครัวประสบแต่ความสุขความเจริญ

ลูกหลานว่านอนสอนง่าย ไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน กิจการงานเจริญก้าวหน้ามั่นคง ร่ำรวย และสุดท้ายขอให้
บ้านเมืองสงบสุข อันเป็นความปรารถนาทางโลกียะมากกว่าโลกุตตระ

Thesis Title : A Study of Women's Uposthasila Observance in the
Dhammapada Commentary

Researcher : Pharkrusamuh Krittapas Sukicco (Chotikarn)

Degree : Master of Arts. (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakru Kosolattakit, Dr., B.A. (Animal Production Technology),
M.A.(Education Administration), Ph.D.(Buddhism and Philosophy)

: Dr.Uthai Eksaphang, B.A. (Political science), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : March 8, 2018

Abstract

The objectives of the study were 1) to study *Uposathasila* observance by women as depicted in Dhammapada commentary, 2) to study women's *Uposathasila* observance, and 3) to analyze *Uposathasila* observance by women in the Dhammapada commentary. This research was a qualitative study with documentary review and data gathered from interviewing women who observed *Uposathasila* and data analysis from primary and secondary sources.

The research findings revealed that most of the women lack of clear understanding about *Uposathasila* observance and for more special observance with three types; *Pakatiuposatha* observance day in specific time, *Patijagharauposatha* meaning three-day observance, and *Patihariyapakkhauposatha*, a regular observance. Nowadays, most of the women just observe *Uposathasila* four times a month on the Buddhist holy day during the rains-retreat. After the rains-retreat, a number of people who observe *Uposathasila* decrease and women who observe *Uposathasila* throughout their life are very few.

Currently, mostly women undertake *Uposathasila* from a Buddhist monk in the temple which is comfortable and convenient. The regular rules set by the temple in *Uposatha* observance start with morning bath, dressing with white color or appropriate clothes, bringing food to offer monks in the temple, praying and announcing *Uposatha* day, and then observing eight precepts. In specified time, participants come to take part in doing meditation, a terraced walking, listening to sermons, performing morning and evening chanting. This is the popular way in the current society. At present, the *Uposathasila* observance is not strict and serious on control of physical, speech and mind without any determination on the willingness of a great aim.

With regard to the analysis of result in undertaking *Uposathasila* of women affecting one's life, it was found that mostly they have health problems due to old age, causing uncomfortable walk, and standing, sitting and sleeping because of the uncomfortable and inconvenient condition in the temple. Women who observed the *Uposathasila* wish to be healthy both physical mental along with an accumulation of wholesome deeds in order to be born in the heaven after death and they also wish to embrace Buddhism if they take human form in the time of the Buddha named Sri *Ariyamettriya*, they wish family happy and prosperous as well.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านทางสังคมได้ชัดเจนมากที่สุด ได้แก่คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้น ศิล เพราะศิลปะเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกาย วาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อย และเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับถือของพวกตน หรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุด

ศิลปะในพระพุทธศาสนาเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริตโดยมีเจตนาเป็นเครื่องประพฤติดวงเวียนจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศิลเมื่อประพฤติตรงตามหลักการสภาพ จิตใจจะเป็นอิสระจากตัณหา คุณธรรมที่มีฐานมาจากศิลปะย่อมมีคุณค่าที่รักษา และส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศิลปะคือการควบคุมความประพฤติ ป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว จิตใจสงบจากกิเลสเป็นสมาธิที่ส่งคุณค่า สนองปัญญาที่เกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และความบริสุทธิ์หลุดพ้น ดังนั้นศิลปะจึงเป็นหลักความประพฤติที่ต่อเนื่องกันตามเหตุผล เป็นระบบจริยธรรม เพราะผู้ปฏิบัติจะประพฤติดูถูกต้องก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในระบบ และเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็น พื้นฐานอยู่ด้วยการปลูกฝังให้มีศิลปะ ด้วยการเรียนรู้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี การสั่งสอนที่ถูกต้องนำหลักการมาประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องด้วยความไม่ประมาท^๑

อย่างไรก็ดี ถ้าเทียบกันในระบบชีวิตที่เรามีพระสงฆ์ฝ่ายหนึ่ง และคฤหัสถ์ฝ่ายหนึ่ง ศิล ๕ เป็นคฤหัสถ์ธรรม หรือธรรมของคฤหัสถ์ คฤหัสถ์มีธรรมคือศิลปะเป็นเบื้องต้นได้ชื่อว่ามี คุณสมบัติของคฤหัสถ์ที่ดี ถ้าเป็นพระสงฆ์ถือศิลปะ ๕ ไม่พอ ต้องถือศิลปะให้ยิ่งขึ้นไปกว่าบุคคลธรรมดา ถ้าเป็นพระภิกษุถือศิลปะ ๒๒๗ ข้อ เป็นภิกษุณีถือศิลปะ ๓๑๑ ข้อ เพราะฉะนั้น ศิลก็เลยมีเพิ่มเติมนอกเหนือยิ่งขึ้นไปกว่าเพียงศิลปะ ๕ เท่านั้น แต่ศิลปะที่เพิ่มมากขึ้นไปนั้น โดยมากก็เป็นข้อปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตน เช่น ศิล ๘ ของ

---

^๑ พระอุบล กตปุณฺโญ (แก้ววงศ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศิลปะที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

ญาติโยมความจริงญาติโยมถือศีล ๕ ก็เพียงพอจะเป็นคนกุศลที่ดีแล้ว เมื่อต้องการจะปฏิบัติฝึกฝนตนให้ดียิ่งขึ้นไป ก็ควรถือศีล ๘ หรืออุโบสถศีล ศีล ๘ นั้นท่าน จัดเข้าในจำพวกวัตร วัตร คือ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ต้องทำเพื่อฝึกฝนตนเอง ชัดเกลากิเลสของตนเอง เพื่อเตรียมจิตให้พร้อมที่จะบำเพ็ญคุณความดีอื่น ๆ ให้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้น เมื่อมีศีล ๕ แล้วถ้าต้องการความเจริญในธรรม ก็ไม่ควรหยุดอยู่เพียงศีล ๕ พึงสมาทานศีล ๘ แล้วรักษาไว้อย่าให้ต่างพร้อย ประพฤติปฏิบัติมันอยู่ในศีลของตนเพื่อความเจริญงอกงามแห่งศีล

อุโบสถศีล เป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ ผู้ปรารถนาความเจริญอันเป็นบุญกุศลเฉพาะตน หยุดการงานของฆราวาสมีทำนา ทำไร่เป็นต้น ไว้ชั่วคราวแล้วมาทำกิจกรรมทางศาสนา เป็นการขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบาง เป็นทางแห่งความสงบอันเป็นความสุขสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนผู้ครองเรือนควหาโอกาส ประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่กำลัง

อุโบสถศีลนั้น มีผู้ปฏิบัติกันมาก่อนพุทธกาล และเป็นชื่อของวันที่เจ้าลัทธิทั้งหลาย กำหนดไว้เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมตามลัทธิของตนมีการงดอาหารเป็นต้น ต่อมาเมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จึงทรงบัญญัติอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ พร้อมทั้งไตรสรณคมน์ เพราะฉะนั้น อุโบสถศีลจึงมี ๒ อย่าง คือ

๑. อุโบสถศีลนอกพุทธกาล ได้แก่ การเข้าจำด้วยการงดอาหารตั้งแต่เที่ยงวันไปในวันที่กำหนดไว้ ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ในอรรถกถาคังคมาลชาดก อัญญกนิบาตว่า บุตร และภรรยาที่ดี บริวารชนก็ดี ของเศรษฐีนั้นโดยที่สุดแม้คนเลี้ยงโคในเรือนนั้น ทั้งหมดล้วนเข้าจำอุโบสถศีลเดือนละ ๖ วัน

๒. อุโบสถศีลในสมัยพุทธกาล ได้แก่ อุโบสถศีลที่เป็นพุทธบัญญัติ อันประกอบด้วยไตรสรณคมน์ และองค์ ๘ ประการ มี ปาณาติบาต เป็นต้น^๒

อุบาสก อุบาสิกา ผู้รักษาอุโบสถศีลในสังคมไทยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการรักษาอุโบสถศีล บ้างก็มีอายุมาก บ้างก็ประสบปัญหาต่าง ๆ จึงไม่สามารถรักษาได้อย่างจริงจัง จึงต้องอาศัยคณะสงฆ์ในการสนับสนุน และส่งเสริมให้แต่ละวัดจัดกิจกรรมในการรักษาอุโบสถศีล เป็นแบบแผนในการรักษาอุโบสถศีล และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้สืบไปด้วย

อุโบสถศีลเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น (บูรพบท) เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน นอกจากนี้การรักษาอุโบสถศีลยังทำให้พระพุทธศาสนา ไม่ขาดสูญซึ่งพุทธบริษัท คือ อุบาสกและอุบาสิกาผู้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายคฤหัสถ์^๓ เนื่องจากพระพุทธศาสนาไม่อาจดำรงอยู่ได้

^๒ วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๓๗๗/๔๓๓.

^๓ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๙/๑๗๘.

นานหากขาดผู้สืบทอดศาสนา และการรักษาอุโบสถศีลยังทำให้เกิดความสงบสุขในส่วนปัจเจกบุคคล และสังคมส่วนรวมด้วย

ปัจจุบันนี้ ก็ยังมีความเข้าใจเรื่องอุโบสถศีลไม่ครบถ้วนทุกประเด็น จึงทำให้การปฏิบัติไม่ สมบูรณ์ ผลที่ได้รับจึงไม่เต็มที่ ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่อง อุโบสถศีลหรือไม่มีความรู้ ความเข้าใจเลยว่าคำสอน เรื่องอุโบสถศีลเป็นการสอนเกี่ยวกับอะไร

จากที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบท เพื่อศึกษาผลของการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทย ว่าเกิดผลดีแก่ผู้ ประพฤติและปฏิบัติอย่างไร ทั้งนี้เพื่อที่จะเป็นบรรทัดฐาน ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เจริญรอยตาม เพื่อ เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ยืนนาน ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร เอกสารการวิจัยในครั้งนี้ จะศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ ข้อมูลเพิ่มเติมจะต้องอาศัยคัมภีร์อื่น ๆ ของนิกายเถรวาท เช่น อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส เอกสาร วิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับข้อมูลเรื่อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ศึกษาวิเคราะห์ผลการรักษาอุโบสถศีล

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา งานวิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด หลักการ ความสำคัญ และเป้าหมายของการ รักษาอุโบสถศีล

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ สตรี หมายถึง ผู้หญิง เพศหญิงที่อยู่ในจังหวัดสงขลา

๑.๔.๒ อุโบสถศีล หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาทั่วไป มิใช่สงฆ์ (ซึ่งมีศีลเฉพาะตนอยู่แล้ว) โดยมักจะรับศีลแปดในวันพระ นิยมรักษาศีลแปดเป็นเวลา ๑ วัน หรือ ๓ วัน จัดเป็นศีลชั้นต่ำของ พระอนาคามี มี ๓ ประเภท คือ

๑. ปกติอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่รักษาตามปกติชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง

๒. ปฏิชาครอุโบสถ หมายถึง อุโบสถของผู้ตื่นอยู่ (คือผู้กระตือรือร้นชวนขวยใน กุศล ไม่หลับไหลด้วยความประมาท)

๓. ปาฏิหาริย์อุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ฟังนำไปคือให้เป็นไปตามกำหนดเป็น ประจำในแต่ละปี

๑.๔.๓ การรักษาอุโบสถศีล หมายถึง การรักษาศีลในวันอุโบสถ ผู้รักษาสามารถเลือกรักษาได้ ตามความพร้อมของแต่ละบุคคล มี ๓ ลักษณะ

๑.๔.๓.๑. โคपालอุโบสถ หมายถึง อุโบสถเยี่ยงโคบาล

๑.๔.๓.๒. นิคัณฐอุโบสถ หมายถึง อุโบสถเยี่ยงนิครนถ์

๑.๔.๓.๓. อริยอุโบสถ หมายถึง อุโบสถเยี่ยงอริยะ

๑.๕ ทบพวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวเรื่องอานิสงส์ของศีลไว้ในหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” มีใจความว่า “ศีลย่อมบำบัดการดิ้นรนตนเองเสียได้ด้วยประการทั้งปวง ทำชื่อเสียงและความแจ่มใสให้เกิดแก่เขาผู้มีศีลได้ทุกขณะ ศีลเป็นฐานรากของคุณความดีทั้งหลายอื่น ศีลเป็นเครื่องทอนกำลังของความชั่ว ปราชญ์พึงรู้ถ้อยแถลงอานิสงส์แห่งศีลดังนี้เถิด”^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของศีลในหนังสือเรื่อง “ศีลพระ” สรุปได้ว่า ศีล คือ การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและ วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจาก โทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทาง กายและ วาจา โดยสาระก็คือการไม่ละเมิด การรู้จักสำรวมกาย วาจา อาชีพของตน และหมายถึง เจตนาละ ความชั่วทางกายวาจาและอาชีพนั้น ๆ^๕

สาตี รักสุทธิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ศีล สุตยอดวินัยของศาสนาพุทธ มีใจความว่า ศีล ๘ หรือที่เราทำกันหลายรู้จักกันดีในนาม “อุโบสถศีล” ถือเป็นศีลสังคัมหรือศีลบุคคลประเภท หนึ่ง ที่ควรทำความเข้าใจกันให้ละเอียด เรียนรู้ให้ลึกซึ้งซึ่งจะได้ปฏิบัติรักษา งดเว้นและปฏิบัติได้ ถูกต้องตรงตามหลักการของธรรมนูญหลักชาวพุทธ เหตุที่เรียกศีล ๘ ว่า เป็นศีลสังคัมหรือศีล บุคคลหรือศีล ประเพณีนั้น เพราะชาวพุทธเข้าใจว่าคนที่จะรักษาศีล ๘ จะต้องนั่งขาวหม่ขาว อยู่ในอาณาบริเวณจำกัด เช่น วันหนึ่งคืนหนึ่งให้อยู่เฉพาะในบริเวณวัดไม่ให้ออกไปไหน ให้นอนค้างคืนอยู่ที่วัดที่ตนสมาทานขอศีลนั่นเอง^๖

^๔ พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์ อนุรักษ์ต้นฉบับเดิม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิและธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๘.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), ศีลพระ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

^๖ สาตี รักสุทธิ, ศีลสุตยอดวินัยของพระพุทศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนศึกษา, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

กองวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้กล่าวถึง อุโบสถศีลไว้ในหนังสืออุโบสถศีลฉบับมหาจุฬาลงกรณ ไว้ว่า อุโบสถศีลเป็นกาลยุคพรหมจรรย์ เป็นธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนประพฤติปฏิบัติ เพื่อบำรุงจิตใจของตนให้แนบแน่นในกุศลธรรม คำว่าอุโบสถศีล แปลว่า จำศีล หมายความว่า ผู้ปรารถนาบุญกุศลพึง ประพฤติปฏิบัติตามธรรมนี้ เรียกว่าอุโบสถศีล คำนี้เป็นคำเฉพาะกิจที่รักษาศีล ๘ ซึ่ง พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เป็นชื่อเฉพาะ การรักษาศีล ๘ นี้เท่านั้น ไม่หมายถึง ศีลทั่วไป แม้ถึงอย่างอื่น เช่น ศีล ๕ ศีล ๑๐ เป็นต้น ซึ่งมีวิธีอัน จำต้องรักษาเช่นเดียวกันกับอุโบสถศีลก็จริง แต่ก็ไม่เรียกว่า อุโบสถศีล คงเรียกว่าศีล ๘ นี้ว่าอุโบสถ ศีลเท่านั้น และอุโบสถศีลนี้จัดได้ว่าเป็น ธรรมะสำหรับกำจัดกิเลส มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น สำหรับ คนครองเรือน ท่านจึงเรียกว่า อุโบสถศีล^๗

ประณีต กองสมุทร ได้กล่าวถึง คำว่า “พรหม” แปลว่า ประเสริฐ เปนชื่อของพระพุทธเจ้า ในหนังสือ ศีลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ ว่า บุคคลที่รักษาอุโบสถแล้ว เจริญธัมมานุสติ ระลึกถึงคุณของ พระธรรมเป็นอารมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลนั้นชื่อว่า เขาจำ “ธรรมอุโบสถ” อยู่ร่วมกับธรรม และมีจิตผ่องใสเพราะปรารถนธรรม บุคคลที่รักษาอุโบสถแล้ว เจริญสังฆานุสติ ระลึกถึงคุณของพระ สงฆ์เป็นอารมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลนั้นชื่อว่า เขาจำ “สังฆอุโบสถ” อยู่ร่วมกับสงฆ์และมีจิต ผ่องใสเพราะปรารถนสงฆ์ บุคคลที่รักษาอุโบสถแล้ว เจริญสีลานุสติ ระลึกถึงความบริสุทธิ์แห่งศีลของ ตน พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลนั้น เขาจำ “อุโบสถศีล” อยู่ร่วมกับศีลและมีจิตผ่องใสเพราะปรารถนศีล บุคคลที่รักษาอุโบสถแล้ว เจริญเทวตานุสติ ระลึกถึงคุณของพระธรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลนั้น เขาจำ “เทวดาอุโบสถ” อยู่ร่วมกับกับเทวดา และมีจิตผ่องใสเพราะ ปรารถนเทวดา^๘

ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธบาท สระบุรี ได้กล่าวถึงความสำคัญของอุโบสถศีลไว้ใน หนังสือ ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล ไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้นบุคคลที่ให้ความสำคัญแก่อุโบสถศีล ส่วนมากจะเป็นพระอริยบุคคล คนสามัญมีน้อยที่จะคิดรักษาอุโบสถ เพราะคนสามัญไม่พร้อมที่จะ รักษาอุโบสถกันนัก เพราะมีว่่วงภารกิจต่าง ๆ เรื่องการทำมาหากิน หวงเรื่องความสุขทางกามารมณ์ ผู้จะรักษาอุโบสถศีลจึงตกไปสู่ความสนใจของอริยบุคคลมากกว่า เช่น นางวิสาขา มหาอุบาสิกา ฉัตตปาณิอุบาสิกา มหากาลอุบาสิกาผู้เป็นพระโสดาบันชาวเมืองสาวัตถี และตามปกติอริยบุคคลชั้น อนาคามีย่อมรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำตลอดชีวิต เป็นศีลอัตโนมัติ ๖ จึงทำให้ทราบว่ อุโบสถศีลมี

^๗ กองวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, **อุโบสถศีลฉบับมหาจุฬาลงกรณ**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ, ๒๕๐๔), หน้า ๗.

^๘ ประณีต กองสมุทร, **ศีลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี. อินเตอร์ พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙ - ๔๑.

ความยิ่งใหญ่มาก แม้แต่พระอรียบุคคลชั้นอนาคามียังให้ความสนใจ สมาทานรักษามีได้ขาด ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า อุโบสถศีลเป็นจุดดวงแก้ววิเศษมีอยู่เฉพาะใน พระพุทธศาสนาเท่านั้น^๙

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวถึง การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ศีล ๕ ในพระไตรปิฎก ไว้ว่า ถ้าผู้ใดมีอุตสาหะประพฤติปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น รักษาอุโบสถมีองค์ ๘ ในวันอุโบสถ สิกขาบทนี้เองที่ทำให้ศีลระดับกลางกลายมาเป็นศีลระดับวินัย เพราะวินัยก็คือการประมวลแห่งสิกขาบททั้งหลายนั่นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ศีลก็ดี สิกขาบทก็ดี วินัยก็ดี มีความใกล้เคียงกัน แต่ศีลมุ่งความสงบสุขตามปกติของธรรมชาติ คือ หลักที่จะรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ว่า คนหว่านพืชเช่นใด ก็ต้องได้รับผล (ผลิต) จากพืชเช่นนั้น ผู้กระทำความดีย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำความชั่วย่อมได้รับผลแห่งกรรมชั่วส่วนวินัยได้แก่ส่วนที่แยกออกมาจากศีลนั่นเอง หากแต่มุ่งกำกับความประพฤติของบุคคลในหมู่คณะให้ปฏิบัติสอดคล้องกับความมุ่งหมายของชุมชน หรือหมู่คณะที่ต้องการฝึกหัดตนให้พัฒนา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยวิธีนำเอาหลักธรรมในศีลนั้นมากำหนดเป็นวินัยบังคับแก่พวกตน^{๑๐}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดวงกมล ทองคนารักษ์ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่องบทบาท และความสำคัญของอุบาสิกานในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีใจความเกี่ยวกับการวิเคราะห์บทบาทข้อปฏิบัติ และความสำคัญของอุบาสิกานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งศึกษาถึงคุณสมบัติของอุบาสิกาน และประวัติของอุบาสิกาน ตลอดจนบทบาทในด้านต่าง ๆ ของอุบาสิกานในสมัยพุทธกาล การที่อุบาสิกานที่ศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัยยอมหมั่นเยียมเยียน พบปะฟังธรรม รักษาอิศศีล ฝึกอบรมอธิจิต และอธิปัญญา ตลอดจนเกื้อกูลพระสงฆ์จนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังศึกษาถึงประวัติอุบาสิกานในสมัยปัจจุบัน ตลอดจนเปรียบเทียบบทบาทของอุบาสิกานสมัยพุทธกาล และอุบาสิกานในสมัยปัจจุบัน^{๑๑}

พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ใจความว่า มนุษย์ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๒ ประการ คือ กายซึ่งเป็นรูปธรรม และใจซึ่งเป็นนามธรรม ใน ๒ สิ่งนี้ ถือว่าใจมีความสำคัญกว่า ดังที่กล่าวกันว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” พระพุทธศาสนาก็ถือว่าใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เหมือนอย่างที่ว่าพระพุทธร่องค์ตรัสไว้ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่าง

^๙ ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธบาท สระบุรี, ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล สารธรรมจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ศิลป์สยาม และบรรณกิจภัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔ - ๕๕.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม. หน้า ๔๓๒. อ้างใน โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. “ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ศีล ๕ ในพระไตรปิฎก”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชา พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๙, หน้า ๓๓.

^{๑๑} ดวงกมล ทองคนารักษ์. “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

ขึ้นอยู่กับใจ ใจเท่านั้นเป็นใหญ่สุด และทุกสิ่งทุกอย่างจะสำเร็จได้ก็เพราะใจอีก หากเป็นคนใจชั่ว หยาบ คำพูด การกระทำของเขาก็จะชั่วหยาบไปด้วย ซึ่งเป็นเหตุให้ความทุกข์ความเดือดร้อน ติดตามเขาไปเหมือนล้อเกวียน หมุนติดตาม รอยเท้าโคตัวมีกำลังไป ฉะนั้น” และยังได้ตรัสโดยนัย ตรงข้ามกันอีกว่า “หากเป็นคนใจดี วาจาก็ดี การกระทำก็ดี ของผู้นั้นก็จะดีไปด้วย ซึ่งจะเป็นเหตุให้ ความสุข ความไม่เดือดร้อนตามเขาไปทุก ๆ ที่ ๆ เขาไป เหมือนว่าเงาของเขาติดตามเขาไปฉะนั้น” ใจจึงเป็น พื้นฐานและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในพฤติกรรมของมนุษย์ และในระบบการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงจัดวิธีปฏิบัติที่เป็นพื้นฐาน เรียกว่า ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ ได้แก่

๑. การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจาและอาชีพ เรียกว่า อธิศีลสิกขา
๒. การฝึกในด้านคุณภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา
๓. การฝึกปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๒}

สุนทรียะรังษี กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิตเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกกาผู้ได้รับเอตทัคคะ มีใจความเกี่ยวกับอุบาสิกกาที่ได้รับยกย่องว่ามีความเป็นเลิศ ๑๐ คน ที่มีคุณสมบัติของอริยะชน คือ ศรัทธา ศีล สุตะ ปัญญา ทุกคนไม่เพิกเฉย หรือละเลยหน้าที่ในการที่จะดูแลพระภิกษุสงฆ์และอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา สตรีในสังคมอินเดียโบราณถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบของการทำหน้าที่ภายในครอบครัว อยู่ภายใต้อำนาจของสามีไม่มีสิทธิเสรีภาพในทางสังคม แต่ทั้ง ๑๐ คนก็มีความขยันทำงานเลี้ยงชีพ ได้ทรัพย์โดยสุจริต ใช้จ่ายอย่างเผื่อแผ่ รับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น โดยใช้ทรัพย์ทำประโยชน์จนเป็นผู้ได้รับยกย่องในพระพุทธศาสนา มีปัญญาพอที่จะทำงานให้รอด ๗ พัน ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติและโลกามิสอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตน เป็นอยู่ด้วยจิตเบิกบานมีทุกข์บางเบา นับว่าเป็นผู้ประเสริฐ เรียกว่า พระโสดาบัน^{๑๓}

อาจารย์ พุกกะมาน และคณะ ได้กล่าวถึงในผลงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาการสอนศีล เพื่อสร้างเสริมพุทธธรรมจริยในสังคมไทยว่า iva ว่า พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ จะมีข้อกำหนดความประพฤติขั้นต่ำสุด ในมาตรฐานของศีล ๕ แต่ผู้ใฝ่ใจพัฒนาตนสู่ความสูงชันจะปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นได้อีก เช่น การรักษาศีล ๘ คำว่า ศีล ๘ นี้เป็นคำเรียกพื้นบ้าน ที่มีมาในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายคำ เช่น อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ภาษาบาลีว่า อฏฐัง คสมนนาคต อุโปสถ อุโบสถมีองค์ ๘ ภาษาบาลีว่า

^{๑๒} พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย. “ศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๓} สุนทรียะรังษี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

อภฺรฺรฺกคฺอุโปสฺถ อองคฺอุโปสฺถ ๘ ภาษาบาลีว่า อภฺรฺรฺ อุโปสฺถงคฺ อุโปสฺถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ในการรักษาอุโปสฺถศีลแต่ละอย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า มีความแตกต่างกันในทางปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติ^{๑๔}

พระมหาสุวรรณ เคลือบสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการไปวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชนกับการไปโบสถ์ในวันอาทิตย์ iva พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีวันพระขึ้นตามคำทูลของพระเจ้าพิมพิสารโดยทรงอนุญาตให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนรวมตัวกันได้เดือนละ ๖ วัน เหมือนกับผู้นับถือศาสนาอื่นแต่ทรงเปลี่ยนจากวันขึ้นและแรม ๑๑ ค่ำ เป็นวันขึ้นและแรม ๑๔ ค่ำแทน แต่ต่อมาหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วได้มีการเพิ่มวันพระขึ้นอีก ๒ วัน คือ วันขึ้น ๕ ค่ำและแรม ๕ ค่ำ รวมเป็นเดือนละ ๘ วัน ทางด้านระเบียบปฏิบัติพบว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยการอดอาหารและการบูชาญที่มีผู้นับถือปฏิบัติกันอยู่ในขณะนั้น ทรงดำหนิ ว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่ไรสาระ ได้บุญน้อย และทรงบัญญัติระเบียบขึ้นใหม่โดยให้ผู้ที่ไปร่วมชุมนุมกันในวันพระได้ฝึกใจด้วยการปฏิบัติตามวิธีการดำเนินชีวิตของพระอริยะ (พระอรหันต) ที่เรียกว่า อริยะอุโปสฺถ ได้แก่การรักษาศีล ๘ ข้อตามกำลังศรัทธาผู้มีศรัทธาน้อยให้รักษา ๑ วัน ๑ คีน เรียกว่า ปกตฺอุโปสฺถผู้มีศรัทธาปานกลางให้รักษาตลอด ๓ วันคือ ก่อนวันพระ ๑ วัน วันพระ ๑ วัน และต่อจากวันพระอีก ๑ วัน เรียกว่า ปฏฺชาครอุโปสฺถ หากผู้ใดมีศรัทธามากก็ให้รักษาติดต่อกันตลอดครึ่งเดือนเรียกว่า ปาฏฺหาริยะอุโปสฺถ โดยระหว่างที่รักษาศีลให้พยายามทำใจให้สงบด้วยการให้ทานเจริญภาวนาฟังธรรมและสนทนาธรรมตามความเหมาะสมกับความสามารถของแต่ละคน^{๑๕}

แม่ชีรัศมี บานเย็น ได้ศึกษาวิจัยศีลข้อ ๖ ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาคุณค่าของการงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่ามีคุณค่าและให้ประโยชน์ในด้าน (๑) เป็นผลดีต่อสุขภาพเชิงรุกโดยเป็นการป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ มีเวทนาเบาบาง แก่ช้ำและอายุยืน (๒)เป็นการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง คือพระพุทธศาสนาเน้นความสงบสุขทางจิตใจมากกว่าทางวัตถุ เพราะความสุขที่แท้จริงแล้วไม่ได้ขึ้นตรงกับวัตถุเพียงอย่างเดียว เน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา มุ่งให้มนุษย์รู้จักพอในวัตถุตามสมควรแก่เหตุผลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับสูงขึ้นไป (๓) เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ในคณกโมคคัลลานสูตรมีชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกฺ กล่าวไว้ว่า “มาเถติภิกษุ เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค คือ เธอพึงพิจารณาโดยแยกคายแล้วฉันอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพื่อดำรงอยู่ได้แห่งกาย

^{๑๔} อภฺรฺรฺรณ พุกกะมาน, ชัยพร วิชชาวุธ, เกียรติ เปมกิตติ, การศึกษาการสอนศีลเพื่อเสริมสร้างพุทธธรรมจริยาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญผล, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖.

^{๑๕} พระมหาสุวรรณ เคลือบสุวรรณ, “การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติที่มีต่อการไปวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชนกับการไปโบสถ์ในวันอาทิตย์”, ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๓.

นี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียนเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ จักกำจัดเวทนาเก่าไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกายความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา”^{๑๖}

แนวทางในการพัฒนาบทบาทของสตรีในสมัยปัจจุบัน ซึ่งบางส่วนทำบุญเพื่อหวังผลประโยชน์จากพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นรายได้ หรือต้องการที่อยู่อาศัยเพื่อตนเอง หรือหมู่คณะ การยกย่องเกื้ออาจารย์ของตนเหนือกว่าผู้อื่น การอิจฉาริษยา หรือกระทบกระทั่งระหว่างกัน การตั้งตนเป็นเกื้ออาจารย์สอนธรรมะ โดยขาดความเชี่ยวชาญแตกฉานในธรรม จากการที่ได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยพอสรุปได้ว่า การรักษาอุโบสถศีล มีวัตถุประสงค์เพื่อการฝึกอบรมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นการกระทำความพยายามข่มจิตใจให้สงบระงับจากความโลภ โกรธ หลง ที่เกิดขึ้น ถือเป็นประเพณีปฏิบัติพรหมจรรย์หรือการบวชชั่วคราวก็ได้

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเนื้อหาหลักทฤษฎีที่สำคัญของการรักษาอุโบสถศีล และศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาเปรียบเทียบหลักการรักษาอุโบสถศีลที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ เช่น คัมภีร์อรรถกถาอุโปสถสูตร อังคุตรนิกายติกนิบาต
๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิและรายงานการวิจัย เช่น ข้อเขียนที่เป็นผลงานทางวิชาการของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์
๓. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยการเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย ในส่วนที่เกี่ยวข้องเรื่องอุโบสถศีล
๔. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ตำราหนังสือ และเอกสารต่าง ๆ ในส่วนที่เป็นคำอธิบายที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับหัวข้อที่ทำการวิจัยทั้งเอกสารภาษาไทย
๕. ศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นถึงความคล้ายคลึง และแตกต่างกัน
๖. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

^{๑๖} แม่ชีรัศมี บานเย็น, “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙ - ๘๓.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ทางอรรถกถาธรรมบท

๑.๗.๒ ได้ทราบการรักษาอุโบสถศีลของสตรี

๑.๗.๓ ได้องค์ความรู้จากการวิเคราะห์การรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์

อรรถกถาธรรมบท

บทที่ ๒

อุโบสถศีลในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” เพื่อให้ทราบถึงการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสมัยพุทธกาลให้มากยิ่งขึ้น จำเป็นต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจในอุโบสถศีลให้มากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับ ความหมายของอุโบสถศีล ชนิดของอุโบสถศีล ประเภทของอุโบสถศีลคำอาราธนาอุโบสถศีล ตลอดจนการรักษาอุโบสถศีลที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทให้ละเอียดต่อไป

๒.๑ ความหมายของอุโบสถศีล

ในอรรถกถา ทีฆนิกาย ศีลขันธวรรค ได้ให้ความหมายของ อุโบสถ ว่าวันที่เข้าไปอยู่ (จำศีล) ในบทว่า “อุปวสนติ” คือ เป็นผู้เข้าถึงด้วยศีลหรือว่าด้วยอาการที่ไม่ชวนชวาย ชื่อว่าเป็นผู้อยู่จำศีล นอกจากนี้ยังมีการขยายความคำว่า อุโบสถ ไว้หลายความหมายดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ การสวดปาฏิโมกข์ ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า อายามาวุโส กบปิน อุโปสถัง คมิสสาม มาเถิตทานักปปีนะ พวกเราจักไปทำอุโบสถกัน

๒.๑.๒ ศีล ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า เอว อฏฐุงคสมนนาโคโต โข วิสาเข อุโปสถโธ อุปวุตโธ ณะนางวิสาขา ศีลประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้ เราอยู่จำแล้ว

๒.๑.๓ การจำศีล ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า สุทสส เว สทา ผคฺคุ สุทสสุโปสถโธ สทา การจำศีลด้วยการอดอาหาร ผคฺคุณฺถกฺขํ คือฤกษ์เดือนผคฺคุ สำหรับผู้หมดจดทุกเมื่อ ดังนั้นอุโบสถศีลก็สำหรับผู้หมดจดทุกเมื่อ

๒.๑.๔ บัญญัติ ชื่อว่า อุโปสถโธ นาม นาคราชา นาคราช ชื่อว่าบัญญัติ

๒.๑.๕ วันที่ควรจำศีล ชื่อว่า อุโบสถ เช่นพระบาลีว่า น ภิกขเว ตทหุโปสเถ สภิกขุภา อาวาสา ภิกขุทั้งหลาย ในวันที่ควรจำศีลนั้น วัตว่างภิกขุ วันที่พึงจำศีล มี ๓ วัน คือ วัน ๘ คำ (เรียกวันอัฏฐมี) วัน ๑๔ คำ (เรียกว่าจาทุททสี) และวัน ๑๕ คำ (เรียกวันปณณรสี)^๑

ในคัมภีร์อิธานวรรณา ได้ให้ความหมายคำว่า อุโปสถ มีศัพท์ ๕ อย่าง คือ

๑. ปาติโมกขุทเทสสะ หมายถึง การสวดปาฏิโมกข์ของพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณี เช่น สงโฆ อุโปสถัง กรยเย ปาฏิโมกฺขํ อุทฺธิเสยเย สงฺขมฺปิํงทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์

๒. ปณณตติ นามบัญญัติ เช่น อุโปสถโธ นาม นาคราชา หมายถึง พญานาคชื่ออุโปสถะ

^๑ ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๔๗-๓๔๘., ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๗๙., ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๔๐๙

๓. อุปवासะ หมายถึง การเข้าจำอุโบสถ

๔. อัฐฐังคะ หมายถึง ศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ เช่น อัฐฐังคสมนนาคต อุโปสถ อุปวสิตวา การเข้าอยู่จำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ

๕. อุโปสถทินะ หมายถึง วันอุโบสถ เช่น อชชุปุสโถ ปณฺณโรโส วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๕ คำ^๒

อนสนาที่ สยามาที่ วา อุเปจจ วสนตฺตีติ อุโปสโถ อุปวาโส^๓ หมายถึงการเข้าจำอุโบสถศีล คือ ผู้เข้าไปอยู่อาศัยด้วยการอดอาหาร ถือศีลเป็นต้น^๔

อุโบสถศีล ยังได้ชื่อว่า นิยมศีล นิยม (นิ+ยมุ อุปฺรเม+อ) เพราะเป็นศีลที่นิยมงดเว้นตาม กาล “กาลาทิวเสน นิยมิตพุโติ นิยม” ส่วนกรรมมีการเข้าอยู่จำศีลตามกาลอันไม่แน่นอนบางครั้ง บางคราว ไม่เป็นประจำ อยู่ตามข้างขึ้นข้างแรมบ้าง “ยํ ปนาคนตฺตนา สุกกปุกฺขาทิวเสน อนิจฺจํ นิยมิตกาลมฺปวาสาทิกํ กมมํ อยํ นิยม นาม”^๕

ในพระราชนิพนธ์ พระอุโบสถศีลคถา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง วินิจฉัยโดยอรรถแห่งอุโบสถศัพท์ ตามอรรถกถา ฎยเภาวสุตฺต และฎีกากังขาวิตรณีนวํ อุโบสถ สทฺโทป นาย ปาฎิโมกฺขทุเทศสึโลปวาสนปณฺณตฺติ ทิวเสสุ วตฺติ อธิบายศัพท์อุโบสถ มีความหมาย ดังนี้

๑. เป็นชื่อพระปาฎิโมกฺขทุเทศ คืออุโบสถกรรมแห่งสงฆ์
๒. เป็นชื่อศีล ๘ อันคฤหัสถ์รักษา
๓. เป็นชื่อแห่งอุปवास คืออดข้าวเสียทั้งวันก็ดี บริโภคบ้างแต่วัตถุ มีน้ำผึ้งเป็นอาทิ
๔. เป็นอุโบสถกรรมของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา
๕. เป็นชื่อของข้างมีสิตฺตฺจสีแห่งทอง คือข้างตระกูลอุโบสถ
๖. เป็นชื่อแห่งวัน ที่รักษาศีล ๘ ของคฤหัสถ์^๖

นอกจากนี้ยังทรงให้ความหมาย อุโบสถ ชื่อว่า ศีล นั้น แปลว่า

๑. ธรรมอันบุคคลพึงอาศัยอยู่ โดยบทวิเคราะห์ว่า อุปวสิตพุโติ อุโปสโถ แปลว่า โย สึล สงฺขาโต ธมฺโม อันว่าสภาพธรรมอันนักปราชญ์นับว่าศีลอันใด ปุณฺณตฺติเกทฺติ อันบุคคลทั้งหลายมี

^๒ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์ อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖๑-๙๖๒.

^๓ ส.สพ. (ไทย) ๓/๕/๑๔๐.

^๔ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๙.

^๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ พระอุโบสถศีลคถา, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒.

ประโยชน์ด้วยบุญ อุปลิตพโพ พิงอาศัยอยู่ อิติ เหมาะ ตสมา เหตุตั้งนั้น โส สีสสงขาโต ฌโม อันว่า
ธรรมอันนักปราชญ์นับว่าศีลนั้น อุโปสโก นาม ชื่อว่าอันบุคคลมีประโยชน์ด้วยบุญพึงอาศัยอยู่

๒. กรรมอันกำจัดซึ่งอุปกิเลสที่เป็นเหตุเศร้าหมอง โดยบทวิเคราะห์ว่า อุปกิเลส อุเสติ
ทหติ อุปตาเปติ วาติ อุโปสโก แปลว่า โย อุปวาสสงขาโต สภาโว อันว่าสภาวะอันปราชญ์กล่าวไว้ว่า อยู่
อาศัยเว้นจากวิติกมมะโทษ อันนักปราชญ์กำหนดด้วยไม่บริโภคอาหารในเวลาวิกาล อันใด ทหติ เผ
เสีย อุปเลเส ซึ่งธรรมทั้งหลายมีราคะและโทสะเป็นต้น ที่เป็นเหตุแปดเปื้อน ทำให้ลำบาก ว่านัยหนึ่ง
อุปตาเปติ ยังธรรมทั้งหลายมีราคะเป็นต้นทำให้เดือดร้อน

๓. อุโบสถศีล ยังชื่อว่า ตบะธรรม อันสงเคราะห์เข้าในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ
อันสมเด็จบรมกษัตริย์ที่ตั้งอยู่ในราชธรรม ในโบราณทรงประพฤติปฏิบัติเพื่อล้างซึ่งบาปกรรมให้
บริสุทธิ์ ภายหลังทรงตั้งเป็นพระราชประเพณีแก่บรมกษัตริย์ทรงนิยมรักษาเป็นราชธรรม^๗

ในคัมภีร์สมังคลวิลาสินี คำว่า “อุปวสนติ เอตถาติ อุโปสโก, อุปวสนตีติ สีเลน วา อน
สเนน วา อุปเตตา หุตวา อุปวุตถา วสนตีติ อตโถ”^๘ จำแนกมูลที่มาของคำไว้ใน คัมภีร์ อภิธาน์ปทีปิ
กาสุจิ ว่าอุป (บุพพบท) + วส (ธาตุ - นิवास) + อถ (ปัจจัย) = อุโบสถ โดยตั้ง วิเคราะห์ศัพท์ว่า
“อุปวสนติ เอตถาติ อุโปสโก แปลว่า “อุโบสถ” วิเคราะห์ศัพท์ทั้งสองคัมภีร์นั้น ว่า “วันเป็นที่เข้าอยู่”
หมายถึงเข้าอยู่ด้วยศีล การอยู่รักษา การอยู่จำ หรือด้วยการไม่กินอาหาร (ในเวลาวิกาล)

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้นิยามศัพท์ของอุโบสถศีล ว่าเป็นศีล
ที่รักษาเป็นอุโบสถ หรือศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล ๘ ที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาเป็น
การจำ ศีลในวันพระ คือขึ้นและแรม ๘ คำ ๑๕ คำ (แรม ๑๔ คำในเดือนขาด)^๙

ในอานิสงส์อุโบสถศีล คำว่า “อุปวสเถ” เป็นคำที่มีกำเนิดมาจากพิธีกรรมเนื่องในยัญพิธีที่
ปฏิบัติกันมาในชมพูทวีป (อินเดีย) ตั้งแต่สมัยพระเวท เป็นเวลาก่อนพุทธกาล เป็นธรรมดาของหมู่ชน
ที่อยู่ร่วมกันในครั้งโบราณ ย่อมจะกำหนดวันและพิธีกรรมสำหรับชุมนุมปฏิบัติร่วมกันขึ้น เพื่อแสดงถึง
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยกำหนดชุมนุมร่วมกันปักษ์ละ ๑ วัน และเดือนละ ๒ วัน คือในวัน
เพารณมาส ได้แก่ วันเพ็ญมีพระจันทร์เต็มดวง และในวัน ทรศ (ทรรศ) ได้แก่วันแรก เห็นพระจันทร์
คือวันขึ้น ๑ คำ ของเดือนใหม่ ซึ่งในวันนั้นคหบดีผู้ครองเรือน ผู้จะปฏิบัติยัญพิธี จะต้องเตรียมตัว
ล่วงหน้าด้วยการอดอาหารตลอดวัน หรืองดอาหารบางชนิดในบางเวลา ครั้นตกลางคืนคหบดีผู้นั้น
จะต้องเก็บตัวเฝ้าปฏิบัติดูแลกองไฟบูชายัญ และอยู่แต่ภายในเคหะสถานของตน เพราะถือกันว่าเป็น

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ - ๗.

^๘ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒/๑๗๕ - ๑๗๖.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๔.

วันสำคัญ เทวดาทั้งหลายจะลงมาอยู่ด้วย จึงเรียกวันศักดิ์สิทธิ์นี้ว่า “อุปวสละ” แปลว่า วันเทวดามาอยู่ใกล้ (อุป - ใกล้ + วส - อยู่) แล้วกลายมาเป็นการจำศีลด้วยการอดอาหาร (อุปวาส)^{๑๐}

๒.๒ ประวัติของวันอุโบสถศีล

วันอุโบสถศีลนั้น นักปราชญ์ผู้รู้สันนิษฐานว่ามีมาก่อนสมัยพุทธกาล ในเรื่องนี้มี ปรากฏจากการทำพิธีกรรมของพวกพราหมณ์ได้กำหนดวันประกอบพิธีขึ้นมา เพื่อเป็นการชุมนุมร่วมกัน เพื่อแสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในวันที่เจ้าของเรือนทั้งหลายจะประกอบพิธี จะต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้าด้วยการอดอาหารตลอดทั้งวัน หรืออดอาหารบางชนิดในบางเวลา เมื่อถึงเวลากลางคืน เจ้าของเรือนจะต้องรักษาตัวอยู่แต่ภายในบ้าน และปฏิบัติดูแลกองไฟบูชาয়พวกเขาเชื่อกันว่าในวันนี้เทวดาทั้งหลายจะลงมาอยู่ด้วย

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค อุโบสถขันธกะ ได้กล่าวว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาชิลมกุฏ เขตกรุงราชคฤห์ พวกบริพาชกอัญญเดียรถีย์^{๑๑} ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ ประชาชนทั้งหลายพากันเข้าไปหาเพื่อฟังธรรมพวกบริพาชกอัญญเดียรถีย์ก็ได้รับความรักความเลื่อมใสและได้พรรคพวก พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบเรื่องนี้ ทรงดำริว่า ถ้าพระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำการประชุมแสดงธรรมอย่างนี้บ้างย่อมเกิดผลดีแก่พระพุทธศาสนาแน่แท้ จึงได้เสด็จไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ที่ประทับกราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์” ภิกษุทั้งหลายจึงมาประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์แล้วนั่งนิ่งไม่ได้แสดงธรรม ประชาชนเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นเพื่อฟังธรรมไม่ได้ฟังธรรม จึงพากันค่อนขอว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรทั้งหลายประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์แล้ว จึงนั่งนิ่งเหมือนสุกรใบ้เล่า^{๑๒} ธรรมดาว่าผู้ประชุมกันก็ควรกล่าวธรรมมิใช่หรือ” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์” ภิกษุทั้งหลายจึงได้แสดงธรรมให้ประชาชนฟัง ประชาชนต่างก็พอใจแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นธรรมเนียมถือปฏิบัติกันว่าต้องมาฟังธรรมทุกวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์^{๑๓}

^{๑๐} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์อุโบสถศีล, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวดพร, ๒๕๒๗), หน้า ๒๘ - ๒๙.

^{๑๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๐๕.

^{๑๒} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๐๕.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗ - ๒๐๙.

ดังนั้น วันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุประชุมกันในวันขึ้น หรือ แรม ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ นี้เรียกว่า “วันอุโบสถ” ในวันนี้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสวด พระปาฏิโมกข์ และแสดงธรรมเทศนาด้วย ทำให้มีประชาชนผู้สนใจมาฟังธรรมเทศนาจำนวนมาก วันอุโบสถนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันธัมมัสสวนะ” แปลว่าวันสำหรับฟังธรรมเทศนา หรือเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “วันพระ” แปลว่า วันดี วันประเสริฐ ซึ่งหมายถึงวันที่จะฝึกตนให้เป็นคนดีเป็นผู้ประเสริฐ แต่คำว่า “วันพระ” ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหรือพระไตรปิฎก และอรรถกถาเล่มใด แต่มีปรากฏในหนังสือ “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งถือว่าเป็นวรรณคดีไทยเรื่องแรกที่พระเจ้าลิไทกษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นมีคำว่าวันพระปรากฏอยู่หลายแห่ง และบางครั้งวันพระนั้นก็เรียกว่า “วันศีล” มีทั้งวันศีลใหญ่วันศีลเล็ก ซึ่งก็คือวันพระใหญ่ และวันพระเล็กนั่นเอง วันพระใหญ่ได้แก่วัน ๑๔ ค่ำ (วันเดือนขาด) และวัน ๑๕ ค่ำ ส่วนวันพระเล็ก ได้แก่วัน ๘ ค่ำ และสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ทรงเรียก วันธัมมัสสวนะ ว่า “วันพระ” เช่นกัน คือวันดี หมายถึงวันที่คนมาทำสิ่งที่ดี ๆ และถืออุโบสถศีลกันด้วยความเป็นมาของวันอุโบสถ ยังสามารถประมวลเป็นประเด็นย่อ ๆ ไว้อีกว่า

๑. วันอุโบสถ ตามที่เรียกไว้ในสมัยพระเวทว่า “อุปวสเถ” กำหนดไว้เดือนละ ๒ วัน คือ ปักษ์ละ ๑ วัน ได้แก่

๑.๑ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ (เปารณมาส)

๑.๒ วันขึ้น ๑ ค่ำ (ทฤศ)

๒. วันอุโบสถ ตามที่กล่าวไว้ในอรรถกถาคังคมาลชาดก และมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งคัมภีร์ มังคลัตถทีปนี นำมากล่าวถึงไว้ว่าสมัยก่อนพุทธกาลกำหนดวันอุโบสถ เดือนละ ๖ วัน คือปักษ์ละ ๓ วัน ได้แก่

๒.๑ วัน ๑๕ ค่ำ (อมาวาสี)

๒.๒ วัน ๘ ค่ำ (อัญญมณี)

๒.๓ วัน ๑๑ ค่ำ (เอกาทสี)

๓. ต่อมาในสมัยพุทธกาล มีระบุถึงไว้ในพระสูตรต่าง ๆ รวมเป็นเดือนละ ๖ วัน เหมือนกัน แต่กำหนดวันแตกต่างกันไปจากข้างต้นบ้าง เช่น กล่าวไว้ในพระสูตรและในพระบาลี หลายแห่งคล้าย ๆ กันว่า “จาตุททสี ปณจทสี ยา จ ปกขสส อัญญมณี ปาฏิหาริยปกขณจ อัญญคฺสุ สมากต อุโปสถ อุปวสี สทา สีเลสุ ส วุตตา ตินันเข้าอยู่จำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ๑๔ ค่ำ ตลอดวัน ๑๕ ค่ำ และตลอดวัน ๘ ค่ำ ของปักษ์ทั้งอยู่จำปาฏิหาริยปกขอุโบสถด้วยสำรวมในศีลทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา ฯ”

พิจารณาตามความข้างบนนี้ วันอุโบสถกำหนดไว้เดือนละ ๖ วัน คือปักษ์ละ ๓ วัน เท่ากับวันในข้อ ๒ ต่างแต่กำหนดวันเป็นอย่างนี้

๓.๑. วัน ๑๔ ค่ำ (จตุททสี)

๓.๒. วัน ๑๕ ค่ำ (ปณจทสี)

๓.๓. วัน ๘ ค่ำ (อัญฐมี)

ที่กำหนดวัน ๑๔ ค่ำ เป็นวันอุโบสถนั้น หมายถึงวัน ๑๔ ค่ำ ข้างขึ้น และข้างแรม คือ กำหนดเอาวัน ๑๔ ค่ำ ปักษ์ละ ๒ วัน ถ้าเป็นเดือนขาด ปักษ์ข้างแรมก็กำหนดเอาวัน ๑๓ ค่ำ กับวัน ๑๔ ค่ำเป็นวันอุโบสถ เมื่อกำหนดวัน ๘ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นข้างแรมด้วย จึงรวมเป็นเดือนละ ๖ วัน ครบตามกำหนดวันอุโบสถที่กล่าวไว้ในพระบาลีหลายแห่ง เช่น คาถาที่ยกมากล่าวไว้นั้น และใช้วันอุโบสถนี้เป็นวันประชุมฟังธรรมด้วย จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันธรรมสวนะ” ด้วยเหตุนี้ วันอุโบสถหรือวันธรรมสวนะในสมัยพุทธกาล จึงกำหนดไว้เดือนละ ๖ วัน และคาถาที่ระบุถึงโอกาสอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า ปาฏิหาริย์ปักษ์อุโบสถ

๔. ครั้นภายหลังพุทธปรินิพพานแล้ว บรรดาพระเถระผู้เป็นธรรมสังคากาจารย์ (พระอาจารย์ผู้อธิบายธรรม) คิดเห็นกันว่าช่วงระยะเวลาวัน ตั้งแต่ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ไปถึง ๘ ค่ำ เป็นระยะห่าง จากโอกาสที่จะได้ฟังธรรม จึงตกลงสมมติวัน ๕ ค่ำ กำหนดเป็นวันธรรมสวนะเพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่ง แต่นั้นมาจึงมีวันธรรมสวนะเพิ่มขึ้นอีกปักษ์ละ ๑ วัน วันธรรมสวนะหรือวันอุโบสถ (ซึ่งนับเป็นวันปกติอุโบสถ) จึงกำหนดเป็นเดือนละ ๘ วัน คือปักษ์ละ ๔ วัน ได้แก่

ในชุกหปักษ์ (ข้างขึ้น) มี ๔ วัน คือ

๑) วัน ๕ ค่ำ (ปณจมี)

๒) วัน ๘ ค่ำ (อัญฐมี)

๓) วัน ๑๔ ค่ำ (จตุททสี)

๔) วันสิ้นเดือน (อมาวาสี)

ในภาพปักษ์ (ข้างแรม) มี ๔ วัน คือ

๑) วัน ๕ ค่ำ (ปณจมี)

๒) วัน ๘ ค่ำ (อัญฐมี)

๓) วัน ๑๔ ค่ำ (จตุททสี)

๔) วันสิ้นเดือน (อมาวาสี)

แต่คงจะเป็นเพราะวัน ๕ ค่ำคือวันปณจมีนั้นมิได้มีมาในพระบาลี และกำหนดมาเพิ่มเติมกันภายหลัง ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์มังคลัตถปิณีว่า ด้วยเหตุนี้จึงไม่กำหนดวันปณจมีไว้ในคัมภีร์นั้น เพราะมิได้มีมาตลอดกาลทุกเมื่อ

วันอุโบสถนั้น เรียกกันเป็นสามัญว่า “วันพระ” ซึ่งโดยปกติ ถือเป็นวันสำคัญใน พระศาสนา เช่นเดียวกับวัน สปาโต ของ คริสต์ศาสนา ฝรั่งเศสผู้รู้บาลีจึงมักจะแปลวันพระหรือวัน อุโบสถว่า Fast Day บ้าง Sabbath Day บ้าง ซึ่ง Sabbath Day นั้นในคริสต์ศาสนาของเขามี ความหมายว่า

“วันหนึ่งในเจ็ดวันที่ถือเป็นวันหยุดก่อนจากการทำงาน” และกล่าวถึงไว้ในบัญญัติ ๑๐ ประการของโมเสส ข้อหนึ่งว่า “ท่านจงระลึกถึงวันสัปดาห์ถือเป็นวันพระ”

๕. วันอุโบสถหรือวันธรรมสวนะตามที่กำหนดนับถือ และปฏิบัติกันมาในประเทศไทยทุกวันนี้กำหนดไว้ ๔ วัน เรียกว่า “วันพระ” และอธิบายวันพระไว้ว่า “วันประชุมถือศีลฟังธรรมในพระพุทธศาสนา เดือนหนึ่งมี ๔ วัน คือ วันขึ้น ๘ ค่ำ หรือขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ หรือวัน ลีนเดือน”^{๑๔}

ส่วนการกำหนดวันในการถือศีล หรือรักษาอุโบสถของอุบาสก และอุบาสิกา พุทธศาสนิกชนนั้นได้กำหนดรูปแบบกำหนดวันมาตั้งแต่พิธีของพวกพราหมณ์ และมีการมา แลกเปลี่ยนแปลงในสมัยพระพุทธเจ้า เมื่อหลังพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานพระเถระผู้เป็น ธรรมสังคากาจารย์ จึงมีความคิดเห็นดัดแปลงให้เกิดความเหมาะสมจนถึงสมัยปัจจุบันจึงได้มีการ กำหนดวันที่รักษาอุโบสถไว้อย่างเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอน

๒.๓ การรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในอรรถกถาอุโบสถสูตร^{๑๕} ได้กล่าวถึงการเข้าจำอุโบสถว่า บุคคลผู้จะเข้าจำอุโบสถศีล นั้น พึงตั้งใจว่า พรุ่งนี้เราจักรักษาอุโบสถ ควรเตรียมตัวให้พร้อม ด้วยการจัดเตรียมอาหารให้พร้อม สำหรับวันอุโบสถ และตรวจตราการทำงานให้เรียบร้อยเสียก่อน การงานอะไรที่ควรส่งคนที่บ้านไว้ว่า อย่างไรก็ให้มอบหมายเสียให้เรียบร้อย เมื่อเข้าจำอุโบสถไม่ควรจัดแจงการทำงานที่เป็นการกระทำ ที่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ผู้เข้าจำอุโบสถพึงปลดเปลื้องปลีโพธ คือความกังวลห่วงใย ต่าง ๆ ออกไปเสีย ในวันอุโบสถผู้รักษาอุโบสถ พึงทำการกำหนดกาลว่า ,เราจักรักษาอุโบสถตลอด วันนี้และคืนนี้ แล้วเปล่งวาจาสมათานองค์อุโบสถ ๘ ประการ ในสำนักของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกหรือ อุบาสิกาผู้รู้ลักษณะของศีล ๘ แต่เข้าตรู่ หากรู้บาลีก็พึงเปล่งวาจาสมათานด้วย ภาษาบาลี ส่วนผู้ไม่รู้ ภาษาบาลี ควรอธิษฐานว่า ,ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ไว้แล้ว (พุทธบัญญัติ อุโบสถ อธิษฐาน) ผู้สมათานอุโบสถควรรับประทานแต่เช้า ไม่ควรทำกิจใด ๆ อย่างอื่น ไม่ควร ปล่อยให้เวลาให้ล่วงไปควรทำการนบอายุของตนว่าสิ้นไปเท่าใด และพึงระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ เมื่อบริโภคอาหารก็ควรบริโภคเหมือนภิกษุผู้มีภัตรเป็นประจำ แล้วไปสู่วิหารหรือวัด เพื่อฟังธรรม ศึกษาธรรม สนทนาธรรมหรือมนสิการบรรดาอารมณ์ ๓๘ อารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง (แต่ในปัจจุบัน เป็นบริกรรมอาการ ๓๒ มี ขน ผม เล็บ ฟัน หนัง... เป็นต้น) ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับ นางวิสาขาว่า, วิสาขา เธอมาจากที่ไหนแต่ยังวันเดียว นางวิสาขากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้หม่อมฉันจะรักษาอุโบสถ^{๑๖}

^{๑๔} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์อุโบสถศีล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิวิลพร ๒๕๒๗), หน้า ๔๔ - ๕๑.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๗๖., วิ.อ. (ไทย) ๔/๑/๓๒๓.

^{๑๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๗๙.

ในฎีกาอุโบสถสูตรว่า ผู้รักษาอุโบสถพึงทำการกำหนดว่า เราจักรักษาอุโบสถตลอดคืนนี้ และตลอดวันนี้ แล้วทำโดยรวมกันด้วยอำนาจองค์อุโบสถว่า ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท ๘ แล้วทำการแปลงวาจาสมาทานอุโบสถเฉพาะองค์ตามบาลีอย่างนี้ว่า

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๓. อพฺรหมจฺริยา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๔. มุสสาวาทา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺญานา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๖. วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.
๗. นจฺจคิตฺวาทิตฺวิสุทฺทสฺสนา มาลาคนฺธวิเลปนธารณ มณฑนวิญฺญสนญฺญานา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.

๘. อุจฺจาสยณมหาสยนา เวรมณี สิกขาปทํ สมายามิ.

อิมํ อญฺฐุจฺจสมนฺนาคตํ , พุทฺธปณฺณุตตํ อุโปสถํ , อิมญจ รตตี อิมญจ ทิวสํ , สมฺมเทว อภิริกฺขิตฺตํ สมายามิ. ถ้าไม่รู้ภาษาบาลี ก็สมาทานเป็นภาษาไทยก็ได้ ดังนี้^{๑๗}

๑. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท	คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท	คือ เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท	คือ เจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ ^{๑๘}
๔. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท	คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท ^{๑๙}	คือ เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๖. ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท	คือ เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ^{๒๐}

^{๑๗} ชุ.ชุ. (ไทย) ๒/๒๕/๒ - ๓.

^{๑๘} ชุ.ชุ.อ. (ไทย) ๒/๑๘/๑๗.

^{๑๙} ชุ.ชุ.อ. (ไทย) ๒/๑๘/๑๗.

^{๒๐} ชุ.ชุ.อ. (ไทย) ๒/๑๗/๒๗.

๗. ข้าพเจ้า ขอสมททานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการพ้อนรำขับ ร้องบรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึก ต่อกุศล^{๒๑} และเจตนางดเว้นจากการตัดทรง ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและ เครื่องลูบ

๘. ข้าพเจ้า ขอสมททานสิกขาบท คือ เจตนางดเว้นจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนสูงและใหญ่

หรือเมื่อไม่รู้ภาษาบาลี ก็พึงสมททานเฉพาะองค์ด้วยภาษาของตน หรือด้วยอำนาจ อธิษฐานโดยรวมว่า ,ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เมื่อไม่มีผู้อื่นก็อธิษฐานเองก็ได้^{๒๒}

หรือเมื่อไม่รู้ภาษาบาลี ก็พึงสมททานเฉพาะองค์ด้วยภาษาของตน หรือด้วยอำนาจ อธิษฐานโดยรวมว่า ,ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เมื่อไม่มีผู้อื่นก็ อธิษฐานเองก็ได้^{๒๓}

การสมททานองค์อุโบสถนั้น ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความเกิดในสวรรค์ เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาว่า ,วิสาขา ผู้ใดพึงครองราชย์เป็นอิสริบดีแห่ง มหาชนบท ๑๖ เหล่านี้ ซึ่งมีรัตนะ ๗ ประการมากมาย คือ อังคะ มคธะ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสนทะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ การครองราชย์ของผู้นั้นย่อม ไม่ถึงเสียอยู่ที่ ๑๖ แห่งอุโบสถซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ^{๒๔}

การสมททาน หมายถึงการถือเอา รับเอาเป็นข้อปฏิบัติ, การถือปฏิบัติ เช่น สมททานศีล คือรับเอาศีลมาปฏิบัติ^{๒๕}

การวิรัติ คือ การงด(อารตี.) การเว้น(วิรัตติ.) ความงด, ความงดเว้นเจตนา งดเว้นจากความชั่ว เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น เจตนาเป็นเครื่องละเว้น คนจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล คือ ผู้มีปกติกาย และวาจาสะอาดปราศจากโทษต้องมีวิรัติ วิรัติมี ๓ ประการ คือ สัมปัตตวิรัติ งดเว้นในเหตุการณ์ ที่ประสบเฉพาะหน้า คือ ความเว้นจากวัตถุอันประจวบเข้ามาถึงในขณะนั้น ซึ่งตนจะล่วงได้แต่ไม่ล่วง เพราะจิตมีหิริและโอตตัมปะ เป็นวิรัติของคนผู้ไม่ได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ เช่น กำลังจะฆ่าสัตว์ แต่เกิด

^{๒๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๓/๖., ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗ - ๒๘.

^{๒๒} มงคล. (ไทย) ๓/๑๒๙/๑๔๐ - ๑๔๑.

^{๒๓} มงคล. (ไทย) ๓/๑๒๙/๑๔๐ - ๑๔๑.

^{๒๔} มงคล. (ไทย) ๓/๑๓๑/๑๔๒.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐๑.

ความสงสารสัตว์ในขณะนั้น เกิดความละอายเลยไม่ฆ่าแล้วปล่อยสัตว์ไป จัดเป็น สัมปตตวิริติ สมาทานวิริติ งดเว้นด้วยการตั้งใจสมาทานไว้แต่แรก คือการถือการเว้นด้วยการรับข้อปฏิบัติมาถือ เมื่อสมาทานแล้วก็ตั้งใจรักษาขีลยอมสละแม้ชีวิตของตนไม่ละเมิดไม่ก้าวล่วงทั้งในเวลาสมาทานสิกขาบท และเวลาอื่นจากนั้น จัดเป็นสมาทานวิริติ วิธีสมาทานมี ๒ แบบ คือ ปัจเจกสมาทาน คือการสมาทานโดยแยกเป็นสิกขาบทหรือเป็นข้อๆ เมื่อทำผิดศีลข้อใดก็ขาด เฉพาะศีลข้อนั้น เอกัณสมสมาทาน คือการสมาทานรวมกันทุกสิกขาบทไม่แยกข้อถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งถือว่าขาดหมด สมุทฺเทวิริติ คือเว้นด้วยการตัดขาดเป็นคุณธรรมของพระอริยบุคคลท่านไม่ยอมละเมิดทุกเหตุการณ์ แม้จะถูกทรมานบีบด้วยประการต่าง ๆ หรือทำชีวิตให้แตกดับก็ตาม^{๒๖}

จากการศึกษา พบว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น จะสมาทานเอง หรือสมาทานกับพระสงฆ์ก็ได้ ทั้งนี้เพราะผู้ที่อาศัยอยู่ในถิ่นกันดารไม่มีวัดไม่มีพระ ก็สามารถสมาทานเองได้ และไม่จำกัดสถานที่ว่าเป็นที่ใด ที่ใดสัปปายะ สะดวกก็ถือถือต่อการปฏิบัติรักษาก็ทำได้ จะเป็นที่วัดที่บ้านที่ป่า หรือในทะเลได้ทั้งนั้น หากผู้นั้นมีเจตนางดเว้นแล้วก็จัดเป็นศีลเช่นกันไม่จำกัดสถานที่ เช่นพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก เรือแตกว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร สังเกตเห็น พระจันทร์เต็มดวงรู้ว่าวันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วอธิษฐานรักษาอุโบสถ หรือ เรื่องพระเจ้าอุทัยซึ่งในชาติก่อนเป็นเพียงบุรุษเชื้อใจคนหนึ่งในบ้านเศรษฐีสุจริตีวาร ได้อธิษฐานอุโบสถครั้งวันเท่านั้นก็ได้ยศใหญ่เกิดเป็นพระเจ้าอุทัย หรือแม่แต่นางวิสาขา และอุบาสกอุบาสิกา ทั้งหลายก็สมาทานที่บ้านแต่เช้าตรู่แล้วจึงถือดอกไม้ของหอมไปสมาทานที่วัดที่หลังเพื่อทำบุญทำทาน และพึงธรรมด้วยบุคคลผู้รักษาอุโบสถสมาทานด้วยตนเองก็ดี สมาทานยังสำนักภิกษุสงฆ์ก็ดี สมาทานยังสำนักของผู้อื่นก็ดี ก็ได้ชื่อว่าสมาทานแล้ว หรือรับเอามาปฏิบัติแล้วสมาทานรวมก็ดี สมาทานเฉพาะองค์ก็ดี ก็เป็นอันสมาทานเหมือนกัน ระหว่างสมาทานและวิริติไม่แตกต่างกัน เมื่อสมาทานรวมกันวิริติก็อย่างเดียวกันทั้งนั้นเจตนาที่เป็นอันเดียวเหมือนกัน คือความตั้งใจที่จัก รักษาอุโบสถมีองค์ ๘ และความตั้งใจที่จักงดเว้นบาปทุจริตเพื่อมิให้องค์ ๘ แตกทำลาย

๒.๔ ประเภทการรักษาอุโบสถศีล

การรักษาอุโบสถศีล แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) การรักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ และ (๒) การรักษาอุโบสถศีลตามความประพฤติของผู้รักษา

๒.๔.๑ การรักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ

อุโบสถศีลเป็นกาลยุตพรหมจรรย์ คือเป็นพรตที่จะต้องรักษาในวันมีกำหนด รักษาวัน อื่นจากวันที่กำหนดไม่จัดเป็นอุโบสถศีล แม้จะได้รักษาปฏิบัติโดยเคร่งครัดอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ชื่อว่า รักษา

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน มงคล. (ไทย) ๓/๑๕๕/๑๗๐ - ๑๗๔.

อุโบสถศีล เพราะไม่ได้รักษาในวันที่กำหนดไว้ นั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการ รักษาอุโบสถศีลตามวันอุโบสถ ว่ามี ๓ อย่าง

มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓ ได้กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีล ว่ามี ๒ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ และ ปุจฉาครอุโบสถ ส่วนในอรรถถการาชสูตร กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีลว่ามี ๓ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ ปุจฉาครอุโบสถ และปาฏิหาริย์อุโบสถ ในที่นี้จะถือตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา และอรรถถการาชสูตร มี ๓ อย่าง คือ

๑) ปกติอุโบสถ หมายถึงอุโบสถที่รักษาตามปกติชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง วันที่กำหนดให้ เป็นวันที่รักษาอุโบสถเป็นปกติ นั้น กำหนดเอาวันพระ ขึ้น - แรม วัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ดังหลักฐานที่ปรากฏในวินัยปิฎก มหาวรรค^{๒๗} วันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุประชุมกันในวันขึ้น ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ นี้เรียกว่า “วันอุโบสถ” ในวันนี้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสวดพระปาฏิโมกข์และแสดงธรรมเทศนาด้วย ทำให้มีประชาชนผู้สนใจมาฟังพระธรรมเทศนา จำนวนมาก วันอุโบสถนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันธัมมัสสวนะ” แปลว่า วันสำหรับฟังธรรม เทศนา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันพระ” แปลว่า วันดี วันประเสริฐ ก็แหละวันอุโบสถนี้ อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายที่เป็นคฤหัสถ์ และพระอริยสาวก พวกกันสมาทานอุโบสถ อยู่จำอุโบสถ และใน คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^{๒๘} กล่าวถึงทำวมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลกว่า ในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพรหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถ^{๒๙} อยู่จำปุจฉาครอุโบสถ ทำบุญกันอยู่ มีอยู่มากหรือหนอ ดังนั้น ปกติอุโบสถก็คือวันที่ รักษากันเฉพาะวันที่กำหนดไว้

ในครั้งพุทธกาล กล่าวถึงวันรักษาอุโบสถไว้ ๘ วัน ในชุนหปักข์ ๔ วัน คือ วันขึ้น ๕ ค่ำ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ในกาฬปักข์ ก็ ๔ วัน คือวันแรม ๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ วันแรม ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๔ ค่ำ ในกรณีเดือนขาด^{๓๐} วัน ๕ ค่ำ มิได้มีในบาลีก็จริง แต่วันนั้นก็ควรถือเอาด้วย เพราะเป็นวันที่พระธรรมสังคาคหา (พระผู้ร่วมทำการสังคายนาครั้งที่ ๑) ทั้งหลายตั้งไว้^{๓๑}

ในปัจจุบันวัน ๕ ค่ำ ไม่เป็นที่นิยม ปกติอุโบสถนิยมรักษาเฉพาะในวันขึ้น - แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด คือ ๑ เดือน มี ๔ วัน^{๓๒}

^{๒๗} ตูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗ - ๒๐๙.

^{๒๘} ตูรายละเอียดใน อง.ตีก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕ - ๑๙๖.

^{๒๙} อง.ตีก.อ. (ไทย) ๒/๓๘/๑๓๗.

^{๓๐} มงฺคล. (ไทย) ๓/๑๐๓/๑๒๓.

^{๓๑} มงฺคล. (ไทย) ๓/๑๑๐/๑๒๘.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖๓.

สรุปว่า การรักษาอุโบสถศีลแบบปกติอุโบสถนั้น เป็นการรักษาตามปกติเพียงวันหนึ่ง คินหนึ่งเท่านั้น และเดือนหนึ่งมี ๓ ครั้ง คือวันขึ้น - แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๒) ปฏิภาครอุโบสถ อุโบสถของผู้ตื่นอยู่ (คือผู้กระตือรือร้นและขวยขวยในกุศลไม่หลับไหลด้วยความประมาท) ตั้งใจมั่น คืออุโบสถที่รักษาครั้งละ ๓ วัน โดยถือเอาวันที่กำหนดไว้ในปกติอุโบสถเป็นหลัก แล้วเพิ่มรักษาวันก่อนกำหนด ๑ วัน เรียกว่า วันรับ และหลังวันกำหนดอีก ๑ วัน เรียกว่า วันส่ง เช่น วัน ๘ ค่ำ เป็นรักษาปกติอุโบสถ ผู้ที่จะรักษาปฏิภาครอุโบสถก็เริ่มรักษา ตั้งแต่วันขึ้น - แรม ๗ ค่ำ ไปสิ้นสุดเอาวัน ๙ ค่ำ คือรักษาในวันขึ้น - แรม ๗ ค่ำ ๘ ค่ำ และ ๙ ค่ำ รวมเป็น ๓ วัน ๓ คิน ดังหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^{๓๓} ว่าด้วยท้าวมหาหาราชทั้ง ๔ ปฏิภาครอุโบสถ หมายถึง การรักษาอุโบสถศีล ในวันรับและวันส่ง วันรับคือวัน ๔ ค่ำ, วัน ๗ ค่ำ และวัน ๑๓ ค่ำ สำหรับเดือนขาด หรือวัน ๑๔ ค่ำ สำหรับเดือนเต็ม วันส่ง คือวัน ๖ ค่ำ, วัน ๙ ค่ำ และวัน ๑ ค่ำ

ในมังคลัตถทีปนี ครั้งพุทธกาล กล่าวถึงวันรักษาปฏิภาครอุโบสถไว้ ๑๑ วัน ใน ชุณหปัษย์^{๓๔} ๕ วัน คือ วัน ๔ ค่ำ วัน ๖ ค่ำ วัน ๗ ค่ำ วัน ๙ ค่ำ วัน ๑๓ ค่ำ ในกาฬปัษย์^{๓๕} ๖ วัน คือวัน ๑ ค่ำ วัน ๔ ค่ำ วัน ๖ ค่ำ วัน ๗ ค่ำ วัน ๙ ค่ำ วัน ๑๒ ค่ำ หรือ ๑๓ ค่ำ นับเป็น ๑๑ วัน ในวันเดือนขาด ๑๐ วัน ในวันเดือนเต็ม ซึ่งวันอื่นจากวันเหล่านี้ไม่จัดเป็นกาลแห่งอุโบสถ^{๓๖} เพื่อปฏิเสธ ความเห็นที่ว่า รักษาอุโบสถวันไหนก็ได้

การรักษาอุโบสถศีลแบบ ปฏิภาครอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถศีลที่พิเศษขึ้นไปอีกกว่าปกติ คือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน รักษาอุโบสถตามปกติไม่เพียงพอ พรารณাজจะทำบุญกุศลให้ ยิ่งขึ้น แต่ยังไม่สามารถจะบวชเป็นพระหรือภิกษุณีได้โดยเด็ดขาด เพราะยังต้องกังวลด้วยการหาเลี้ยงครอบครัว กังวลด้วยทรัพย์สมบัติ แต่พรารณাজจะบำเพ็ญบุญกุศลให้ยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ตามปกติ จึงรักษาอุโบสถศีลเพิ่มขึ้น หรือพรารณাজจะรักษาอุโบสถศีลในวันปกติให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์แท้จริงจึงเพิ่มวันอุโบสถให้มากขึ้น กว่าวันปกติเป็น ๓ วัน เรียกว่า วันรับวันส่ง คือเพิ่มวัน รับ หน้าวันปกติ และเพิ่มวันส่งหลังวันปกติ

๓) ปาฏิหาริย์อุโบสถ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิพัทธอุโบสถ^{๓๗} คืออุโบสถที่รักษากันเป็นประจำทุกวันตลอดพรรษา ๓ เดือน ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็รักษาให้ตลอด ๑ เดือน

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕-๑๙๖.,อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๖๓-๑๖๔.

^{๓๔} มงฺคล. (ไทย). ๓/๑๐๓/๑๒๓.

^{๓๕} มงฺคล. (ไทย). ๓/๑๐๓/๑๒๓.

^{๓๖} มงฺคล. (ไทย) ๓/๑๐๓/๑๒๓.

^{๓๗} อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๖๖.

หลังจากออกพรรษาแล้ว คือรักษาในเขตการแสวงหากฐินของภิกษุ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้ายังไม่อาจรักษาได้ตลอด ๑ เดือน ก็ให้รักษาเพียงครึ่งละครึ่งเดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกว่า ปาฏิหาริย์อุโบสถ ดังหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต^{๓๘} (๓) โสณทินนาวิมาน^{๓๙} (๔) อุโปสถวิมาน^{๔๐}

นอกจากนี้คัมภีร์ขุททกนิกาย เล่ม ๒ ได้กล่าวถึงผู้เข้าจำอุโบสถซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ วัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ ไว้ในวิมานวัตถุ หลายเรื่อง เช่น (๑) อุตตราวิมาน^{๔๑} (๒) ภัททิติกาวิมาน^{๔๒} (๕) สุนิทธาวิมาน^{๔๓} และ(๖) สุนิทธาวิมาน^{๔๔}

จะเห็นได้ว่าในรายละเอียดเกี่ยวกับอุโบสถ ๒ ประเภทหลังนี้ (ปฐชาครอุโบสถ และ ปาฏิหาริย์อุโบสถ) คัมภีร์ต่าง ๆ ยังแสดงไว้แตกต่างกันไม่ลงกัน เช่นในอรรถกถาขมทเวสุต^{๔๕} อธิบายวันรับวันสง ซึ่ง เป็นปฐชาครอุโบสถตามอรรถกถาราชสุต^{๔๖} ว่าเป็นปาฏิหาริย์อุโบสถ โดยมีได้กล่าวถึงปฐชาครอุโบสถ และอรรถกถาอุตตราวิมาน^{๔๖} ก็อธิบายวันรับวันสง ซึ่งเป็นปฐชาครอุโบสถตามอรรถกถาราชสุต^{๔๖} ว่าเป็นปาฏิหาริย์อุโบสถ โดยมีได้กล่าวถึงปฐชาครอุโบสถ เช่นกัน ส่วนอรรถกถาธรรมิกสุต^{๔๗} อธิบายปาฏิหาริย์อุโบสถ ตามอรรถกถาราชสุต

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งทรงแสดงองค์แห่งอุโบสถแล้ว ทรงแสดงกาลแห่งปาฏิหาริย์ปักษ์อุโบสถ ว่าเป็นการเข้าจำอุโบสถ ในระยะเวลา ๕ เดือนเหล่านี้ คือ (อาสาฬหะ) เดือน ๘ ต้นใกล้วันเข้าพรรษา ๓ เดือนในพรรษา และเดือน ๑๒ ท่านเรียกว่า ปาฏิหาริย์ปักษ์ อาจารย์พวกอื่นกล่าวว่าปาฏิหาริย์ปักษ์ มี ๓ เดือนเท่านั้น คือ เดือน ๘ เดือน ๑๒ และเดือน ๔ อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่ามี ๔ วัน คือ ๑๓ ค่ำ ๑ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๘ ค่ำในทุก ๆ ปักษ์ โดยวันก่อนและวันหลังของวันอุโบสถแห่งปักษ์ หากพอใจอย่างใดก็พึงถือเอาอย่างนั้น เพราะแท้จริงแล้วจะรักษาอุโบสถใน วันใด ผู้มีใจเลื่อมใสปาฏิหาริย์ปักษ์ เข้าถึงองค์ ๘ ไม่เว้นแม้แต่วันเดียว ทำให้สมบูรณ์บริบูรณ์ ด้วยดี เป็นบุญเป็นประโยชน์ทั้งนั้น แต่ถ้ำรักษาได้ในวันตามนิยมก็จะสมควรกว่า

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๗., อง.ต.ก.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๖๘-๑๖๙.

^{๓๙} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๒๓/๓๘., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๙๖.

^{๔๐} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๓๕/๔๐., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๐๒.

^{๔๑} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๙/๒๒., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗.

^{๔๒} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๑๑/๓๖., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๘๕.

^{๔๓} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๕๒/๔๒., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๐๗.

^{๔๔} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๖๔/๔๓., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๐๙.

^{๔๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๗๙.

^{๔๖} ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗.

^{๔๗} ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๓๗๘.

แต่มีคำสั่งที่ปี^{๔๘} แย้งว่าเป็นความเห็นที่ไม่เหมาะสม เพราะจะทำให้วันที่บัณฑิตกำหนดไว้ไร้ประโยชน์ ความจริงอุโบสถเป็นกิจที่จะพึงทำในวันที่กำหนดไว้เท่านั้น เนื่องจากเป็นวันที่บัณฑิตรู้จักกันดีอยู่แล้ว และเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศด้วยพระองค์เอง อย่างที่นางอุตตรา เทพธิดา เล่าความดีที่ตนเคยทำสมัยเป็นมนุษย์ให้พระมหาโมคคัลลานะฟังว่า ,เมื่อดิฉันยังครอง เรือนอยู่ ดิฉันมิได้มีความริษยา ความตระหนี่ ความดีเสมอ ดิฉันมีนิสัยไม่มักโกรธ ประพฤติตาม คำสั่งสามี และไม่ประมาทในการรักษาอุโบสถศีลเป็นนิตย ดิฉันเข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วย องค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษีและตลอดปาฏิหาริย์ปักษี^{๔๙}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุและอุบาสกทั้งหลายว่า “บัณฑิตทั้งหลายกล่าว อุโบสถมีองค์ ๘ ประการนี้ว่า อันพระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทรงประกาศไว้แล้ว แต่นั้นสาวกผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว พึงเข้าจำอุโบสถมีองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ด้วยดีตลอดวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่ง ปักษีและตลอดปาฏิหาริย์ปักษี”^{๕๐}

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์^{๕๑} ให้ความหมาย ปาฏิหาริย์ปักษีอุโบสถ ว่า หมายถึงอุโบสถที่พึงนำไปซ้ำอีกๆ หรือย้อนกลับไปนำเอามาทำ คือรักษาให้เป็นไปตรงตามกำหนดดังที่เคยทำมาเป็นประจำในแต่ละปีหมายความว่า ในแต่ละปีที่มีช่วงเวลาที่กำหนดไว้ เฉพาะที่จะรักษาอุโบสถประเภทนี้ คืออย่างสามัญ ได้แก่อุโบสถที่รักษาเป็นประจำตลอด ๓ เดือน ในพรรษา (อย่างเต็มที่ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน คือ แรม ๑ คำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ คำเดือน ๑๒, ถ้าไม่สามารถรักษาตลอด ๔ เดือน หรือ ๓ เดือน จะรักษาเพียง ๑ เดือน ระหว่างวันปวารณาทั้งสอง คือ แรม ๑ คำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ คำเดือน ๑๒ ก็ได้ อย่างต่ำสุดพึงรักษาทั้งเดือนต่อจากวันปวารณาแรกไป คือ แรม ๑ คำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ คำ เดือน ๑๑)

จากการศึกษาพบว่า การรักษาอุโบสถศีลแบบปกติอุโบสถ คือการรักษาอุโบสถ วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ในวันที่กำหนด คือวันพระขึ้น - แรม วัน ๘ คำ ๑๔ คำ และ ๑๕ คำ การรักษาอุโบสถศีลแบบปฏิขาครอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษาครั้งละ ๓ วัน โดยถือเอาวันที่กำหนดไว้ในปกติอุโบสถเป็นหลักแล้วเพิ่มรักษาก่อนกำหนด ๑ วัน เรียกว่า วันรับ และหลังวันกำหนดอีก ๑ วัน เรียกว่า วันส่ง การรักษาอุโบสถศีลแบบปาฏิหาริย์ปักษีอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษาเป็นประจำทุกวันตลอดพรรษา ๓ เดือน ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็รักษาให้ตลอด ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้วคือรักษาในเขตการแสวงหากฐินของภิกษุ ถ้ายังไม่อาจรักษาได้ตลอด ๑ เดือน ก็ให้รักษาเพียงครั้ง

^{๔๘} มงคล. (ไทย) ๓/๑๐๘/๑๒๖.

^{๔๙} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๙/๒๒., ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗.

^{๕๐} ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๓๖๑ - ๓๖๒.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖๔.

ละครั้งเดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว รักษาอุโบสถในวันใด ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสปาฏิหาริย์ปักษ์ เข้าถึงองค์ ๘ ไม่เว้นแม้แต่วันเดียว การรักษาอุโบสถเป็นกิจที่จะพึงทำในวันที่กำหนดไว้เท่านั้น ในวันอื่นนอกจากวันที่พระพุทธรูปเจ้าทรงกำหนดไม่เรียกว่าอุโบสถ เรียกว่าศีล ๘ และการเข้าจำอุโบสถ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ด้วยความเลื่อมใสทำให้สมบุรณ์บริบูรณ์ด้วยดี เป็นบุญเป็น ประโยชน์อย่างยิ่ง

๒.๔.๒ อุโบสถศีลที่จัดตามลักษณะพฤติกรรมของผู้รักษา

การรักษาอุโบสถศีลตามความประพฤตินของผู้รักษาอุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ ๘ เหมือนกันแต่อาจได้รับผลต่างกัน เพราะมีความประพฤตินในการรักษาซึ่งหย่อนต่างกัน ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงประเภทของผู้รักษาอุโบสถ แก่นางวิสาขาว่ามีอยู่ ๓ ประการ เพื่อให้ผู้สมทานรักษาได้ใช้พิจารณาอุโบสถที่ตนจะรักษา ว่าเป็นอุโบสถประเภทใดรักษาแล้วมีผลมาก อานิสงส์มาก รุ่งเรืองมาก แผลไพลามาก เป็นอย่างไร

๑. นิคัณฐอุโบสถ แปลว่า อุโบสถแบบพวกนิครนถ์ หมายถึงการอยู่รักษาอุโบสถด้วยการเลือกงดเว้นในสิ่งที่พอใจ เช่น ตั้งใจจะงดเว้นจากการพูดเท็จ เฉพาะในบางเรื่องกับบางคน งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เฉพาะบางทิศหรือบางชนิดเป็นต้น ในเรื่องของนิคัณฐอุโบสถนี้ มีพุทธพจน์ตรัสว่า

“นิคัณฐอุโบสถ เป็นอย่างไร คือมีสมณะนิกายหนึ่งนามว่านิครนถ์ นิครนถ์เหล่านั้น ชักชวนสาวกอย่างนี้ว่า “มาเถิดพ่อคุณ ท่านจงลงอาชญาในหมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศ ตะวันออกเลยร้อย โยชน์ไป จงลงอาชญาในหมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเลยร้อย โยชน์ไป จงลงอาชญาในหมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศเหนือเลยร้อยโยชน์ไป จงลงอาชญาใน หมู่สัตว์ที่อยู่ทางทิศใต้เลยร้อยโยชน์ไป” นิครนถ์ เหล่านั้นชักชวนเพื่อเอ็นดู อนุเคราะห์สัตว์บางเหล่า ไม่ชักชวนเพื่อเอ็นดูอนุเคราะห์สัตว์บางเหล่าด้วย ประการ ฉะนี้ นิครนถ์เหล่านั้นชักชวนสาวกอย่างนี้ในวันอุโบสถวันนั้นว่า “มาเถิดพ่อคุณ ท่านจงทิ้ง ฟ้าทุกชั้น แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่เป็นที่กังวลของใคร ๆ ในที่ไหน ๆ และตัวเราก็ไม่มีความกังวลใน บุคคลและสิ่งของใด ๆ ในที่ไหน ๆ แต่บิดาและ มารดาของเขารู้ชื่อว่า “ผู้นี้เป็นบุตรของเรา” แม้เขาก็ รู้ว่า “ท่านเหล่านี้เป็นบิดา และมารดาของเรา” อนึ่ง บุตรและภรรยาของเขาก็รู้ว่า “ผู้นี้เป็นสามีของ เรา” แม้ตัวเขาก็รู้ว่า “ผู้นี้เป็นบุตร และภรรยาของเรา” พวกทาสคนงาน และคนรับใช้ใกล้ชิดก็รู้ว่า “ผู้นี้ เป็นนายของพวกเรา” แม้เขาก็รู้ว่า “คนเหล่านี้เป็นทาสคนงาน และคนรับใช้ใกล้ชิดของเรา” นิครนถ์เหล่านั้นชักชวนในการพูดเท็จ ในเวลาที่ควรชักชวนในการพูดคำสัตย์ด้วยประการฉะนี้ เรากล่าวถึงกรรมนี้ของผู้นั้นว่าเป็นมุสาวาท พอล่วงราตรีนั้นไป เขาบริโภคน้ำที่เจ้าของ ไม่ได้ให้ เรากล่าวถึงกรรมนี้ของผู้นั้นว่าเป็น อทินนาทาน วิสาขา นิคัณฐอุโบสถเป็นอย่างไรแล

นิคัณฐอุโบสถที่บุคคลรักษาอย่าง นี้แล ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอาานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก^{๕๒}

๒. โคपालกอุโบสถ แปลว่า การรักษาอุโบสถแบบคนเลี้ยงโค หมายถึงผู้อยู่รักษาจะรักษาอุโบสถศีลได้อย่างครบถ้วนทุกข้อ แต่ในขณะที่รักษาอยู่นั้น มักจะคิดวางแผนเกี่ยวกับการบริโภคอาหารว่า เมื่อมีการรักษาอุโบสถศีลสิ้นสุดลงในวันพรุ่งนี้ เราจะแกงจะผัดจะกินผลไม้ ชนิดนั้น ชนิดนี้เป็นต้น หรือขณะรักษาอุโบสถชอบนำเรื่องภายนอกมาพูดคุย เช่นเรื่องสามีภรรยา ลูก เรื่องหน้าที่การงาน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่คนรักษาอุโบสถศีลไม่ควรคิดไม่ควรพูดใน ขณะนั้นเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาที่ปราสาทของนาง ในบุพพารามใกล้เมืองสาวัตถี ว่าโคपालกอุโบสถเป็นอย่างไร คือคนเลี้ยงโคในตอนเย็นมอบโคให้เจ้าของย่อมเห็นประจักษ์อย่างนี้ว่าวันนี้โคทั้งหลายเที่ยวไปในที่โน้นๆ ตีมน้ำในแหล่งโน้นๆ พรุ่งนี้ในตอนเช้าโคทั้งหลายจักเที่ยวไปในที่โน้นๆ จักตีมน้ำในแหล่งโน้นๆ ฉันท คนที่รักษา อุโบสถบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คิดอย่างนี้ว่า “วันนี้เราเองเคี้ยวกินของเคี้ยว ชนิดนี้ๆ บริโภคของกินชนิดนี้ๆ พรุ่งนี้ในตอนเช้าจักเคี้ยวกินของเคี้ยวชนิดนี้ๆ จักบริโภคของกินชนิดนี้ๆ” บุคคลนั้นมีใจประกอบด้วยอภิชฌาย่อมให้วันเวลาผ่านไป ด้วยโลภะนั้นวิสาขา โคपालกอุโบสถเป็นอย่างนี้แล โคपालกอุโบสถที่บุคคลรักษาอย่างนี้แล ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอาานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก^{๕๓}

๓. อริยอุโบสถศีล เป็นการรักษาอุโบสถด้วยการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้ว การทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วมิได้ด้วยเพียร ดังนี้

๑) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีล ระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ทรงเป็นพระสุคต ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ” เมื่อบุคคลผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่อย่างนี้ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้^{๕๔} อริยสาวกนี้เรียกว่า รักษาพรหมอุโบสถ^{๕๕} อยู่ร่วมกับพรหม ปรรณพรหมจิตที่เศร้าหมองย่อมผ่องแผ้วด้วยความเพียรอย่างนี้

๒) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีล ระลึกถึงพระธรรมว่า “พระธรรมเป็น ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล^{๕๖}

^{๕๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๓ - ๒๘๑.

^{๕๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๓ - ๒๘๑.

^{๕๔} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๗.

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕๔/๑๕๘.

ควรเรียกให้มาตุควรรน้อมเข้ามาใส่ตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” ดังนั้นเมื่อระลึกถึงพระธรรมอยู่จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ อริยสาวกนี้เรียกว่า รักษาอัมมอุโบสถ^{๕๗}อยู่ร่วมกับธรรมปรารภนวลโลกุตรธรรม จิตที่เศร้าหมองย่อมผ่องแผ้วด้วยความเพียร อย่างนี้

๓) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงคุณพระสงฆ์ว่า ,พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล^{๕๘} พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลีเป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เมื่อระลึกถึงพระสงฆ์อยู่จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ อริยสาวกนี้ เรียกว่า รักษาสังฆอุโบสถ^{๕๙} อยู่ร่วมกับสงฆ์ปรารภสงฆ์จิตของเธอจึงผ่องใสเกิดความปราโมทย์ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

๔) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงศีลของตนที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ตัว ผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตำหนิ และทิวฐิครอบงำเป็นไปเพื่อสมาธิ เมื่อระลึกถึงศีลอยู่จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ เรียกว่า รักษาอุโบสถศีลอยู่ร่วมกับศีลปรารภศีล จิตของเธอจึงผ่องใสเกิดความปราโมทย์ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้

๕) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้รักษาอุโบสถศีลระลึกถึงเทวดาว่า ,เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาที่นับเนื่องในหมู่ พรหม เทวดาชั้นที่สูงขึ้นไปกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ การสดับฟัง จาคะ การบริจาคน และปัญญาเช่นใด ตายจากภพนี้แล้วจึงไปเกิดเป็นเทวดาชั้นนั้น ๆ แม้ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เช่นนั้นของเราก็มียู่ เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา ทั้งของตน และเทวดาเหล่านั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ เรียกว่า รักษาเทวดาอุโบสถ อยู่ร่วมกับเทวดา ปรารภเทวดา จิตย่อมผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้ อริยสาวกนั้นย่อมเห็นประจักษ์ว่า แม้พระอรหันต์ทั้งหลายละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นพฤติกรรมอันเป็นข่าศึกต่อพรหมจรรย์ ละเว้นจากการพูดคำเท็จ ละเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เว้นขาดจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี การดู การละเล่น อันเป็นข่าศึกแก่กุศล การตัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องประทีปผิวนอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการที่นอนสูง และที่นอนใหญ่ และรักษาอุโบสถอยู่ตลอดวัน

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน อง.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน อง.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๕๙} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๒๐๗/๑๙๐.

หนึ่ง และคืนหนึ่ง อริยอุโบสถเป็นอย่างนี้แล อริยอุโบสถนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากมีความรุ่งเรืองมาก มีความแผ่ไพศาลมากอย่างนี้^{๖๐}

สรุปว่าอุโบสถ ๓ ประการ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขามหาอุบาสิกา ผู้รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ เพื่อให้ทราบ ว่า อุโบสถศีลในพระพุทธศาสนา ๓ ประการนั้น สำคัญอย่างไร โคบาลกอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค จิตประกอบไปด้วย โลภะ ทนรักษาศีลไม่ให้ขาดเพียงให้พ้นไปวันหนึ่งกับคืนหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ใส่ใจที่จะฝึกฝนอบรม ตนไม่ชวนชวายในการบำเพ็ญกุศล นิคัณฐอุโบสถ คือการรักษาอุโบสถที่ปฏิบัติอย่างพวคนิครนถ์ มีความเป็นอยู่อย่างผู้ทุศีล มุสาวาท พอล่วงราตรีวันอุโบสถนั้นแล้ว การบริโภคของพวกเขาเป็นแบบที่ เจ้าของไม่ได้ให้ เป็นอทินนาทาน ดังนั้น โคบาลกอุโบสถก็ดี นิคัณฐอุโบสถก็ดี เป็นอุโบสถ นอกพระพุทธศาสนา ไม่ใช่พุทธประสงค์ เป็นอุโบสถที่ผู้เข้าจำแล้ว จิตเศร้าหมอง จิตมีความวิตกว่า จะไม่บริสุทธิ์ ย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก ส่วน อริยอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถแบบพระอริยะ และพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เข้าจำแล้วมีจิต บริสุทธิ์ ไม่มีความกังวล ไม่มีปิลิโพธิในสิ่งใด จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแผ่ไพศาลมาก

๒.๕ การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในคัมภีร์อรุทธกถาธรรมบท

๒.๕.๑ อุโบสถศีลกับนางอุตตราเป็นธิดาของเศรษฐี ชื่อปุณณะ อยู่ที่กรุงราชคฤห์ แต่งงาน เข้าไปอยู่บ้านสามี เป็นช่วงเข้าพรรษาพอดี เวลาผ่านไป ๒ เดือนครึ่ง ไม่มีโอกาสได้ทำบุญ ทำทาน และรักษาศีลเลย เพราะสามีเป็นมิจฉาทิฐิ บิดาแนะนำให้หาหญิงอื่นมาปรนนิบัติสามีแทน สามีก็พอใจ นางจึงได้ทำบุญ ทำทาน รักษาศีล และรักษาอุโบสถตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ ตลอดวันรับ และวันส่ง เป็นเวลาครึ่งเดือนของพรรษา นางไม่มีความริษยา ไม่ตระหนี่ ไม่ตีเสมอสามี มีนิสัยไม่โกรธง่าย ประพฤติ ตามคำสั่งสามี ไม่ประมาทในการรักษาอุโบสถศีล อันประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษ์ ตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ และนางยังสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา ทำบุญทำทานด้วยความเคารพ นอกจากนี้นางยังงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักขโมย จากการประพฤตินอกใจสามี สำรวมระวังจากการพูดเท็จและเว้นไกลจากการดื่มน้ำเมา นางปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุสุกทาคามิผล ด้วยอานิสงส์นี้เมื่อนางตายไป ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีผิวพรรณงามเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพริ้ว และมีวิมานที่สวยงาม^{๖๑}

๒.๕.๒ อุโบสถศีลกับนางลขุมหาอุบาสิกา นางเป็นชาวเมืองพาราณสี ได้ถวายอาหาร ข้าวสุก นมสด ผักดอง พร้อมทั้งเครื่องดื่มที่ปรุงด้วยส่วนผสมต่าง ๆ อันมีข้าวและเกลือ เป็นต้น แต่พระอริยสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นางเข้าจำอุโบสถศีล อันประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษ์ ตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ นางยังสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา ทำบุญทำทาน

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๐-๒๘๘., อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๓๘๒-๓๙๐.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๔ - ๑๓๖/๒๑-๒๓., ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๐๗ - ๑๒๕.

ด้วยความเคารพ นอกจากนี้นางยังงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักขโมย จากการประพฤตินอกใจสามี สำรวมระวังจากการพูดเท็จ และเว้นไกลจากการดื่มน้ำเมา นางปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุโสดาปัตติผล ด้วยอานิสงส์นี้เมื่อนางตายไป ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีผิวพรรณงามเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพริ้ว และมีวิมานที่สวยงาม^{๒๒}

๒.๕.๓ อุโบสถศีลกับนางภัททิติกาอุบาสิกา นางได้ปฏิบัติธรรม และรักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษี ตลอดปาฏิหาริย์ปักษีเป็นประจำ จนได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้ถวายภัตตาหารแด่พระสารีบุตรเถระ และพระโมคคัลลานเถระด้วยความเคารพ นางยังสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา ทำบุญทำทานด้วยความเคารพนอกจากนี้นางยังงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักขโมย จากการประพฤตินอกใจสามี สำรวมระวังจากการพูดเท็จ และเว้นไกลจากการดื่มน้ำเมา นางปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุโสดาปัตติผล ด้วยอานิสงส์นี้เมื่อนางตายไป ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทียบชมสวนนันทวันอันรื่นรมย์ นางมีผิวพรรณงามเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพริ้ว และมีวิมานที่สวยงาม^{๒๓}

๒.๕.๔ อุโบสถศีลกับนางโสณทินนา เป็นชาวเมืองสาเกต นางสุนิทธาอุบาสิกา^{๒๔} เป็นชาวกรุงราชคฤห์ นางสุนิทธาอุบาสิกา^{๒๕} เป็นชาวกรุงราชคฤห์ นางทั้ง ๓ ได้ปฏิบัติธรรม และรักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษี ตลอดปาฏิหาริย์ปักษีเป็นประจำ นางได้ถวายทานแด่พระอรียสงฆ์ด้วยความเคารพ นางโสณทินนาได้บรรลุโสดาปัตติผล ด้วยอานิสงส์นี้เมื่อทั้ง ๓ นางตายไป ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีผิวพรรณงามเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศดุจดาวประกายพริ้ว และมีวิมานที่สวยงาม^{๒๖}

๒.๕.๕ อุโบสถศีลกับนางอุโปสธอุบาสิกา นางได้ปฏิบัติธรรม และรักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำแห่งปักษี ตลอดปาฏิหาริย์ปักษีเป็นประจำ ได้ถวายทานแด่พระอรียสงฆ์ด้วยความเคารพ แต่นางมีใจผูกพันกับทิพย์สมบัติในสวนนันทวันของเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์จนเกินไป มิได้ปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นไปตามพระพุทธานุญาตจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และอยู่ที่นั่นถึง ๖๐,๐๐๐ ปี แล้วกลับไปเกิดในโลกมนุษย์อีกท่านพระมหาโมคคัลลานเถระปลอบใจนางว่า พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ไว้ว่านางจะบรรลุโสดาปัตติผลเมื่อกลับไปเกิดเป็นมนุษย์อีก^{๒๗}

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๗๓ - ๑๘๔/๓๑-๓๒., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๒๕.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๐๖ - ๒๑๖/๓๖-๓๗., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๘๗ - ๑๙๔.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๔๑ - ๔๒., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๐๕ - ๒๐๗.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๔๒ - ๔๓., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๐๘ - ๒๐๙.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๓๘ - ๓๙., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๙๕ - ๑๙๗.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๓๙ - ๔๑., ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๙๘ - ๒๐๑.

๒.๕.๖ อุโบสถศีลกับนางวิสาขามหาอุบาสิกา นางวิสาขาคือบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในพระพุทธศาสนา นางได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้หนึ่ง โสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ เมื่อโตขึ้นนางยังศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนาสร้างวัดบุพพารามขึ้นไว้ในพรพุทธศาสนา ทำบุญบริจาคทานเป็นประจำ และทุกวันพระนางจะไปวัดสมาทานรักษาอุโบสถศีลเสมอ นอกจากนี้นางยังพาข้าทาสบริวารทั้งหลายไปรักษาอุโบสถศีลด้วย นอกจากนี้นางวิสาขายังเคยถามหญิงทั้งหลายที่รักษาอุโบสถศีลว่ารักษาอุโบสถศีลเพื่ออะไร

ถามหญิงแก่ ตอบว่า รักษาอุโบสถศีลเพื่อ “ปรารถนาทิพย์สมบัติในสวรรค์”

ถามหญิงวัยกลางคน ตอบว่ารักษาอุโบสถศีลเพื่อ “ต้องการไม่ให้หญิงอื่นมาร่วมสามี”

ถามหญิงสาวที่เพิ่งแต่งงาน ตอบว่าเพื่อ “ต้องการลูกชายในท้องแรก”

ถามหญิงสาววัยรุ่น ตอบว่าเพราะ “ปรารถนาแต่งงานในวัยสาว ๆ”

บัณฑิตทั้งหลายรู้อาณูภาพของอุโบสถศีลที่สามารถให้สมบัติทุกอย่างได้ จึงอุทิศสละรักษาอุโบสถศีลก็ได้สมบัติตามที่ตนต้องการ^{๖๘}

ผู้วิจัยเห็นว่าอุโบสถศีลมีความสำคัญอันยิ่งใหญ่มหาศาลมากทำให้สตรีที่ปฏิบัติอุโบสถศีลนั้นได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์ และชักชวนเทพบุตรเทพธิดาทั้งหลายให้รักษาอุโบสถศีลด้วย มนุษย์หญิงชายเราทั้งหลายสมควรที่จะทำตามแบบอย่างสตรีที่ได้ปฏิบัติอุโบสถศีลในสมัยพุทธกาล และเทวดาทั้งหลาย หากผู้ใดต้องการสมบัติใหญ่ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ก็ควรรักษาอุโบสถศีลสั่งสมบุญบารมีแก่ตนเอาไว้

๒.๖ บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

คำว่า “สตรี” มีที่มาจากประเพณีหนึ่งในสมัยก่อนพุทธกาล ซึ่งมาจากสตรีชาวอินเดียโดยมีต้นเหตุจากยุคดึกดำบรรพ์ที่ประชาชนชาวอินเดียแต่ง พระราชาธิบดีลงมาจนถึงประชาชนทั่วไปพากันยึดถือเป็นจารีตว่า ผู้หญิงสาวหลังจากที่แต่งงานแล้ว หากสามีตายลงหญิงผู้เป็นภรรยาจะต้องกระโดดเข้ากองไฟในเวลาที่เหมาะสมเพื่อให้ตัวตายตามสามีไปด้วย เพราะเหตุที่ผู้หญิงปฏิบัติเช่นนี้ จึงได้มีชื่อว่า “สตี” หรือ “สตรี” แปลว่า ผู้ยอมตายไปกับสามีและเรียกผู้หญิงอีกคำหนึ่ง “สมร” แปลว่า “ผู้ยอมตายด้วยกัน” การที่ภรรยายอมตายด้วยการกระโดดเข้าไปในกองไฟเผาที่สามีเพื่อให้ตัวตายไปกับสามีนั้น เพราะประเพณีของชาวอินเดียมีข้อบังคับว่าหญิงหม้ายที่ไร้สามีแล้วยอมเป็นที่รังเกียจของสังคมทั่วไปในยุคนั้น^{๖๙} จึงทำให้สตรีในยุคสมัยนั้นตกอยู่ท่ามกลางความลำบาก เพราะเมื่อสามีตายไปก็ต้องจำใจกระโดดเข้ากองไฟไปตามสามีแล้วถ้ามีลูกก็ต้องจำใจทิ้งลูกเพื่อปฏิบัติตามประเพณีที่เคร่งครัด

^{๖๘} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๘๖.

^{๖๙} พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

ในสมัยต่อมาเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปประเทศอินเดียก็มีวิวัฒนาการขึ้นตามยุคสมัย เพราะประชาชนได้รับการศึกษาทั้งยังติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้นจึงพยายามเปลี่ยนแปลงจารีตดังกล่าวโดยหากว่าหญิงใดที่สามีตายลง หญิงนั้นจะต้องโกนผมบนศีรษะออกให้หมดทางวัตถุ คือ เสื้อผ้าที่จะใช้นุ่งห่มประดับกาย จะต้องยอมให้มีแต่เฉพาะสีเหลืองเพียงสีเดียว ครั้งกาลเวลาผ่านไป จารีตประเพณีดังกล่าวก็เสื่อมลง ไม่มีผู้ใดยึดถือประเพณีปฏิบัติได้บรรดานักปราชญ์ในอินเดียยุคต่อมา จึงแก้ไขจารีตนั้น พร้อมกับบัญญัติศัพท์ของคำว่า “สตรี” ลงในพจนานุกรมโดยให้ความหมายคำว่า “สตรี” แปลว่า ผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชายผู้เป็นสามีเท่านั้น จึงทำให้สถานภาพของสตรีพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ได้ทำให้บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนไป

๒.๖.๑ บทบาทความเป็นพุทธมารดา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในชมพูทวีป ท่ามกลางสังคมที่มีการเลือกปฏิบัติและมี ท่าทีต่อสตรีอย่างเลวร้ายถึงขั้นสูงสุด คำสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิต และความตาย เกี่ยวกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับ ท่าทีของสังคมที่มีต่อสตรีในสมัยนั้น พระพุทธองค์ทรงเสนอทรรศนะใหม่เมื่อครั้งที่พระเจ้าปเสนทิ แห่งแคว้นโกศลทรงผัดหวังไม่พอพระทัยเมื่อพระนางมัลลิกาประสูติพระราชธิดาโดย ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิ ว่า

“ดูกร มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าปวงชน แท้จริงแม้สตรีบางคนก็เป็นผู้ประเสริฐ พระองค์จงชูปเลียงไว้สตรีที่มีปัญญา มีศีล ปฏิบัติแม่ผู้พ่อผู้ดังเทวดา จงรักสามีบุรุษที่เกิดจากสตรี นั้นยอม เป็นคนแก่ล้ากว่าเป็นเจ้าแห่งทิศใต้บุตรของภริยาดีเช่นนั้น แม้ราชสมบัติก็ครอบครองได้”^{๗๐}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงให้เกียรติสตรีเป็นอย่างมาก และสำนึกในบุญคุณของพุทธมารดาเสมอ เพราะมารดาเป็นบุคคลที่ทำให้เราเกิดมาเพื่อได้ทำความดีถึงแม้ว่าพุทธมารดาจะไม่ได้เป็นผู้เลี้ยงดูพระองค์แต่ก็ทรงเป็นผู้ให้กำเนิด และเมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้แล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่พระมารดาตลอด ๓ เดือน มิได้หยุดพักเลย ในเวลาภัตตกิจก็ทรงนมิตพระพุทธเจ้าองค์แทน (พุทธนิมิต) ให้แสดงพระอภิธรรมแทน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงอภิธรรมโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษา กาลเมื่อ พระพุทธองค์ทรงแสดงสัตตปรกณภิธรรมเทศนาจบลง องค์พระสิริมหามายาเทวบุตรพุทธมารดา ได้ฟังธรรมจนดวงตาเห็นธรรมแล้ว ทรงบรรลุโสดาปัตติผลในที่สุด ประกอบด้วยนัย ๑ พันบริบูรณ์ ส่วนเทพนอกนั้นอีกจำนวนมาก ก็ได้บรรลุผลตามสมควรแก่อุปนิสัยแห่งตน^{๗๑} จึงนับได้ว่าแม้แต่ พระพุทธเจ้าก็ยังทรงยกย่องสตรีในฐานะที่เป็นพุทธมารดาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ

^{๗๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๕/๓๗/๑๒๑ - ๑๒๒.

^{๗๑} มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา, “ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรม” ในธรรมะเพื่อชีวิต, ฉบับวันขึ้นปีใหม่ ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบูรณศิริมตยาราม, ๒๕๕๑), หน้า ๑ - ๑๖.

ของพระองค์ ทรงปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของความกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดาอย่างหาที่เปรียบมิได้

๒.๖.๒ บทบาทความเป็นภรรยา

สำหรับบทบาทสตรีในฐานะของภรรยา นั้น ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างพระนางพิมพาซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของเจ้าชายสิทธัตถะ พระนางยโสธราเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะ และพระมารดามีพระนามว่า พระนางอมิตาเทวี เกิดในในตระกูลศากยะแห่งโกถียวงค์ เมืองเทวทหะ เมื่อแรกประสูติญาติทั้งหลายได้ทรงถวายนามว่า “ภัททากัจจนา” เพราะพระสรีระของพระนางมีพระฉวีวรรณสีเหมือนทองคำอันบริสุทธิ์ พอมิพระชนม์ ๑๖ พรรษา ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) เมื่อมีพระชนม์ ๒๙ พรรษาได้ ประสูติราชโอรส โดยพระเจ้าสุทโธทนะให้พระนามว่า พระราहुล

ครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช พระนางยโสธราเกิดความเศร้าโศกพระทัยยิ่งนัก ได้ ทรงละเว้นการตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับนานาประการทรงมีจิตผูกพัน และมีความรักอันลึกซึ้งต่อพระองค์ แม้วัฒนธรรมอินเดียในยุคนั้นจะถือว่าหญิงไม่มีสามีจะถือว่าไม่มีเกียรติ และหญิงนั้นสามารถมีสามีใหม่ได้ แต่พระนางพิมพาก็ไม่สนใจชายอื่นเลยพระนางยังคงเฝ้ารอพระสวามีของพระนางเพียงพระองค์เดียว จนกล่าวได้ว่า “คราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะนุ่งห่มผ้าย่อมผาด พระนางก็เปลี่ยนชุดทรงมานุ่งห่มผ้าย่อมผาดด้วยคราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงบรรทมบนพื้นไม้ พระนางก็บรรทมบนพื้นไม้ด้วยคราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงอดพระกระยาหาร พระนางก็ทรงอดพระกระยาหารด้วยไม่ว่าจะได้ข่าวว่าพระสวามีปฏิบัติตนอย่างไร พระนางพิมพาก็ปฏิบัติตนเยี่ยงนั้น” และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระประยูรญาติในวันแรกพระนางมิได้ออกไปต้อนรับแต่ในวันที่สอง ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จออกทรงรับบาตร พระนางยโสธราชี้ให้พระราहुลได้ทอดพระเนตรพระบิดาของพระองค์แต่มิได้ออกไปทรงบาตรทรงเก็บตัวอยู่ในตำหนัก และในวันที่สองเมื่อพระพุทธเจ้ารับภัตตาหารในพระราชวังเสร็จพระองค์จึงเสด็จไปโปรดพระนางพิมพาในตำหนัก เมื่อพระนางได้พบถึงกับเข้ามากอดพระบาทรำให้รำพันอย่างน่าสงสาร แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาให้พระนางดำรงสติไว้ได้ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเทศนาพระประยูรญาติแล้ว พระนางพิมพาก็รับสั่งให้ราหุลราชโอรสตามเสด็จพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอราชสมบัติพระพุทธเจ้าจึงทรง บรรพชาราहुลเป็นสามเณรและให้เสด็จติดตามพระองค์ไปด้วย หลังจากทีพระนางอยู่ในตำหนัก ๓ ปี พระเจ้าสุทโธทนะก็เสด็จสวรรคต และได้ทำพิธีให้เจ้าชายมหานามะขึ้นครองราชย์สมบัติสืบแทน พระนางยโสธราพิมพาจึงออกบวชกับมาตุคาม ๑,๑๐๐ คน ประมาณพรรษาที่ ๕ แห่งพระผู้มีพระภาค ขอบรรพชาในสำนักของพระศาสดา พระนางยโสธราพิมพา ไปยังสำนักของพระเถรี ได้รับครุธรรม ๘ บวชแล้ว เมื่อมีพระชนมายุ ๔๐ พรรษา มีพระนามว่า “ภัททากัจจนา” พระภัททากัจจนาเถรี (ยโสธรา) บรรลุอรหัตต์ ต่อมา

กรรมฐานจากพระพุทธเจ้าและเจริญ วิปัสสนายังไม่ทันถึง ๑๕ วัน ก็บรรลुพระอรหัต พระนางเป็นผู้มีความชำนาญในอภิญญาทั้งหลาย ระลึกชาติได้ถึงสองไขว่หนึ่งยิ่งด้วยแสนกับโดยการระลึกถึงเพียงครั้งเดียว เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาผู้บรรลุอภิญญาใหญ่ พระนางภัททากัจจานาเถรีนิพพานในพรรษาที่ ๔๓ แห่งพระผู้มีพระภาค มีพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา^{๗๒}

จะเห็นได้ว่าบทบาทของความเป็นภรรยาของพระนางพิมพานั้นยิ่งใหญ่จนคอยติดตามข่าวคราวของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา แม้จะทรงเสร์้าไสกจากการที่ต้องเป็นหญิงหม้ายเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง แต่ก็ทรงมีความอดทนเฝ้ารอนพระพุทเจ้าเสด็จมาโปรดจนบรรลุธรรมในที่สุด

๒.๖.๓ บทบาทความเป็นพุทธมามกะ

สตรีที่เป็นพุทธมามกะนั้น เรียกขานอีกอย่างหนึ่งว่า อุบาสิกา สำหรับรูปแบบการเป็นพุทธมามกะของสตรีในสมัยพุทธกาลมีลักษณะ คือ สตรีที่ยังครองเรือนอยู่แต่โน้มเอียงไปในทางแสวงหาโมกขธรรม ส่วนมากจะแต่งกายนุ่งขาวห่มขาวเรียกว่า ปริพา ซิกา ตาปสินี หรืออุปัชฌิณี แต่เมื่อบวชแล้วก็จะแต่งกายตามลัทธิที่ตนเองบวชด้วย^{๗๓} บทบาทสตรีในความเป็นพุทธมามกะนั้นมีหลายบทบาท ทั้งที่เป็นฝ่ายสนับสนุนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการประกาศพระพุทธศาสนา

๒.๖.๔ บทบาทฝ่ายสนับสนุน

ในสมัยพุทธกาลมีมหาอุบาสิกาอยู่หลายท่านที่เป็นฝ่ายสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาได้ดำรงคงอยู่ต่อไป ดังเช่น นางสุชาดา และนางวิสาขา

นางสุชาดา^{๗๔} เป็นธิดาของเสนานิภูมพิ (อรรถกถาว่าเสนียะ) ในหมู่บ้านเสนานิคม ตำบลอรุเวลาเสนานิคม เมื่ออายุย่างเข้าสู่วัยสาวนางได้ทำพิธีบวงสรวงต่อเทพยดาที่สิงสถิต ณ ต้นไทรใหญ่ต้น หนึ่งใกล้บ้านของนางโดยได้ตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ ๒ ประการ คือ ขอให้ได้สามีที่มีบุญมีทรัพย์สมบัติ และชาติสกุลเสมอกันขอให้มิบุตรคนแรกเป็นชายถ้าความปรารถนาทั้ง ๒ ประการ สำเร็จสมบูรณ์แล้ว จะทำพิธีกรรมแก่ท่านด้วยของอันมีมูลค่า ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ครั้นกาลต่อมาความปรารถนาของนางสำเร็จทั้งสองประการโดยได้สามีเป็นเศรษฐีมีฐานะเสมอกัน และได้บุตรคนแรกเป็นชายนามว่า ยสะ นางได้ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปจนลูกชายแต่งงานแล้ว จึงปรารถนาที่จะทำพิธีกรรมบวงสรวงสังเวทเทพยดาด้วยข้าวมธุปายาสเสร็จเรียบร้อยแล้ว ให้นางทาสีสาวใช้ไปปิดกวาดทำความสะอาดบริเวณโคนต้นไทรนั้น ขณะนั้นพระโคตมโพธิสัตว์เล็กอัครกิลมถานุโยคหันมาเสวยพระกระยาหารหวังจะบำเพ็ญเพียรทางจิตประทับนั่งพักผ่อนที่ได้ต้นไทรนั้น ผันพระพักตร์

^{๗๒} อัง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๓๓/๒๕๓/๕๘๘.

^{๗๓} ประคอง สิงหนาทนิตริภักษ์, “บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะสังคมศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๑.

^{๗๔} อัง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒๐/๓๒/๗๓๕.

ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออกมีพระรัศมีแผ่ชานออกจากพระวรกายเป็นปริมณฑลดูงามยิ่งนัก นางทาสีสาวใช้เห็นแล้วก็ตระหนกแน่ในจิตคิดว่าคงเป็นเทวดาเจ้ามานั่งคอยทำร้ายเครื่องพลีกรรม จึงมิได้เข้าไปทำความสะอาดดังที่ตั้งใจมารีบทกลับไปแจ้งแก่นางสุชาดาโดยด่วน ฝ่ายนางสุชาดาจึงรีบแต่งกายด้วยเครื่องอาภรณ์อันงดงามเป็นที่เรียบร้อยแล้วยกถาดข้าวมธุปายาสขึ้นทูลศรัทธาออกจากบ้านพร้อมด้วยบริวารไปยังต้นไทรนั้น ครั้นได้เห็นพระโพธิสัตว์งดงามเช่นนั้น ก็เกิดโสมนัสยินดีสำคัญว่าเป็นรุกขเทวดามานั่งคอยรับเครื่องพลีกรรมจึงน้อมนำเข้าไปถวายพร้อมทั้งถาดทองคำ เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทรงรับข้าวมธุปายาสแล้วเสด็จไปประทับที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต และได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าในวันนั้น หลังจากได้ประทับเสวยวิมุตติสุข คือสุขอันเกิดจากการตรัสรู้บริเวณใกล้ๆ นั้นเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ รวม ๔๙ วัน แล้วได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

หลังจากยสะ บุตรชายคนโตได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และอุปสมบทแล้ว พระพุทธเจ้าและพระสาวกรวมทั้งพระยสะได้ฉันภัตตาหารที่บ้านของนาง พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้ว นางสุชาดา และอดีตภริยาของพระยสะได้บรรลุโสดาบันและถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะทั้งสองคน

นางวิสาขา^{๗๕} โดยปกตินางวิสาขาจะไปวัดวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้า - เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่าถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวายเพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยต่างก็จะมองดูที่มีว่านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางจะเดินเยี่ยมเยือนถามไถ่ความสุขความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยี่ยมภิกษุใช้จนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้าน วันหนึ่งเมื่อนางมาถึงวัดนางได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามถือไว้ เมื่อเสร็จกิจการฟังธรรม และเยี่ยมเยือนพระภิกษุสามเณรแล้ว ขณะเดินกลับบ้านนางได้บอกให้หญิงรับใช้ส่งเครื่องประดับให้ แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลาฟังธรรมนางจึงให้กลับไปนำมา แต่สิ่งถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ก็ไม่ต้องเอาคืนมาให้มอบถวายท่านไปเลย เพราะนางคิดว่าจะไม่ประดับเครื่องประดับที่พระคุณเจ้าถูกต้องสัมผัสแล้ว ซึ่งพระอานนท์ท่านก็มักจะเก็บรักษาของที่ อุบาสอุบาสิกาลืมไว้เสมอ และก็เป็นไปตามที่นางคิดไว้จริง ๆ แต่นางก็กลับคิดได้อีกว่า “เครื่องประดับนี้มี ประโยชน์แก่พระเถระ” ดังนั้นนางจึงขอรับคืนมาแล้วนำออกขายในราคา ๙ โกฎิ กับ ๑ แสนกหาปณะตามราคาทุนที่ทำไว้ แต่ก็ไม่มีใครใคร่ทรัพย์พอที่จะซื้อไว้ได้นางจึงซื้อเอาไว้เองด้วยการนำทรัพย์เท่าจำนวนนั้นมาซื้อที่ดินและวัสดุก่อสร้างดำเนินการสร้างวัดถวายเป็นพระอารามประทับของพระบรมศาสดา และเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณรพระบรมศาสดา

^{๗๕} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์(สมาน กลยาณธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๔), คำนำ.

รับสั่งให้ พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้อำนวยการดูแลการก่อสร้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น มีห้องสำหรับพระภิกษุพักอาศัยชั้นละ ๕๐๐ ห้อง โดยใช้เวลาในการก่อสร้างถึง ๙ เดือน และเมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้วได้นำมาว่า “พระวิหารบุพพาราม” นอกจากนี้แล้วนางวิสาขาที่เป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์อีกด้วยนางวิสาขาได้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ และได้ถวายวัตถุตุปัจจัยในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาพระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงประกาศยกย่องนางในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายิกา นอกจากสองท่านนี้แล้วยังมีสตรีที่เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน เช่น นางชูชุตตรา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เป็นพหูสูต, นางสาวาดี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้มีปรกติดูด้วยเมตตา, นางอุตตรานันทมาตาเลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ยินดีในฌาน, นางสุปวาสาโก-ลียีตีตา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ถวายรสอันประณีต, นางสุปิยาอุบาสิกา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เป็นศิลาอนุปฏิฐาก, นางกาตยานี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น, นางนกุลมาตาคหปตานีเลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้คุ้นเคย และนางกาฬีอุบาสิกาชาวกรุงธรีกาเลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงยกย่องสตรีผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาทรงให้เกียรติสตรีไม่แพ้บุรุษ เพราะสตรีเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จดังเช่นเวลานักรบที่ออกรบก็ต้องอาศัยสตรีคอยเตรียมเสบียง ข้าวปลาอาหารเพราะผู้ชายเป็นแนวหน้าคอยฝึกปรือการรบ และออกรบไม่มีเวลาที่จะมาเตรียมเสบียงอาหารต้องอาศัยสตรีทั้งนั้นกองทัพธรรมก็เช่นกันก็ต้องอาศัยสตรีผู้มีความศรัทธาคอยให้การสนับสนุนเช่นกัน ดังเช่นสุภาชิตที่ว่า “กองทัพต้องเดินด้วยท้อง” นั่นเอง

๒.๖.๕ บทบาทการประกาศพระพุทธศาสนา

อีกท่านหนึ่งซึ่งจะไม่กล่าวถึงมิได้เลย เพราะท่านเป็นภิกษุณีรูปแรกของโลกนั่นก็คือ พระนางมหาปชาบดีโคตรมีเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าอัญชนะแห่งโกถิววงศ์เป็นพระกนิษฐภคินี (พระน้องนาง) ของพระนางสิริมหามายา และทรงเป็นพระน้านางของพระพุทธเจ้าเมื่อพระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้ ๗ วันก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงตั้งพระนางมหาปชาบดีไว้ในตำแหน่ง อัครมเหสีและได้ทรงมอบหน้าที่การเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะให้กับพระนาง ซึ่งพระนางก็ได้ทรงเลี้ยงดูพระกุมารเป็นอย่างดียิ่งกว่าเจ้าชายนันทะ และเจ้าหญิงนันทาผู้เป็นพระโอรส และพระธิดาของพระนางเอง

เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา และพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์ได้เสด็จประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีได้เข้าไปเฝ้าและกราบทูลขอบรรพชาพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต แม้จะกราบทูลถึง ๓ ครั้งก็ตามก็ได้ทรงอนุญาตด้วยมีเหตุผลว่าสตรีไม่ควรบรรพชาทำให้พระนางเกิดความทุกข์เสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้นพระนางก็ได้ย่อท้อมีพระทัยมุ่งมั่นต่อการบรรพชาเพียงอย่างเดียว ในเวลาต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้า

เสด็จประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาปามหาวันใกล้กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยเจ้าหญิงศากยะเป็นจำนวนมาก ได้ทรงปลงพระเกศานุ่งห่มผ้าด้วยน้ำผาตได้เสด็จไปยังที่ประทับของพระพุทธเจ้าด้วยพระบาทเปล้าเพื่อทูลขอบรรพชา เมื่อเสด็จไปถึงได้ประทับยืน ณ ภายนอกซุ้มประตู เมื่อพระอานนท์เห็นพระนางถามทราบความประสงค์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขอให้ทรงอนุญาตการบรรพชาแก่พระนาง พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธถึงแม้พระอานนท์จะทูลขอถึงสามครั้งก็ตามพระอานนท์จึงกราบทูลถามว่า สตรีเมื่อได้บวชแล้วจะสามารถสำเร็จมรรคผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่ามีสิทธิ์สำเร็จมรรคผลได้พระอานนท์จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงเห็นแก่พระนางมหาปชาบดีที่เคยทรงอบรมเลี้ยงดูมาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ถือว่าทรงมีคุณูปการแก่พระพุทธเจ้าเป็นอเนกประการพระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าพระนางมหาปชาบดีทรงรับครุธรรม ๘ ประการ ก็จักทรงให้อนุญาตให้บวชได้ครุธรรม ๘ ประการ ได้แก่

๑. พระภิกษุณีแมंबวชแล้วได้ร้อยพรรษาต้องเคารพนบไหว้พระภิกษุ แมंबวชใหม่ในวันนั้น พระภิกษุณีจะจำพรรษาอยู่โดดเดี่ยวโดยไม่มีพระภิกษุไม่ได้ต้องมีสำนักอยู่เป็นเอกเทศในเขตวัดที่มีพระภิกษุอยู่ด้วยหรือไม่ก็อยู่ใกล้หมู่บ้านที่สุด

๒. พระภิกษุณีจะจำพรรษาอยู่โดดเดี่ยวโดยไม่มีพระภิกษุไม่ได้ ต้องมีสำนักอยู่เป็นเอกเทศในเขตวัดที่มีพระภิกษุอยู่ด้วยหรือไม่ก็อยู่ใกล้หมู่บ้านที่สุด

๓. พระภิกษุณี ต้องปฏิบัติกิจ ๒ อย่างทุกครึ่งเดือน คือ สอบถามอุโบสถ และรับโอวาทจากพระภิกษุสงฆ์

๔. พระภิกษุณีจำพรรษาแล้ว เวลาจะทำพิธีออกพรรษาด้วยการปวารณาต้องทำพิธีออกพรรษา ๒ ครั้ง คือ ทำพิธีในที่ประชุมสงฆ์ที่เป็นฝ่ายพระภิกษุณี และจะต้องทำในฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ซ้ำ อีกครั้งหนึ่ง

๕. พระภิกษุณีต้องอาบัติน้ำ ต้องประพฤตินานัดในสงฆ์สองฝ่าย เป็นเวลา ๑๕ วัน

๖. ก่อนบวชเป็นพระภิกษุณี สตรีที่จะบวชต้องรักษาศีล ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปี ขาดไม่ได้ ถ้า ขาดข้อหนึ่งข้อใดต้องเริ่มต้นนับเวลารักษาใหม่

๗. พระภิกษุณีจะต้องไม่บริภาษหรือด่าพระภิกษุ ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

๘. พระภิกษุณีต้องไม่สอนพระภิกษุ แต่จะเป็นฝ่ายรับการสอนจากพระภิกษุเท่านั้น พระอานนท์ได้นำรายละเอียดของครุธรรม ๘ ประการไปบอกแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเพื่อทรงทราบ และพิจารณาพระนางพร้อมเจ้าหญิงศากยะทั้งหมดยอมรับครุธรรมแล้ว พระนางพร้อมด้วยเจ้าหญิง ศากยะทั้งหมดจึงได้รับอุปสมบทเป็นพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เมื่อพระนางได้อุปสมบทแล้วได้ บำเพ็ญเพียรจนได้สำเร็จพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องพระนางว่าเป็นเอตทัคคะ คือ เลิศกว่าผู้อื่นในทางรัตตัญญู (คือ ผู้มีประสบการณ์มาก)

๒.๗ บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาปัจจุบันสมัย

สตรีไทยมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่อดีต ในทางการเมืองสตรีไทยในประวัติศาสตร์หลายคน ได้มีบทบาทในการสร้างชาติไทย ในสมัยปัจจุบัน มีสตรีไทยจำนวนมากได้มีบทบาททางการเมือง เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้เป็นนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของประเทศไทย และยังมีสตรีที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี นอกจากนี้ในหน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนยังมีสตรีที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น ในด้านสังคมและวัฒนธรรมสตรีไทยหลายท่านมีบทบาทด้านการประพันธ์ เช่น ดอกไม้สดประพันธ์เรื่องชัยชนะของหลวงนฤบาลผู้ดี จิรนนท์ พิตรปรีชา ได้รับรางวัลกวีซีไรต์

๒.๗.๑ สถานภาพของสตรีในสังคมไทย

ประเทศไทยในระยะกว่า ๒ ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้รับผลกระทบจากกระแสของ โลกาภิวัตน์อย่างรุนแรงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล และพลวัตทางสังคมแปรเปลี่ยนไป อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการรับมือกับความแปรเปลี่ยนนี้ทำให้ผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบต้องทำงานหนักเป็น อย่างยิ่ง และจะต้องมีการประสานร่วมมือกันอย่างเป็นระบบระหว่างเครือข่ายแนวร่วมทั้งภาครัฐ และเอกชน จากการแบ่งงานกันทำระหว่างสตรี และบุรุษภายในครอบครัวที่สืบทอดกันมาสตรีได้ รับภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ หน้าที่รับผิดชอบงานบริการด้านต่าง ๆ ภายในบ้าน ซึ่งเป็นอาณาเขตสำคัญของครอบครัวในขณะที่ผู้ชายรับผิดชอบกิจกรรมนอกบ้านเป็นหลัก แม้จะมี ข้อยกเว้นอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่สตรีก็คือผู้ที่เลี้ยงดูบุตร ทำครัว ทำความสะอาด จัดเก็บสิ่งของ ซักเสื้อผ้า ดูแลความเรียบร้อยของบ้านเรือน และกิจกรรมต่าง ๆ ภายในบ้าน รวมทั้งการปรนนิบัติรับ ใช้ดูแลทุกข์สุขของสามีและสมาชิกในครอบครัว ฯลฯ เหล่านี้ทั้งหมด คือภารกิจในการผลิตพลังงาน ทดแทนแรงงาน ทดแทน หรือการรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่สวัสดิการตลอดจนคุณภาพชีวิตของสมาชิก ในสังคม เพื่อการสืบทอดของสังคมนั่นเอง งานเหล่านี้เป็นงานที่ไม่มีการนับรวมในผลผลิตรวม ประชาชาติไม่มีการให้ค่าเป็นตัวเลข นอกจากส่วนที่ปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการของตลาด เช่น การ จ้างผู้ช่วยแม่บ้าน ธุรกิจซักอบรีด ร้านอาหาร ภัตตาคาร และบริการทางเพศ ฯลฯ แต่แม้จะผ่านระบบ ตลาด งานเหล่านี้ก็มักไม่ได้รับ การยกย่องหรือให้ความสำคัญ และถูกจัดเป็นงานบริการชั้นสอง ค่าตอบแทนที่ได้รับมักจะต่ำกว่างานอื่นเมื่อเปรียบเทียบกับ ทั้งที่เป็นงานที่เหนื่อยยาก และทำไม่รู้จบ สิ้นบ่อยครั้งงานเหล่านี้ก่อให้เกิดการส่งผ่านสภาวะกดขี่เอารัดเอาเปรียบขึ้นอีกด้วย ดังเช่นกรณีของ ผู้ช่วยแม่บ้านซึ่งมักเป็นสตรีที่ได้รับค่าตอบแทนและสถานะทางสังคมที่ต่ำ จากการเข้ามาช่วยแบกรับ ภารกิจการงานบ้าน จำนวนไม่น้อยถูกละเมิดสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ หรือละเมิดทางเพศโดยนายจ้างอีกด้วย รวบรวมการทำงานในสถานะเช่นนี้ ทำให้ความเป็นมนุษย์ชนลดลง นอกจากนั้นสตรีที่ทำงานที่บ้าน

จำนวนมากมักถูกระบุว่า อยู่บ้านเฉย ๆ ทั้งที่ทำงานตลอดทั้งวันดังคำกล่าวที่ว่า “งานของผู้ชายจบลงเมื่อสิ้นแสงตะวัน แต่งานของผู้หญิงไม่มี ใครเคยเห็นความสำคัญ”^{๗๖}

จะว่าไปแล้ววิถีชีวิตของสตรีในสังคมปัจจุบัน ยังมีสิทธิทำงานเท่าเทียมชายหรือมากกว่า และหนักกว่าชายเสียอีก นั่นเป็นภาวะจำยอมตามระบบของชนบทรรมนิยมประเพณีที่เคยปฏิบัติมา ยาวนาน และนั่นอาจเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่มีอาจสลับที่ได้ง่าย ๆ ดังที่สุภาภรณ์ พรรณราย ประธานเครือข่ายสตรีรอบทะเลสาบสงขลาเล่าวิถีชีวิตชาวประมงไว้ว่า วิถีของผู้คนสมัยก่อนอยู่กันอย่างเรียบง่าย ผู้คนนอกจากจะทำประมงแล้วยังมีการทำการเกษตรต่าง ๆ สลับกันไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของทั้งพื้นที่และฤดูกาล ในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงปลายเดือนธันวาคม จะเป็นฤดูของกุ้งหัวมัน ชาวประมงจะออกทะเลเพื่อจับกุ้งในช่วงนี้เป็นจำนวนมาก พอหลังปีใหม่จะมีลมแรงไม่เหมาะแก่การออกทะเล ประกอบกับเป็นช่วงที่ข้าวในนาเริ่มสุกชาวบ้านก็จะไปเก็บเกี่ยวข้าวของตนเอง โดยการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง ไกล่เคียงให้มาช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าว นอกจากนี้ยังออกไปรับจ้างเก็บเกี่ยวข้าวยังชุมชนอื่น ๆ ทั้งใกล้และไกลในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน เป็นช่วงสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว จะเป็นช่วงที่น้ำเค็มเข้ามาจากอ่าวไทย และจะพัดพาเอาสัตว์น้ำต่าง ๆ เข้ามาด้วย^{๗๗}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นสถานะของสตรีในสังคมชนบทไทยในปัจจุบันที่ยังคงสิทธิความเป็นแม่บ้านไว้ได้อย่างเหนียวแน่น คือสตรีทำงานบ้านทุกอย่างเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องกระทำ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมความเชื่อจากชนรุ่นก่อน ๆ ที่ตกทอดมารุ่นต่อรุ่นว่า สตรีนั้น ต้องทำหน้าที่เป็นผู้คอยรับใช้ครอบครัวนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือการทำหน้าที่ช่วยแบ่งเบาภาระของสามีหรือบุคคลในครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่เสริม เช่น การช่วยออกหาปลาหากุ้ง การช่วยดูความเรียบร้อยของอุปกรณ์หาปลา การนำปลากุ้งที่หามาได้ไปขายเพื่อหาเงินมาเลี้ยงชีพ เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นหน้าที่เสริม แต่ความเป็นจริงแล้วสตรีก็กระทำเต็มความสามารถเทียบเท่ากับบุรุษ เมื่อมองดูแล้วก็คงบอกได้ว่า สตรีมีภาระงานมากกว่าบุรุษและไม่ค่อยจะมีเวลาพักผ่อนเอาเสียเลย

ความเป็นผู้หญิงไทยที่ปรากฏในสังคม คือความรู้รู้และความคาดหวังที่สังคมไทยมีต่อผู้หญิง สะท้อนผ่านทางสถานภาพ บทบาท คุณธรรม และคุณสมบัติบางอย่างที่ผู้หญิงถูกคาดหวังว่า ควรจะเป็นหรือควรมี การให้คุณค่าเรื่องพรหมจารีปรากฏขึ้นมานับแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยได้รับอิทธิพลจากความคิดในเรื่องเพศแบบวิคตอเรียน ผู้หญิงมีบทบาททางศาสนาหรือไม่อย่างไร?

^{๗๖} ชีรนาค กาญจนอักษร, โลกานวัตรกับการผลิตทดแทนและการสืบทอดของสังคมไทย : หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๖.

^{๗๗} เรวดี ประเสริฐสุข และเกศินี แก้วนเจริญ, “บทบาทผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาเครือข่ายสตรีรอบทะเลสาบสงขลา”, งานวิจัยในสำนักงานกิจการสตรี และสถาบันครอบครัว, (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, เรื่องจริงของหญิงชาย, ๒๕๕๐), หน้า ๘๗.

หรือ ผู้หญิงยังถูกมองว่าเป็นทรัพย์สินทางเพศ ในอดีตสถานะหรือภาพของผู้หญิงก็ดูต่ำต้อยอย่างยิ่ง และไม่มีความเท่าเทียมทางกฎหมายกรณีที่ผู้หญิงเป็นสิทธิของพ่อแม่ และเป็นสิทธิของสามีเมื่อแต่งงานไปแล้วอะไรคือความเป็นผู้หญิงไทย ? "ผู้หญิงไทยคือข้างเท้าหลัง" "คือหลังบ้านที่ทรงอิทธิพล" "คือความอ่อนหวาน" ฯลฯ ภาพของผู้หญิงไทยเท่าที่ถูกเสนอมามีลักษณะที่หลากหลายและบางครั้งก็ขัดแย้งกันตลอดทั้งความคาดหวังที่แตกต่างระหว่างเพศ เช่น เด็กทารกที่เกิดเป็นชายจะมีการจัดวางสมุดดินสอไว้ในเปลด้วยในขณะที่ถ้าเป็นทารกหญิงจะวางเข็มและด้ายไว้ หรือแม้กระทั่งที่กระดิ่งของทารกชายจะมีการเอาของมีคมใส่ไว้ ส่วนทารกหญิงยังคงใส่เข็มกับด้ายเหมือนกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการสร้างการเรียนรู้ถึงหน้าที่ที่ต่างกันที่สังคมคาดหวัง สังคมไทยให้คุณค่ากับความสุภาพเรียบร้อยอ่อนโยนในคนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นหญิง หรือชาย แต่สำหรับผู้หญิงไม่ใช่เพียงแค่ความคาดหวังแต่เป็นสิ่งที่ต้องเป็น ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมสิ่ง สอนหญิงทั้งหลาย เช่น เกิดเป็นหญิงให้เห็นว่าเป็นหญิงอย่าทอดทิ้งกิริยาอัชฌาสัยเป็นหญิงครึ่งชายครึ่งหญิงอย่าพึงใจ ใครเขาไม่สรรเสริญเมื่อนามธรรม์ การกล่าวสั่งสอนในเรื่องกิริยามารยาทของผู้หญิงอย่างละเอียด เช่นต้องพูดอย่างไร เดินอย่างไร ในขณะเดียวกันจะต้องขยันขันแข็งเป็นอย่างยิ่ง และทำทุกอย่างได้เท่ากับผู้ชายไม่ว่าจะเป็นบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมมาเป็นเวลาช้านาน

สตรีไทยในสมัยอดีต หมายถึง สตรีในยุคสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา จนถึงสมัยที่ประเทศไทยหรือกรุงรัตนโกสินทร์เปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่วัฒนธรรมตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นประเภทของกลุ่มสตรีเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือสตรีชั้นสูง ได้แก่สตรีที่เป็นเชื้อเจ้า เป็นบุคคลชั้นสูงในสังคม กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ สตรีพนักงานชาววัง ได้แก่สตรีที่เป็นพนักงานทำหน้าที่ภายในวัง เช่นพระสนมกำนัล และนางในต่าง ๆ และกลุ่มที่ ๓ ได้แก่ สตรีชาวบ้านทั่วไป

ด้านการศึกษาอบรมของสตรีในสังคมไทย

สถานที่ให้การศึกษาอบรม ในอดีตตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๕ สตรีชั้นสูงจะได้รับการศึกษาอบรมในราชสำนัก ส่วนสตรีพนักงานชาววังตลอดจนพระสนมกำนัลจะได้รับ การศึกษาอบรมจากบ้านขุนนางผู้ใหญ่วังเจ้านาย และราชสำนัก ส่วนสตรีชาวบ้านจะได้รับการศึกษา อบรมจากภายในบ้านเฉพาะครอบครัวและจากวัดอันเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน สำหรับที่วัดนั้น สตรี ได้รับความรู้โดยทางอ้อม เป็นต้นว่าได้ยิน ได้ฟังเทศนาของพระสงฆ์ และเข้าร่วมทำบุญในงานประเพณี ซึ่งจัดขึ้นที่วัดเป็นการศึกษาอบรมจิตใจตามประสบการณ์ให้มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา และตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ดังหลักฐานจากข้อเขียนของนางนพมาศในสมัยกรุงสุโขทัย ที่ว่า

“ในสมัยนั้น นรชาติชายหญิงสิ้นทั้งมวล ย่อมมีความผาสุกสบายด้วยอำนาจคุณโลกธรรมเป็นไปโดยเสมอ มิได้ยังมีได้หย่อน...หม่อมบุษย์ก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมาก ต่างรำเรียน

สรรพวิชา ต่างฝ่ายทหารก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ...บรรดาพวกพ่อค้าเรือก็นั่งต่างเล่าเรียนคัมภีร์ ไตรเพทไตรวิชา...บ้างก็เรียนรู้เวชกรรม”^{๗๘}

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า สถานที่ศึกษาของสตรี นอกจากในราชสำนักแล้วอาจจะเป็นบ้านขุนนางหรือเจ้านาย เนื่องจากบิดามารดาจะเป็นผู้นำไปฝากให้ศึกษาวิชาการต่าง ๆ โดยการอบรมกิริยามารยาท และวิชาที่กุลสตรีพึงเรียน ซึ่งจะเห็นว่าโดยมากแล้วสตรียังไม่ค่อยมีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมอย่างแพร่หลาย สตรีเจ้านายชั้นสูงเท่านั้นจะมีโอกาสได้ศึกษาวิชาหนังสือประกอบไปกับการฝึกอบรมงานด้านฝีมือ ประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ ตลอดจนกิริยามารยาท และการหัตถ์ไหมรี่ฟ่อนรำแม้กระทั่งเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ ชีวิตของสตรีในด้านการศึกษาก็คงมีรูปลักษณะอยู่ในระบบของครอบครัวเป็นสำคัญ ซึ่งสถานที่ศึกษานั้นนอกจากบ้านขุนนางแล้วก็มีแต่บ้านเรือนของตนเอง ดังคำกล่าวของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงกล่าวว่า “ยุวสตรีนั้นเรียนที่บ้านภายในครอบครัว หรือถ้าเป็นลูกผู้ดี และเกี่ยวข้องกับสตรีภายในพระราชวัง เช่น เจ้านาย หรือเจ้าจอม ก็จะได้มีโอกาสเข้าไปอยู่รับใช้ในวัง ซึ่งสำหรับยุวสตรีก็เท่ากับได้เข้ามหาวิทยาลัย”^{๗๙} ยกเว้นในส่วนของสตรีชั้นสูงที่มีโอกาสในการศึกษา เช่น ข้อความที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไว้ว่า “เมื่อรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้หม่อมเจ้า และราชินิกุลที่เข้ามารับราชการฝ่ายในเล่าเรียนอักษรสมัยจนถึงชั้นสูง ท่านเหล่านั้นมาได้เป็นอาจารย์เมื่อรัชกาลที่ ๔ มีบ้าง”^{๘๐}

วิชาที่สตรีศึกษาอบรม

ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมากแล้วเราจะเห็นได้ว่าวิชาอันเป็นแขนงที่สตรีพึงศึกษานั้น สามารถที่จะสรุปเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเด็น คือ วิชาหนังสือกับวิชาของกุลสตรี อันได้แก่ กิจการบ้านเรือน การประกอบอาหาร การประดิษฐ์กรรม การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนกิริยามารยาท เป็นต้น วิชาหนังสือ สตรีชั้นสูง จะได้รับการศึกษาอบรมให้สามารถอ่านออกเขียนได้ มีการฝึกหัดให้แต่ง คำประพันธ์ร้อยกรองขึ้นพื้นฐาน แต่มีเจ้านายสตรีหลายพระองค์เป็นกวีมีความสามารถนิพนธ์บทร้อย กรองได้ดีไม่น้อยไปกว่าผู้ชาย เช่น นางนพมาศ ที่สามารถเขียนตำรับตำวศรีจุฬาลักษณ์ได้ เจ้าฟ้าหญิง กุณฑลกับเจ้าฟ้าหญิงมังกุ พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็มีความรู้แตกฉานในวิชา หนังสือจนสามารถแต่งกาพย์กลอนเป็นเรื่องยาวได้ส่วนสตรีพนักงานชาววังจะได้รับการฝึกอบรมให้อ่านออกเขียนได้เช่นกัน บางรายมีความสามารถในเชิงการประพันธ์ร้อยกรองได้เป็นเยี่ยมสตรีชาวบ้านมักไม่ได้รับโอกาสดังกล่าว ส่วนใหญ่จะไม่สามารถอ่าน

^{๗๘} นพมาศ, *ตำรับตำวศรีจุฬาลักษณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓.

^{๗๙} จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, *เจ้าชีวิต*, (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๓.

^{๘๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ*, (พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๙.

ออกเขียนได้ มีบางรายสามารถอ่าน ออกเขียนได้ แต่มักเป็นบุตรหรือภรรยาขุนนางข้าราชการทั้งใน
กรุง และหัวเมือง^{๔๑}

วิชาของกุลสตรีไทย

สตรีชั้นสูง จะได้รับการฝึกหัดอบรมให้มีความรู้ในวิชาเฉพาะกุลสตรี มีความประณีต
และนับได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญหลายสาขา เช่น การปรุงอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง ดอกไม้สด การ
ขั้วนรูปเทียน และการเย็บปักถักร้อยต่าง ๆ เรียกได้ว่าเป็นงานเฉพาะสตรี ส่วนในด้านกิริยามารยาท
จะได้รับการอบรมเข้มงวดเป็นพิเศษให้สงบเสงี่ยม มีท่าทีอ่อนน้อม และอ่อนช้อย ตลอดจนให้สามารถ
ควบคุมสติอารมณ์ได้ สตรีพนักงานชาววัง ได้รับการฝึกอบรมในทำนองเดียวกันกับสตรีชั้นสูง แต่ไม่
ลึกซึ้งประณีตเท่า เป็นการฝึกหัดอบรมให้รู้เฉพาะงานในหน้าที่หรือตำแหน่งที่จะต้องปฏิบัติเป็นสำคัญ
เท่านั้น ส่วนสตรีชาวบ้าน ได้รับการฝึกอบรมตามฐานะของครอบครัว และมักต้องช่วยในการทำมาหา
เลี้ยงชีพอีก ฝีมือในด้านต่าง ๆ จึงอาจไม่ประณีตงดงามเท่าสตรีทั้งสองประเภทเบื้องต้น
เรื่อง กิริยามารยาทก็ทำนองเดียวกัน ถ้าจะเปรียบเทียบกับสตรีทั้งสองประเภทแล้วยังถือว่าด้อยกว่า
แต่ถึง กระนั้นทุกครอบครัวก็พยายามฝึกฝนการพูดจาและกิริยามารยาทในอุดมคติที่มีความเป็นสตรีอยู่
บ้าง นับได้ว่าในครอบครัวไทย สตรีจะได้รับการศึกษาในด้านการพูดจา กิริยามารยาท ตลอดจนการ
วางตน ให้ถูกกาลเทศะ และบุคคลเป็นปกติวิสัย บทบาทหน้าที่ด้านการศึกษาอบรมของสตรีในอดีต
เน้นในด้านกิจการบ้านเรือน การประดิษฐ์กรรม การเย็บปักถักร้อย เป็นต้น ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วจึงมี
โอกาสศึกษาวิชาหนังสือน้อยกว่าผู้ชาย การที่สตรีไม่ได้รับการศึกษาอบรมวิชาหนังสือทัดเทียมกับ
ผู้ชายนั้น พิจารณาได้ว่าภาระหน้าที่ ของสตรีไม่เอื้อให้กระทำเช่นนั้น กล่าวคือ ผู้ชายต้องออกไป
ทำงานนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่เป็นต้นว่า รับราชการงานภายในบ้านทั้งหมดจึงตกเป็นภาระหน้าที่ของ
สตรีที่จะต้องรับผิดชอบเช่นเดียวกับที่ชายรับภารกิจการนอกบ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำงานต่างหน้าที่กัน
ฉะนั้น โอกาสในการได้รับการศึกษาจึงไม่ทัดเทียมกัน การศึกษาอบรมของสตรีจึงเป็นไปในรูปแบบที่
ให้บริการแก่ชายและสมาชิกในครอบครัวเป็นต้น ว่าการจัดทำอาหาร และการประดิษฐ์เครื่องใช้ที่
จำเป็นต่าง ๆ ในครอบครัว

๒.๗.๒ บทบาท และหน้าที่ของสตรีในสังคมไทย

บทบาทด้านครอบครัว

ตามความเชื่อของไทยแต่โบราณมาแล้ว โดยนัยแล้วคนไทยมีอุปนิสัยที่แอบอิงอยู่กับ
พระพุทธศาสนา จึงได้รับอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่โดยมาก โดยเฉพาะความกตัญญู
กตเวทิตี ซึ่งสะท้อนให้ออกมาทางคติที่ว่าบุตรจะต้องเลี้ยงดูปรนนิบัติรับใช้บิดามารดา น้องจะต้อง
ปรนนิบัติพี่ ภรรยาจะต้องเอาใจใส่ปฏิบัติต่อสามี ดังความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

^{๔๑} บุญยงค์ เกศเทศ, *สถานภาพสตรีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๕.

“เมื่อชั่วพ่อกู กูบ้ำเรอแก่พ่อกู กูบ้ำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแต่พ่อกู กูได้หมากส้ม หมากหวาน อันใดกินอร่อยดี กูเอามาแก่พ่อกู... พ่อกูตายยังพี่กู กูพำร้ำบ้ำเรอ แก่พี่กู ดั่งบ้ำเรอแก่พ่อกู”^{๘๒}

และกล่าวถึงหน้าที่ที่ภรรยาที่ดีจะต้องปฏิบัติต่อสามีว่า พระบาท (พระเจ้า) ศรีธรรมมาโคศก-
ราชไปปมีเสวยข้าว นางอสนิมิตตาปมีอาจเสวย ก่อนแม้ว่าพระบาทปมีได้บรรทมไสร้งนางนั้นก็ปมี
อาจบรรทมก่อนเลย เมื่อใดพระองค์ผู้ผู้หัวกลับแล้วนางจึงนอนแลแม้ว่านางนอนภายหลังดั่ง(นี้)
ก็ดี นางบ่หอนตื่นภายหลังสักคาบเทียบร้อมตื่นก่อนท่านผู้เป็นผัวทุกเมื่อแล^{๘๓}

แต่ที่น่าแปลกอย่างหนึ่งคือ หน้าที่การงานบ้านเกือบทุกประเภท กลับเป็นภาระหนักของ
สตรีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ หน้าที่การทำงานหรืออาชีพในครัวเรือนทุกอย่างไม่เว้นแม้กระทั่ง
การทำนา ไถนา ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นหน้าที่ของบุรุษ แต่สตรีสามัญชนทั่วไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนกลางยังมีความลำบากในการทำหน้าที่ดังกล่าว ดังคำกล่าวของเมอร์ลีย์ เดอลาลูแบร์ว่า

“ในระหว่างที่พวกผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเข้าเวรยามมีกำหนด ๖ เดือนนั้น ก็เป็นภาระของ
ภรรยา มารดา และธิดา เป็นผู้หาอาหารไปส่งให้ และเมื่อพ้นกำหนดเกณฑ์แล้วและกลับ มาถึงบ้าน
ผู้ชายส่วนมากก็รู้ว่าทำงานอะไรให้เป็นล่ำเป็นสัน เพราะไม่ได้ฝึกงานอาชีพอย่างใดไว้ให้เชี่ยวชาญ
เป็นพิเศษสักอย่างเดียว ด้วยพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงใช้ให้ พวกนี้ทำงานหลายอย่างต่าง ๆ กัน แล้วแต่
พระราชประสงค์ เช่นนี้จึงพออนุมานได้ว่า ชีวิตตามปกติของชาวสยามนั้นดำเนินไปด้วยความเกียจ
คร้านเป็นธรรมดา เขาแทบจะ ไม่ได้ทำงานอะไรเลย เมื่อพ้นจากราชการหลวงมาแล้ว เขาก็ไม่เที่ยว
ล่าสัตว์ก็ไม่ไป ได้ แต่นั่งเอนหลังกิน เล่น สูบยาสูบแล้วก็นอนไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ภรรยาจะปลูกให้
เขาตื่น ขึ้นราว ๗ โมงเช้า เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็ลงนอนต่อไปใหม่ พอเที่ยงวันก็
ลุกขึ้นมากินอีก แล้วก็มือเย็นอีกคำรบหนึ่งระหว่างเวลาอาหารมื้อกลางวันกับมือเย็นนี้ เขาก็เอนหลัง
ลงพักผ่อนเสียวพักหนึ่ง เวลาที่เหลืออยู่นอกนั้นก็หมดไปด้วยการพูดคุย และเล่นการพนัน พวกภรรยา
นั้นไปไถนา ไปขายของหรือซื้อของที่ในเมือง”^{๘๔}

นั่นทำให้เรามองเห็นบทบาทหน้าที่สตรีไทยในบ้านครอบครัวว่า สตรีชั้นสูง ต้องรับภาระ
และความรับผิดชอบต่อครอบครัวในเรื่องการบังคับบัญชาควบคุมดูแลพนักงานชาววังอย่างใกล้ชิด
เพื่อให้ทำหน้าที่ปรนนิบัติต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ได้อย่างเรียบร้อย สตรีพนักงาน

^{๘๒} น้ำ ทองคำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑, (พระนคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

^{๘๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา, (กรุงเทพมหานคร: ห้าง
หุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๖.

^{๘๔} เมอร์ลีย์ เดอลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม เล่ม ๑, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (พระนคร: ก้าวหน้า,
๒๕๑๐), หน้า ๒๒๓ - ๒๒๔.

ชาววัง ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายเป็นประเภท ๆ ไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการบริการปรนนิบัติรับใช้สตรีชั้นสูงและพระมหากษัตริย์ ส่วนสตรีชาวบ้าน ต้องปรนนิบัติสามี อบรมเลี้ยงดูบุตร และควบคุมดูแลบ่าวไพร่ ส่วนครอบครัวที่มีฐานะยากจน สตรีชาวบ้านต้องรับภาระหนักมากเพราะต้องทำกิจการงานทุกอย่างไม่มีผู้ช่วยเหลือรับใช้ตนเองอีกต่อหนึ่ง เช่น การทำงานไถหว่าน เป็นต้น

ในด้านครอบครัวนั้น เจ้านายสตรีชั้นสูง พนักงานชาววัง และสตรีชาวบ้าน อยู่ในอำนาจของผู้ชายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้ชายเป็นผู้นำ หรือเป็นหัวหน้า ตลอดจนเป็นผู้บังคับบัญชา ส่วนสตรีเป็นเพียงบริวาร หรือบาทบริจาของชายเท่านั้น ถึงแม้สตรีจะได้รับมอบอำนาจจากชายให้ว่ากล่าวกิจการในครอบครัวได้ทั้งหมด แต่สตรีก็ยังคงตกอยู่ในอำนาจของชายในขั้นสุดท้าย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากระบบการสมรสที่ชายได้เปรียบหญิง กล่าวคือ ชายอาจได้หญิงมาเป็นภรรยาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น อาจใช้เงินซื้อ (ไถ่ตัว) เป็นรางวัลความดีความชอบ, เป็นบรรณาการทางการเมืองซึ่งวิธีการที่ได้มานั้น ดูเหมือนว่าสตรีมีสภาพเป็นวัตถุ เป็นอาภรณ์ประดับกาย และเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขให้แก่ชายเท่านั้น เห็นได้ว่าระบบการแต่งงานตามประเพณีของไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ไม่เอื้อต่อการเคารพในสิทธิมนุษยชนระหว่างเพศ คำสอนก็ดี สุภาพคดีและคำพิงเพยก็ดี เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ในเรื่องนี้ว่าให้ภรรยาเคารพยกย่องเทิดทูนสามี บำรุงบำเรอปรนนิบัติต่อสามีอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ให้ถือเอาความสุขทุกประการของสามีเป็นหลักปรนนิบัติ แม้ในการมีภรรยาน้อยของสามีก็ยังเป็นสิ่งที่สตรีจำต้องยอมรับสภาพ นั่นเป็นเพราะสังคมยอมรับความเป็นใหญ่ของบุรุษเพศ ดังคำกล่าวของสังฆราชปาลเวกวัธส์ ที่กล่าวถึงการนิยมมีภรรยาจำนวนมากของชายไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ว่า...พวกเศรษฐีโดยมากมีหม่อมตั้ง ๒๐,๓๐,๔๐ คน หรือมากกว่านั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงมีเป็นร้อย ๆ แต่บรรดาหม่อมห้ามเหล่านี้ได้รับการชุบเลี้ยงไว้ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อประดับพระบารมี มากกว่าเพื่อกามารมณ์^{๔๕}

บทบาทด้านกฎหมาย

บทบาทหน้าที่ของสตรีในด้านกฎหมายอันว่าด้วยสิทธิของสตรีตามหลักของกฎหมายกฏกติกากลับบ้านเมืองนั้น ในสมัยสุโขทัยดูเหมือนว่าสตรีจะได้รับสิทธิอันชอบธรรมในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกดัง บทบัญญัติในมังรายศาสตร์ที่ว่าด้วยการแบ่งสินสมรสกรณีสามีภรรยาจะหย่าขาดจากกัน เช่นที่ว่า

“พ่อแม่เป็นเพื่อนกันให้ลูกแต่งงานกัน ทั้งสองฝ่ายมีข้าวของเงินทอง ข้าคนเท่า ๆ กัน ทั้งสองคนอยากอยู่บ้านไหนก็อยู่บ้านนั้น ต่อมาอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องการหย่าขาดกัน ของ ผู้ชายแบ่ง

^{๔๕} ปาลแก้วซ์, สังฆราช, เล่าเรื่องเมืองไทย, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (กรุงเทพมหานคร: ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๓๑๑.

คืนให้ผู้ชาย ของผู้หญิงแบ่งคืนให้ผู้หญิง สมบัติที่หาได้ด้วยกันให้แบ่งครึ่ง มีลูกหญิงให้ภรรยา มีลูกชายให้สามีไป”^{๘๖}

บทบาททางด้านสังคม

ในอดีตบทบาทของหญิงชายแยกกันอย่างชัดเจน ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัว ดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว ต่างจากผู้ชายซึ่งมีบทบาทสำคัญนอกบ้าน บทบาทที่ต่างกันชัดเจนเช่นนี้ก่อให้เกิดภาพลักษณ์เฉพาะของผู้หญิงและผู้ชายในทางตรงกันข้าม ส่งผลให้ตัวบทกฎหมายมีความไม่เท่าเทียมทำให้ผู้หญิงไทยต้องต่อสู้เพื่อสิทธิทางกฎหมาย จนประสบความสำเร็จขั้นแรกในสมัยของรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ โดยประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๘ บัญญัติไว้อย่างชัดเจนในมาตรา ๒๘ ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพได้บังคับบัพัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืนเจตนารมณ์ตามบัพัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้”^{๘๗} ปัจจุบันสตรีไทยได้รับการยอมรับจากสังคมให้สามารถเข้าทำงาน และดำรงตำแหน่งในลักษณะที่เพศชายทำได้ เช่นการเข้ารับราชการ การเป็นผู้บริหารระดับสูงขององค์กร การสามารถรับยศขั้นสูงสุดทางการทหาร การดำรงตำแหน่งทางตุลาการหรือบทบาทสำคัญระดับประเทศ เช่น นายกรัฐมนตรี เป็นต้น ผู้หญิงได้รับอนุญาตให้เข้ารับการศึกษาคู่เทียมผู้ชาย มีช่องทางที่ไว้แสดงศักยภาพมากขึ้น ดังกล่าวเหล่านี้ทำให้บทบาทของหญิงไทยไม่ใช่แค่เพียงแม่ ภรรยา หรือว่าลูกสาวเท่านั้น หลายคนเป็นคุณแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นเสาหลักของครอบครัว หรือแม้กระทั่งการดำรงตนเป็นโสด หรือไม่เปลี่ยนค่านำหน้าชื่อจาก “นางสาว” เป็น “นาง” การใช้นามสกุลเดิมเมื่อสมรสแล้ว รวมทั้งการแสดงออกทางเพศ และการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ได้เท่าเทียมชาย โดยที่พวกเขาจะไม่ถูกตำหนิจากสังคม และเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการได้รับการยอมรับจากสังคมของผู้หญิงไทยในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า “การลดค่านิยมเชิงซ้อน” ค่านิยมเชิงซ้อนคือ การที่ผู้ชายประพฤติปฏิบัติอย่างหนึ่งสังคมไม่ตำหนิ ถ้าผู้หญิงประพฤติปฏิบัติในสิ่งเดียวกันสังคมจะตำหนิ^{๘๘} เช่นสังคมมักตำหนิผู้หญิงที่นอกใจสามี มากกว่าสามีที่นอกใจภรรยา การประณามผู้หญิงที่ถูกข่มขืนว่าไม่ระวังตัว การตั้งท้องโดยไม่ได้แต่งงานว่าใจง่าย แต่ในปัจจุบันสังคมไม่ได้โทษไปที่ฝ่ายหญิงอย่างเดียว แต่จะดูปัจจัยต่าง ๆ ประกอบด้วย ครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้ไม่ได้คาดหวังว่าลูกสาวจะต้องคอยดูแลพ่อแม่หรือ

^{๘๖} พระเจ้ามังราย, มังรายศาสตร์, ประเสริฐ ณ นคร, แปลงเป็นภาษาไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงโศทรกิตยานุพัทธ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗.

^{๘๗} สหพันธ์สมาคมนักธุรกิจและวิชาชีพ. โฉมหน้าสตรียุคใหม่. (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๙.

^{๘๘} วันทนี วาสิกะสิน และสุณีย์ เหมาะประสิทธิ์. สังคมไทยคาดหวังอย่างไรกับผู้หญิง. (ปฐมธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๐.

รับภาระทางด้านงานบ้านมากกว่าผู้ชาย บทบาทของสตรีไทยในข้อนี้จึงลดลงกว่าแต่ก่อนมาก แต่ ณ วันนี้ และวันหน้าสังคมเปลี่ยนแปลง บทบาทของผู้หญิงก็เช่นกัน ผู้หญิงมีศักยภาพและความสามารถที่จะก้าวเข้ามามีบทบาทที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าผู้ชาย

บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

สตรีไทยในปัจจุบันมีโอกาสด้านการศึกษาทัดเทียมผู้ชาย ทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้หญิงไทยในปัจจุบันมีความมั่นคง หลากๆกรณีจึงไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้ชายด้านการเงิน จึงเป็นการเพิ่มโอกาสในการเลือกทำงานได้ตามความถนัดและมีความพอใจในงานสูง หลายอาชีพที่ผู้หญิงดำรงตำแหน่งมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจเช่น นายกรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎร ฝ่ายบริหารทางด้านการเงินในองค์กรภาครัฐและเอกชน และเจ้าของธุรกิจและอุตสาหกรรมต่าง ๆ ภายใน และภายนอกประเทศ

สตรีเป็นพลังสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ครึ่งหนึ่งของกำลังแรงงานของประเทศไทยเป็นผู้หญิง คงไม่ผิดหากจะกล่าวว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมส่งออก และการท่องเที่ยวอันทำรายได้ให้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล ผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จส่วนนี้คือผู้หญิง ซึ่งเป็นแรงงานหลัก มีจำนวนไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๘๐ ของแรงงานในอุตสาหกรรมดังกล่าว^{๘๙} แรงงานสตรีมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม แรงงานหญิงมีจำนวนมากกว่าแรงงานชายถึง ๔ เท่า ในอุตสาหกรรมส่งออกที่มีมูลค่าสูงสุดของประเทศ ซึ่งได้แก่ สิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป ชิ้นส่วนอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และแผงวงจรไฟฟ้า อาหารสดแช่แข็ง และอาหารกระป๋อง

อัญมณี และเครื่องประดับ รองเท้า และเครื่องหนัง เช่นในปี ๒๕๓๕ สินค้าเหล่านี้สร้างรายได้ให้กับประเทศเกือบ ๓๐๐,๐๐๐ ล้านบาท ส่วนรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้นก็มียอดค่ากว่า ๑๐๐,๐๐๐ ล้านบาท เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วนั้น มีมูลค่าใกล้เคียงกับงบประมาณรายจ่ายของประเทศในปีงบประมาณนั้น

บทบาททางการเมือง

ในอดีตผู้หญิงไทยไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองเลยไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงคือ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ๒๔๗๕ ทำให้ผู้หญิง และผู้ชายได้มีโอกาสลงรับสมัครเลือกตั้งเพื่อทำงานด้านการเมือง^{๙๐} ส่งผลให้ผู้หญิงก้าวเข้าไปมีบทบาททางการเมือง

^{๘๙} สุธีรา ทอมสัน และเมทินี พงษ์เวช. **ประเด็นสตรีบนเวทีการเมืองไทย**. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยบทบาทและการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๕.

^{๙๐} กรมการปกครอง. **สถิติเกี่ยวกับผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง**. (กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

อย่างเต็มตัว และในปี ๒๕๕๔ ประเทศไทยได้มีนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรก คือ คุณยิ่งลักษณ์ ชินวัตร รวมทั้งที่นั่งในสภามีจำนวนสตรีเพิ่มมากขึ้น^{๙๑} การมีส่วนร่วมรณรงค์เกี่ยวกับการเมืองและการเลือกตั้ง การใช้สิทธิในการลงคะแนนเสียง ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความสนใจและกระตือรือร้น ที่ผู้หญิงมีต่อการเมือง ข้อมูลจากการเลือกตั้งในเดือนมีนาคม ๒๕๓๕ ที่ได้มีการแสดงเพศผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียง ยืนยันว่าผู้หญิงไปลงคะแนนเสียงมากกว่าเพศชายถึง ๓๐๐,๐๐๐ คน^{๙๒} และการเลือกตั้งในปี ๒๕๓๘ ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงจำนวนทั้งสิ้น ๓๑,๒๑๑,๖๐๕ คน โดยมีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ๖๐๐,๐๐๐ คน^{๙๓}

จำนวนผู้หญิงที่สูงกว่าผู้ชายนั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงไทยมีอายุเฉลี่ยสูงกว่าผู้ชายไทย ๕ ปี นอกจากนั้นความสนใจทางการเมืองของผู้หญิง อาจเห็นได้จากการที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการเสวนาหรือแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการเมืองผ่านทางสื่อออนไลน์ เครือข่ายทางสังคม วิทยุและโทรทัศน์ในจำนวนที่ไม่แตกต่างจากผู้ชาย

โดยสรุป บทบาทของสตรีในทางการบริหารและการปกครองจึงแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ^{๙๔}

๑. บทบาทในฐานะเป็นผู้มีตำแหน่งเป็นผู้บริหารกิจการโดยตรง เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นนายกรัฐมนตรีหรือดำรงตำแหน่งอื่น ๆ ทางการเมืองสตรีลักษณะนี้ เรียกว่า “นักการเมืองสตรี”

๒. บทบาทในฐานะที่มีอิทธิพลหรือมีพลังสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการบริหาร การปกครองประเทศ เช่นการรวมกลุ่มอิทธิพลทุกรูปแบบที่รู้ได้ว่าผลประโยชน์ของงานคืออะไร และรู้จักเรียกร้องให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้นตามกระบวนการทางการเมือง หรือถ้าไม่มองผลประโยชน์ส่วนตน ก็รู้จักมองไกลออกไปว่าชาติบ้านเมืองจะได้รับการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขทางใดบ้าง สตรีประเภทนี้เรียกว่า “สตรีที่มีความสนใจทางการเมือง”

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับแล้วว่าสตรีไทยมีบทบาทยิ่งขึ้น ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สตรีเริ่มมองเห็นคุณค่าของตัวเองในการเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมที่มีส่วนต้องรับผิดชอบ สังคมเท่าเทียมบุรุษ นอกจากนี้สังคมทั่วไปก็หันมาสนใจบทบาทสตรีมากขึ้น เมื่อพวกเขาเหล่านั้นได้เห็นความสำคัญของสตรีดังกล่าว และความสนใจนี้มีได้จำกัดอยู่เฉพาะสตรีในแวดวงสังคมชั้นสูง

^{๙๑} ถนอมศักดิ์ จิรายุสวัสดิ์. สามหญิงแกร่งแห่งความเป็นผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๓.

^{๙๒} ทอมสัน และทอมสัน. ผู้หญิงกับการเมือง : ทางเลือกสำหรับช่วงทศวรรษ ๒๕๓๓ - ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๖. (อัดสำเนา)

^{๙๓} กรมการปกครอง. สถิติเกี่ยวกับผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง. (กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๓๘). หน้า ๕๗.

^{๙๔} สภาสตรีแห่งชาติ. เรื่องสตรีไทย. (กรุงเทพมหานคร: วิทยากร, ๒๕๑๙). บทนำ.

เท่านั้น แต่กระจายไปถึงสตรีในชนบทซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันด้วย ซีโมน เดอ โบวัวร์ (Simone De Beauvoir) ได้กล่าวว่า “ระหว่างสตรีกับบุรุษนั้น มิได้หมายความว่าสตรีจะมีบทบาทในสังคมเป็นรองบุรุษเสมอไป และในทางตรงกันข้ามสตรีที่มีบทบาทเทียบเท่า เทียมไหล่บุรุษก็มีได้ หมายความว่าความเป็นสตรีจะต้องสูญสิ้นไปพร้อมกับการมีบทบาทเท่านั้น”^{๙๕}

สรุป

พฤติกรรมการรักษาโอบสดีลของสตรีเป็นสิ่งที่สตรีผู้เข้ามารักษาโอบสดีล อยู่จำศีลเพียงรักษากาย วาจา กระทำตามที่ได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้จนสิ้น กำหนดเวลาพยายามรักษากาย วาจา มั่นอยู่ในศีลตลอด อย่าให้ศีลข้อใดข้อหนึ่งขาด หรือทะเลาะต่างพร้อยมัวหมอง ถ้ารักษาบ่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง ยาวนานก็จะส่งผลที่ดีต่อชีวิตของผู้ที่รักษาศีล จะอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ สมาธิจะอบรมปัญญา ให้แก่กล้า สามารถที่จะรู้ธรรมเห็นธรรมนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตของตนเอง ตลอดถึงบรรลุ มรรคผลนิพพานได้

๒.๘ อรรถกถาธรรมบท

พระธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์หนึ่งซึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธพจน์จึงถือว่าเป็นคัมภีร์ที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เนื้อหาของคัมภีร์ประกอบด้วยหลักคำสอนต่าง ๆ เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปในดินแดนต่าง ๆ พระธรรมบทก็ได้รับการเผยแพร่ด้วย ต่อมามีการแต่ง อรรถกถาเพื่ออธิบายความในพระคถา เรียกว่า อรรถกถาธรรมบท ทั้งพระธรรมบทและอรรถกถาธรรมบทได้รับการเผยแพร่ไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่พระพุทธศาสนาไปถึง ทั้งในฐานะคัมภีร์สำคัญที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า และใช้เป็นแบบเรียนด้วย

ในบทนี้จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระธรรมบท และอรรถกถาธรรมบท การแปล และเรียบเรียงพระธรรมบท และอรรถกถาธรรมบททั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย รวมทั้งความเป็นมาของอรรถกถาธรรมบทในฐานะแบบเรียนของคณะสงฆ์ไทยเพื่อแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดที่มีมายาวนานจนถึงปัจจุบันและแสดงให้เห็นถึงบทบาทในฐานะวรรณกรรมคำสอน

๒.๘.๑ ประวัติความเป็นมาของอรรถกถา

อรรถกถา หมายถึง เครื่องบอกความหมาย, ถ้อยคำบอกแจ้งชี้แจงอรรถ, คำอธิบายอรรถะ คือ ความหมายของพระบาลี อันได้แก่พุทธพจน์ รวมทั้งข้อความและเรื่องราวเกี่ยวข้องแวดล้อมที่รักษา สืบทอดมาในพระไตรปิฎก, คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก^{๙๖} ในภาษาบาลีใช้คำว่า “อฏฐกถา” ซึ่งสร้างศัพท์มาจากอฏฐ ฐ และ กถา อฏฐ ฐ ตามรูปศัพท์แปลว่า แปล เข้าใจว่าในที่นี้ใช้ใน

^{๙๕} Simone De Beauvoir, **Second sex**. New York : Knopf. (1953), P.20

^{๙๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐๕.

ความหมายเดียวกับคำว่า อตถ ที่แปลว่า เนื้อความ ความหมาย ประโยชน์ จึงมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า อตถกถา แปลว่า การอธิบายความหมาย (exposition of the sense, explanation, commentary) ภาษาไทยนิยมเขียนว่า อรรถกถา^{๙๗} อรรถกถาจึงมีความสำคัญในฐานะที่ช่วยอธิบายความหมายของคถาในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ชัดเจนถูกต้องและง่ายยิ่งขึ้น

๒.๘.๒ ประวัติความเป็นมาของธรรมบท

ธรรมบท แปลว่า บทแห่งธรรม, บทธรรม, ข้อธรรม^{๙๘} เมื่อกล่าวโดยแยกศัพท์ ธรรมหมายถึง สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, คุณธรรม, ความดี, ความถูกต้อง บท หมายถึง ทางเดิน หนทาง อุบาย ธรรมบทจึงรวมความหมายได้ว่า ทางแห่งความดี คำว่า บท ยังหมายถึงรากฐาน ซึ่งทำให้แปลความหมายธรรมบทได้ว่า การวางรากฐานของศาสนา ในภาษาจีนธรรมบทหมายถึงข้อความในพระคัมภีร์ (Scriptural texts) เนื่องจากนำข้อความหรือเนื้อหาจากหนังสือบัญญัติคำสอนต่าง ๆ^{๙๙} พระธรรมบทเป็นบทประพันธ์ของความจงรักภักดี และการปฏิบัติฝึกฝนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากการรวมใช้ข้อธรรมที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย หรือรวบรวมจากแหล่งที่แตกต่างกัน แม้อาจไม่ใช่ พระพุทธพจน์จำนวนมาก แต่ก็รวมหัวใจการเรียนการสอนของพระพุทธเจ้าการกระตุ้นให้มนุษย์พยายามฝึกฝนทางด้านจิตใจและคุณธรรมอย่างเคร่งครัด^{๑๐๐}

คัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาเรียกว่า พระไตรปิฎก ประกอบด้วยพระธรรมวินัย ๓ หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

พระสุตตันตปิฎก เป็นประมวลพระพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาสตลอดจนบทประพันธ์เรื่องเล่าและเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

ขุททกนิกายเป็นนิกายสุดท้ายในพระสุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมขึ้นหลังจากพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ๔ นิกายแรกเสร็จเรียบร้อยแล้ว และไม่สามารถต่อเติมได้อีกจึง

^{๙๗} สุภาพรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๗๑.

^{๙๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๖.

^{๙๙} Radhakrishnan, *The Dhammapada*, (London: Oxford University Press, 1950), P.1.

^{๑๐๐} Radhakrishnan, *The Dhammapada*, (London: Oxford University Press, 1950), P.5.

จำเป็นต้องรวบรวมขึ้นใหม่^{๑๐๑} ประกอบด้วยคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาต่างกัน ๑๕ คัมภีร์ คัมภีร์เหล่านี้รจนาขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน กล่าวคือ สุตตนิบาต และธรรมบทเก่าที่สุดในขุททกนิกาย โดยพิจารณาจากภาษาที่ใช้^{๑๐๒}

พระธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่ ๒ ของขุททกนิกาย มี ๔๒๓ คาถา แบ่งออกเป็น ๒๖ วรรค ดังนี้^{๑๐๓}

๑. ยมกวรรค	ว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน คือความดีกับความชั่ว	มี ๒๐ คาถา
๒. อัปมาทวรรค	ว่าด้วยความไม่ประมาท	มี ๑๒ คาถา
๓. จิตตวรรค	ว่าด้วยการฝึกจิต	มี ๑๑ คาถา
๔. ปุพพวรรค	ว่าด้วยคนฉลาดกับดอกไม้	มี ๑๖ คาถา
๕. พาลวรรค	ว่าด้วยคนพาลสันดานหยาบ	มี ๑๖ คาถา
๖. ปณชิตวรรค	ว่าด้วยบัณฑิตเป็นบุคคลที่ควรคบ	มี ๑๔ คาถา
๗. อรหันตวรรค	ว่าด้วยเรื่องพระอรหันต์	มี ๑๖ คาถา
๘. สหัสสวรรค	ว่าด้วยเรื่องหนึ่งในร้อยในพัน	มี ๑๖ คาถา
๙. ปาปวรรค	ว่าด้วยคนกับความชั่ว	มี ๑๓ คาถา
๑๐. ทัณทวรรค	ว่าด้วยผลสะท้อนของอาชญา	มี ๑๗ คาถา
๑๑. ชราวรรค	ว่าด้วยสิ่งที่คร่ำคร่า ทรุโศกรม	มี ๑๑ คาถา
๑๒. อัตตวรรค	ว่าด้วยเรื่องตัวเรา ปัญหาตัวเรา	มี ๑๐ คาถา
๑๓. โลกวรรค	ว่าด้วยธรรมปฏิบัติเกี่ยวกับโลก	มี ๑๒ คาถา
๑๔. พุทธวรรค	ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า	มี ๑๘ คาถา
๑๕. สุขวรรค	ว่าด้วยความสุขที่แท้จริง	มี ๑๒ คาถา
๑๖. ปิยวรรค	ว่าด้วยความรักทำให้เกิดทุกข์	มี ๑๒ คาถา
๑๗. โภธวรรค	ว่าด้วยความโภธทำให้ความเสียหายมาก	มี ๑๔ คาถา
๑๘. มลวรรค	ว่าด้วยมลทินทางใจ	มี ๒๑ คาถา

^{๑๐๑} ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒.

^{๑๐๒} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

^{๑๐๓} พระมหาสำเนียง เลื่อมใส, “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัทคีตา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๗.

๑๙. ธัมมัญญวรรค	ว่าด้วยความเที่ยงธรรม	มี ๑๗ คาถา
๒๐. มัคควรรค	ว่าด้วยแนวทางปฏิบัติ	มี ๑๗ คาถา
๒๑. ปกิณกวรรค	ว่าด้วยหมวดเบ็ดเตล็ด	มี ๑๖ คาถา
๒๒. นiryวรรค	ว่าด้วยคนทำกรรมชั่วตกนรก	มี ๑๔ คาถา
๒๓. นาควรรค	ว่าด้วยการอดทนดุจช้างตัวประเสริฐ	มี ๑๔ คาถา
๒๔. ตัณหาวรรค	ว่าด้วยเครื่องผูกคือตัณหา	มี ๒๖ คาถา
๒๕. ภิกขุวรรค	ว่าด้วยทางดำเนินของภิกษุ	มี ๒๓ คาถา
๒๖. พรหมณวรรค	ว่าด้วยผู้มีคุณธรรมควรเป็นพรหมณ์	มี ๔๑ คาถา

ระยะเวลาที่เกิดพระธรรมบทยังไม่สามารถกำหนดลงไปได้อย่างชัดเจนแน่นอน แต่เพราะเหตุที่พระธรรมบทเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก การกำหนดระยะเวลาจึงต้องยึดเอาหลักฐานทางพระไตรปิฎกเป็นข้อสันนิษฐานด้วย และหากยึดตามข้อกำหนดที่ว่าพระธรรมบทเป็นพระพุทฺธพจน์ที่ทรงตรัสแสดงไว้ พระธรรมบทก็ย่อมถือได้ว่ามีมาแต่ครั้งพุทฺธกาล

พระไตรปิฎกมีกำเนิดและพัฒนาการมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทฺธเจ้า เรียกว่า “พุทฺธพจน์” ซึ่งมีการรวบรวมและรักษาสืบทอดกันมา สมัยที่พระพุทฺธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น พระองค์ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์และทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ ตามเวลาและสถานที่ที่ต่างกัน คำสอนเหล่านั้นในช่วงต้นพุทฺธกาลเรียกว่า “พรหมจรรย์” ในช่วงกลางพุทฺธกาลเรียกคำสอนของพระพุทฺธเจ้าว่า “ธรรมและวินัย” ต่อมาสมัยหลังพุทฺธกาล ได้มีการรวบรวมและรักษาคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทฺธเจ้าด้วยการสังคายนาและจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า “พระไตรปิฎก”^{๑๐๔}

การสังคายนาพระธรรมคำสอนของพระพุทฺธเจ้าเกิดขึ้นหลายครั้งและจำนวนการนับการสังคายนาก็แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทฺธศาสนา การสังคายนาที่ทุกฝ่ายยอมรับตรงกันได้แก่การสังคายนา ๓ ครั้งแรกในประเทศอินเดีย ได้แก่

ครั้งที่ ๑ เกิดขึ้น หลังพระพุทฺธเจ้าปรินิพพาน ๓ เดือน ณ กรุงราชคฤห์

ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ ณ เมืองไพศาลี แคว้นวัชชี

ครั้งที่ ๓ เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ ณ โอศการาม เมืองปาฏลีบุตร^{๑๐๕}

การสังคายนาครั้งที่ ๑ - ๒ มีบันทึกอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่ได้พูดถึง “พระไตรปิฎก” หากใช้คำว่า “ธมมวินยสงคีติ” แปลว่า การสังคายนาพระธรรมและวินัย ต่อมาในช่วงระหว่างการสังคายนาครั้งที่ ๒ กับครั้งที่ ๓ มีผู้สันนิษฐานว่าพระธรรมและวินัย แบ่งออกเป็น ๓ หมวด

^{๑๐๔} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาฬี**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

เรียกว่า “ติปิฎก หรือ เตปิฎก”^{๑๐๖} ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งก็คือ พระไตรปิฎก นั่นเอง

การสังคายนาครั้งอื่น ๆ ที่สำคัญ คือการสังคายนาที่ประเทศศรีลังกา ได้แก่

พ.ศ. ๒๓๖ ประดิษฐานพระพุทธานุภาพให้มั่นคงในศรีลังกา

พ.ศ. ๔๓๓ มีการจารึกพระธรรมวินัยลงในใบลานเป็นครั้งแรก

พ.ศ. ๙๕๖ มีการแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ

พ.ศ. ๑๕๘๗ ทำให้รจนาคัมภีร์ฎีกาหรือคัมภีร์อธิบายอรรถกถาได้สำเร็จ เกิดคัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์อรรถกถาเพื่อใช้เป็นแหล่งค้นคว้า และอ้างอิงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา^{๑๐๗}

การพยายามรวบรวม และจัดระเบียบพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนามีมานาน นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน คำสอนที่เชื่อว่าเป็นพระพุทธรพจน์อย่าง “พระธรรมบท” ย่อมมีกำเนิดมายาวนานเช่นกัน นับตั้งแต่มีการรวบรวม และจัดระเบียบพระธรรมวินัยโดยถ่ายทอด และเก็บรักษาด้วยวิธีการท่องจำสืบทอดกันมา จนกระทั่งมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งทำให้พระธรรมบทได้รับการเผยแพร่ในฐานะหลักธรรมคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

ประวัติการสังคายนาครั้งต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และรักษาพระธรรมคำสอนซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรพจน์ไว้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตามไม่มีคัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับใดที่เชื่อได้ว่าเขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรในครั้งพุทธกาล แต่ข้อความในคัมภีร์ที่ตกมาถึงเราก็คือว่าเป็น พระพุทธรพจน์ซึ่งบรรดาพระสาวกรุ่นแรกๆหลายองค์ที่มีความสามารถนำพระพุทธรพจน์มาจำแนกหมวดหมู่ และประพันธ์เป็นคาถาเพื่อให้ง่ายในการท่องจำ^{๑๐๘} เมื่อพระพุทธศาสนาแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ คำสอนบางส่วนก็อาจเปลี่ยนแปลงไปตามนิกายนั้น ๆ

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ แบ่งพระพุทธศาสนาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงพระพุทธศาสนาแบบมหายานออกเป็น ๓ ช่วง คือ^{๑๐๙}

๑. พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ตั้งแต่พุทธปรินิพพาน ถึง ๓๕๐ ปี ก่อนคริสตกาล ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก ๔ นิกายแรก รวมไปถึงพระธรรมบทและสุตตันนิบาตในขุททกนิกาย

^{๑๐๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๑๐๘} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔, หน้า ๓.

^{๑๐๙} ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาท และคัมภีร์มหายาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑.

๒. พระพุทธศาสนาช่วงการแตกเป็นสำนักต่าง ๆ ตั้งแต่ ๓๕๐ ปีก่อนคริสตกาล ถึง ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎก พระพุทธศาสนาแตกออกเป็นเถรวาทบาลี เถรวาทสันสกฤต และมหาสังฆิกะ

๓. พระพุทธศาสนาหายาน เริ่มเมื่อ ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา

พระธรรมบทรวบรวมแล้วเสร็จประมาณศตวรรษที่ ๔ - ๕ ก่อนคริสตกาล ดังนั้นจึงจัดเป็น คัมภีร์ในช่วงพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นการรวมคาถาให้เป็นหมวดหมู่ ภาษาที่ใช้เป็น ภาษาบาลีรุ่นแรก คัมภีร์ในช่วงพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนี่เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดในเรื่องคำสอน ความคิดต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาช่วงต่อ ๆ ไปย่อมพัฒนาความคิดมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบ ดั้งเดิมนี่^{๑๑๐}

พระธรรมบทได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๘๘๕ (พ.ศ. ๒๔๒๘) ด้วยตัวอักษรโรมัน และมีการแปลเป็นภาษาละตินโดย Fausböll การตีพิมพ์ครั้งที่ ๒ มีขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๐๐ (พ.ศ.๒๔๔๓) โดย Suriya Sumangla Thera ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้เป็นฉบับที่ใช้เป็นต้นฉบับในการพิมพ์ครั้งต่อ ๆ มา และมีผู้นำมาศึกษาอย่างกว้างขวาง^{๑๑๑} จนทำให้พระธรรมบทเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศ ทางยุโรป และมีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ หลายฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับแปลภาษาเยอรมัน โดย Weber (Z.D.M.G.,14, 1860, and Indische)

๒. ฉบับแปลภาษาเยอรมัน โดย L.V. Schroder (Worte der Wahrheit, eipzig,1892)

๓. ฉบับแปลภาษาเยอรมัน โดย K.E.Neumann (DerWahrheitspfad, Leipzig,1893)

๔. ฉบับแปลภาษาเยอรมัน (Der Pfad der Lehre, Neu - Buddhistischen, Verlag,Zehlen dorf west bei Berlin, 1919)

๕. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย Max Müller, S.B.E., Vol. X

๖. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย F.L. Woodward (The Buddha's Path of Virtue,TheosophicalPub. House, Madras, 1929)

๗. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย A.J. Edmunds

๘. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย Wagiswara and Saunders^{๑๑๒}

๙. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย Narada Thera (Colombo : Apothecaries Co. Ltd.,1972)

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓ - ๑๘.

^{๑๑๑} Bimala Churn Law, **A history of Pali literature**, (London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1933), P.224.

^{๑๑๒} Bimala Churn Law, **A history of Pali literature**, (London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1933), P.226.

๑๐. ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย Piyadassi Thera (Kandy : Buddhist Publication Society, 1974)^{๑๑๓}

๑๑. ฉบับแปลภาษาฝรั่งเศส โดย Fernand Hu (Paris, 1878), known as Le Dhammapada, avec introduction et notes

๑๒. ฉบับแปลภาษาอิตาลีโดย P.E. Pavolini (Mailand, 1908)

พระธรรมบทมีฉบับที่แปลเป็นภาษาสิงหล ภาษาพม่า ภาษาไทย และภาษาละติน ซึ่งได้รับต้นแบบมาจากการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นอกจากนี้ยังมีฉบับแปลเป็นภาษาปรากฤต สันสกฤตผสม ฉบับแปลเป็นภาษาสันสกฤตอย่างเดียว ฉบับแปลภาษาจีน และฉบับแปลภาษาธิเบต แสดงให้เห็นว่าพระธรรมบทได้แพร่หลายทั้งในตะวันตก และตะวันออก

๒.๘.๓ ความสัมพันธ์ของอรรถกถากับพระไตรปิฎก

อรรถกถาเป็นคัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก มีทั้งอรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก อาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาเหล่านั้นเรียกว่า “อรรถกถาจารย์”^{๑๑๔} อรรถกถานี้เชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยกำเนิดทั้งจากที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้เองและเหล่าสาวกอธิบายไว้ ได้รับสืบทอดคู่กันมากับพระไตรปิฎก ตามคติของฝ่ายเถรวาทเชื่อว่าอรรถกถาบาลีแต่งและรวบรวมเสร็จสมบูรณ์ตั้งแต่ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ต่อจากนั้นได้มีผู้รักษาให้คงอยู่ในรูปเดิมด้วยการสวดท่องจำ ๒ ต่อมาในการสังคายนาครั้งที่ ๓ พระมหินทเถระพระโอรสในพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป (อินเดีย) ได้นำพระพุทธศาสนา ไปประดิษฐานในลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกา) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕ โดยได้นำอรรถกถาเหล่านั้นซึ่งยังเป็นภาษาบาลีเข้ามาพร้อมกับพระไตรปิฎกด้วย แล้วแปลเรียบเรียงเป็นภาษาสิงหล โดยพระเถระชาวสิงหลผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก^{๑๑๕} ต่อมาในสมัยพระเจ้าวัฏฏคามินี (๑๗ – ๒๙ ปี ก่อนคริสตกาล) พระพุทธศาสนาในลังกาแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายคณะสงฆ์เดิมเรียกว่า ฝ่ายมหาวิหาร และฝ่ายคณะสงฆ์ที่พระเจ้าวัฏฏคามินีนิมนต์มาจากป่าเนื่องจากเคยช่วยเหลือในคราวหลบหนีสงครามกับพวกทมิฬเรียกว่า ฝ่ายอภัยคีรีวิหาร พระองค์โปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเพื่อรักษาพระวจนะของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้องบริบูรณ์ การสังคายนาครั้งนี้สำคัญมาก เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการบันทึกพระวจนะของพระพุทธเจ้าเป็นลายลักษณ์อักษร ถือกันว่าไม่เพียงแต่พระไตรปิฎกเท่านั้นที่ได้รับการจารลงในใบลาน แม้แต่อรรถกถาภาษาสิงหลก็ได้รับการจารลงในครั้งนี้ด้วย โดยเก็บรักษาไว้กับฝ่าย

^{๑๑๓} สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘๐.

^{๑๑๔} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘.

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๐.

มหาวิหารซึ่งเป็นผู้สร้างผลงาน^{๑๑๖} จนกระทั่งพระพุทธรูปโฆสาจารย์ ชาวชมพูทวีปได้เดินทางจากชมพูทวีปมาแปลเรียบเรียงอรรถกถาภาษาสิงหล กลับเป็นภาษาบาลีมีคธ ณ เกาะสิงหล แล้วรักษาสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๑๗}

ในการเขียนอรรถกถา อรรถกถาจารย์ไม่ได้ใช้คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลของฝ่ายมหาวิหารเป็นต้นแบบเท่านั้น แต่ได้พยายามรวบรวมคัมภีร์อรรถกถาฉบับต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้นมาศึกษาเปรียบเทียบกับ คัมภีร์อรรถกถาทั้งที่เป็นภาษาสิงหลและภาษาอินเดียตอนใต้ซึ่งมีการกล่าวอ้างถึงนั้นมีทั้งหมด ๑๙ คัมภีร์ คือ^{๑๑๘}

๑. มหาอัฐกถา บางครั้งก็เรียกว่า มุลอัฐกถา หรือ อัฐกถา เท่านั้น
๒. อุตตรวิหารอัฐกถา
๓. มหาปัญญาธิยอัฐกถา
๔. กรุนทอัฐกถา
๕. อันธอัฐกถา
๖. สังเขปอัฐกถา
๗. อาคมอัฐกถา
๘. โบราณอัฐกถา
๙. ปุพโพปเทศอัฐกถา หรือ ปุพพัฏฐกถา
๑๐. วินยอัฐกถา
๑๑. สัตตตันตอัฐกถา
๑๒. อภิธัมมอัฐกถา
๑๓. สิงหลมาติกอัฐกถา
๑๔. ทีฆอัฐกถา
๑๕. มัชฌิมอัฐกถา
๑๖. สังยุตตอัฐกถา
๑๗. อังคุตตรอัฐกถา
๑๘. ชาตกอัฐกถา

^{๑๑๖} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖๙.

^{๑๑๗} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘.

^{๑๑๘} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๗๒ - ๒๗๓.

๑๙. วิงศ์ปกรณ์สสะ สัทธรรณกถา

อรรถกถาที่อธิบายความในพระไตรปิฎกมีทั้งอรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งจัดเป็นอรรถกถาใหม่ คือ อรรถกถาที่แต่ง และแปลเรียบเรียงจากมูลอรรถกถาหรือมหาอรรถกถาภาษาสิงหล อรรถกถาในพระไตรปิฎกมีดังนี้^{๑๑๙}

อรรถกถาพระวินัยปิฎก ได้แก่ สมันตปาสาทิกา อธิบายความพระวินัยปิฎกใน ๕ คัมภีร์ คือ มหาวิงศ์ ภิกขุณีวิงศ์ มหาวรรคจูฬวรรค และปริวาร

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก เท่าที่มีหลักฐานปรากฏได้แก่

๑. สุมังคลวิลาสินี อธิบายความในทีฆนิกาย

๒. ปัญจสุทนี อธิบายความในมัชฌิมนิกาย

๓. สารัตถปกาสินี อธิบายความในสังยุตตนิกาย

๔. มโนรณปุรณี อธิบายความในอังคุตตรนิกาย

๕. ปรมัตถโชติกา อธิบายความขุททกปาฐะ ธรรมบท และสุตตนิบาตในขุททกนิกาย

๖. ฆัมมปัทฏฐกถา หรือในชื่อเดิมว่า ปรมัตถโชติกา อธิบายความธรรมบทในขุททกนิกาย

๗. ปรมัตถทีปนี อธิบายความความอุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุเถรคาถา และเถรีคาถาในขุททกนิกาย

๘. ชาตักกัฏฐกถา หรืออรรถกถาชาดก อธิบายความชาดกในขุททกนิกาย

๙. สัทธัมมปัสโชติกา อธิบายความในขุททกนิกาย แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคที่ ๑ อธิบายความในมหานิทเทส และภาคที่ ๒ อธิบายความในจุฬนิตเทส

๑๐. สัทธัมมปกาสินี อธิบายความในขุททกนิกาย แบ่งออกเป็น ๒ ภาคอธิบายความในปฏิสัมภิตามรรคทั้งหมด

๑๑. วิสุททชนวิลาสินี อธิบายความอุปทาน ในขุททกนิกาย

๑๒. มรุตตถวิลาสินี อธิบายความพุทธวงศ์ ในขุททกนิกายอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่

๑. อัญญาสาสินี อธิบายความในธัมมสังคณี

๒. สัมโมหวิโนทนี อธิบายความในคัมภีร์วิงศ์

๓. ปัญจปกรณ์กถา อธิบายความในถาววัตถุ ปุคคลบัญญัติ ธาตุกถา

^{๑๑๙} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑ - ๖๑.

๒.๙ ความเป็นมาของอรรถกถาธรรมบท

อรรถกถาธรรมบท หรืออัมมปัทฏฐกถา ซึ่งเป็นหนังสือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นอรรถกถาอธิบายความพระธรรมบทในขุททกนิกาย แห่งพระสุตตันตปิฎก มีทั้งหมด ๒๖ วรรค แต่ละวรรคก็จะมีอรรถกถาเพื่ออธิบายและขยายความคาถาพระธรรมบท แบ่งเป็น ๘ ภาค^{๑๒๐} ดังนี้

ภาค ๑ อธิบายความในยมกวรรค

ภาค ๒ อธิบายความในอัปมาทวรรค และจิตตวรรค

ภาค ๓ อธิบายความในปุပ္ผวรรค และพาลวรรค

ภาค ๔ อธิบายความในปณทิตวรรค อรหันตวรรค และสหัสสวรรค

ภาค ๕ อธิบายความในปาปวรรค ทัณตวรรค และชราวรรค

ภาค ๖ อธิบายความในอัตตวรรค โลกวรรค พุทธวรรค สุขวรรค ปิยวรรค และโกธวรรค

ภาค ๗ อธิบายความในมลวรรค อัมมัญญวรรค มัคควรรค ปกิณณวรรค นiryวรรค

และนาควรรค

ภาค ๘ อธิบายความในตันตวรรค ภิกขุวรรค และพราหมณวรรค

อรรถกถาธรรมบทนี้เชื่อว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะ ซึ่งเป็นอรรถกถาจารย์ที่มีชื่อเสียง และผลงานทางด้านอรรถกถามากที่สุด

ประวัติของพระพุทธโฆสะมีกล่าวถึงในคัมภีร์ต่าง ๆ คือ คัมภีร์มหาวงส์ คัมภีร์คันธวงส์ คัมภีร์สาสนวงส์ และคัมภีร์สัทธัมมสังคหะ รวมถึงในหนังสือที่กล่าวถึงพระพุทธโฆสะโดยเฉพาะ คือ พุทธโฆสุปัติ คัมภีร์และหนังสือเหล่านี้เล่าว่า พระพุทธโฆสะเกิดในตระกูลพราหมณ์ อยู่ใกล้กับ เมืองพุทศยาในแคว้นมัลลประเทศ เล่าเรียนวิชา และศิลปตามธรรมเนียมของพราหมณ์ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในคัมภีร์พระเวทมาก ท่านได้เดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ ในอินเดียเพื่อได้วิวาทะเรื่อง ปรัชญาแก่นักปราชญ์ จนได้พบกับพระเรวตะ ได้ถามปัญหาธรรมะจนเกิดเลื่อมใสและขอบวชใน พระพุทธศาสนา ได้สมญานามว่า “พุทธโฆสะ” หมายถึงมีเสียงคล้ายพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า พระพุทธโฆสะได้เขียนอรรถสาสนี ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกของพระอภิธรรมปิฎก เมื่อจะเขียนอรรถกถา ปรีตริ ไม่มีคัมภีร์อรรถกถาสำหรับค้นคว้า พระเรวตะจึงแนะนำให้ท่านเดินทางไปประเทศลังกาเพื่อ ศึกษาภาษาสิงหลและคัมภีร์อรรถกถาที่นั่น เพราะในอินเดียเวลานั้นมีแต่พระไตรปิฎก ในขณะที่ประเทศลังกานั้นมีคัมภีร์อรรถกถาและหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจำนวนมาก^{๑๒๑} ในระหว่างที่พระพุทธโฆสะมาลังกานั้น ตรงกับสมัยของพระมหานามะ ประมาณ พ.ศ.๙๕๓ -

^{๑๒๐} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาฬี**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๘.

^{๑๒๑} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาฬีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘๐.

๙๗๕ (ค.ศ. ๔๑๐ - ๔๓๒)^{๑๒๒} ท่านได้ฝากตัวเป็นศิษย์ในสำนักของคณะสงฆ์ฝ่ายมหาวีหาร ซึ่งเก็บรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาไว้เมื่อคราวสังคายนาในสมัยพระเจ้าวัฏฏคามินี และขออนุญาตแปล อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี คณะสงฆ์ฝ่ายมหาวีหารพิสูจน์ความสามารถด้วยการให้เขียนอธิบายขยายความคถา ๒ บท และพระพุทโธสะสามารถอธิบายอย่างละเอียด มีเนื้อหาครอบคลุมคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ผลงานนี้คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงเป็นที่สรรเสริญของคณะสงฆ์ฝ่ายมหาวีหารและได้มอบอรรถกถาสิงหลให้ พระพุทโธสะได้ทำงานแปลอรรถกถาดังกล่าวเป็นภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก เมื่อเสร็จแล้วก็เดินทางกลับประเทศอินเดีย^{๑๒๓}

นักวิชาการบางท่านมีความเห็นเกี่ยวกับประวัติของพระพุทโธสะว่า ข้อมูลในคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งกล่าวว่าพระพุทโธสะเป็นชาวอินเดียตอนเหนือ อยู่ใกล้กับพุทธคยานั้นอาจจะไม่ถูกต้อง โดยอาศัยเหตุผลทางประวัติศาสตร์พระพุทโธสะในอินเดียและข้อมูลทางภาษาซึ่งมีลักษณะเป็นคติของทางฝ่ายเถรวาทของอินเดียใต้ พระพุทโธสะจึงน่าจะเป็นชาวอินเดียตอนใต้มากกว่า นอกจากนี้ในคัมภีร์อรรถกถาซึ่งกล่าวว่าแต่งในขณะที่อยู่ในอินเดียก่อนมาลังกา ก็ปรากฏการอ้างอิงถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งแต่งเมื่ออยู่ที่ลังกาหลายตอน^{๑๒๔}

ผลงานที่พระพุทโธสะยืนยันด้วยตัวท่านเองว่าเป็นผลงานของท่าน มี ๖ คัมภีร์คือ วิสุทธิมรรค สมันตปาสาทิกา สุมังคลวิลาสิณี ปปัญจสุทนี สารัตถปกาสินี และมนโรรตถปุรณี ในคัมภีร์คันธวงส์ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าพระพุทโธสะยังได้รจนาคัมภีร์กังขาวิตรณี ปรมัตถกถาอรรถกถาชาดก อรรถกถาธรรมบท อรรถกถาขุททกปาฐะ อรรถกถาสุตตนิบาต และอรรถกถาอปทาน

อรรถกถาธรรมบท หรืออัมมปทัฏฐกถาที่เชื่อว่าเป็นผลงานของพระพุทโธสะด้วยนั้นแต่งตามคำอาราธนาของพระกุมารกัสสปะ เมื่อใกล้จะถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ โดยอาศัยอรรถกถาภาษาสิงหลชื่อมหาอรรถกถา^{๑๒๕} ในตอนท้ายของคัมภีร์กล่าวว่าได้เขียนขึ้นที่วัดซึ่งสร้างโดยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าสิริกุกุทะ เข้าใจว่าเป็นพระณายานามของพระมหานามะ^{๑๒๖} ลักษณะการแต่งอรรถกถาธรรมบทได้รับอิทธิพลทางเนื้อหาของพระพุทโธสะซึ่งส่วนใหญ่ได้จากพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกใน

^{๑๒๒} พระมหาสำเนียง เลื่อมใส, “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบท และภควิทคิตา” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๑๒๔} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๑ - ๒๘๗.

^{๑๒๕} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๘

^{๑๒๖} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๔.

ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย อุทาน วิมานวัตถุ เปตวัตถุ สุตตนิบาต และชาดก บุคคลที่เล่าประกอบเรื่องส่วนใหญ่ เป็นเรื่องพระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหมด และเรื่องทุกเรื่องใน อรรถกถาธรรมบท ประกอบด้วย ๔ ส่วน คือ^{๑๒๗}

๑. ปัจจุบันวัตถุ เรื่องปัจจุบัน เริ่มเรื่องด้วยพวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรม (ธรรมสภา) ถึงบุคคล และกรรมของเขา พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จมาตรัสแสดงพระธรรมเทศนา

๒. อดีตวัตถุ เรื่องในอดีตของบุคคลและกรรมของเขา และพระพุทธเจ้าตรัสบุพกรรม ของเขาในชาติก่อนๆให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

๓. คาถา เรื่องที่แต่งเป็นร้อยกรองซึ่งนำมาจากธรรมบท

๔. เวยยากรณะ แปลอธิบายความในลักษณะอธิบายคำ

จากองค์ประกอบดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายอรรถกถาชาดกซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบทั้ง ๔ ข้างต้น และมีส่วนสโหมทานเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นส่วนท้ายของเรื่องเล่าที่กล่าวถึงการกลับ ชาติมาเกิดของบุคคลต่าง ๆ ในชาดก อย่างไรก็ตามอรรถกถาธรรมบทบางเรื่องก็มีลักษณะของส่วน สโหมทานด้วยเช่นกัน แต่อรรถกถาชาดกจะปรากฏสโหมทานทุกเรื่องเนื่องจากการเล่าเรื่องในอดีตชาติ ของพระพุทธเจ้า ในขณะที่อรรถกถาธรรมบทส่วนใหญ่เน้นเรื่องที่เป็นปัจจุบันวัตถุเป็นหลัก

นักวิชาการหลายท่านไม่เชื่อว่าอรรถกถาธรรมบทเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะ เหตุผลสำคัญก็คือความแตกต่างทางด้านภาษาและลักษณะการประพันธ์ระหว่างอรรถกถาธรรมบท กับอรรถกถาเล่มอื่นที่มีหลักฐานชัดเจนว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะอย่างแน่นอน^{๑๒๘}

Winternitz ไม่เชื่อว่าอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบทเป็นผลงานของท่านเพราะ สำนวนภาษา และวิธีการแต่งไม่เหมือนกับผลงานเล่มอื่นของท่าน ในคำนำของธัมมปัทมฐกถาฉบับ อักษรโรมัน Norman ผู้ชำระได้แสดงเหตุผลที่ว่าคัมภีร์นี้ไม่ควรเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะ^{๑๒๙} ดังนี้

๑. มีการระบุในคัมภีร์นี้ว่า ทุกถ้อยคำในอรรถกถาเป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในงานอื่นของพระพุทธโฆสะ ในคาถากล่าวนำของงานอรรถกถาเกือบทุกเล่ม ท่านมักจะบอกชัดเจนว่า อรรถกถาฉบับเดิมนั้นเป็นงานของโบราณจารย์ ซึ่งรักษาสืบต่อกันมาตั้งแต่ ในอินเดียมาจนถึงลังกา และเก็บรักษาไว้ในมหาวิหารโดยมีการแปลออกเป็นภาษาสิงหล

^{๑๒๗} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๘-๕๙.

^{๑๒๘} G.P. Malalasekera, **The Pali Literature of Ceylon**, (Colombo: M.D. Gunasena & Co., 1928), P.96.

^{๑๒๙} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๔.

๒. เรื่องของโฆสกะที่เล่าในธัมมปทัฏฐกถา ต่างจากเรื่องเดียวกันที่เล่าในอังคุตตรนิกาย แสดงว่างานทั้งสองนี้ไม่ควรเป็นงานของคนเดียวกัน

๓. ในธัมมปทัฏฐกถา จุลสุกะชาดก จัดอยู่ในทสนิบาต แต่ในอรรถกถาชาดกจัดอยู่ในนวนิบาต

Wilhelm Geiger ก็ไม่เห็นด้วยว่าอรรถกถาธรรมบทเป็นผลงานของพระพุทธโฆสกะ โดยเห็นว่าอาจเป็นงานที่เขียนขึ้นหลังได้รับอิทธิพลจากต้นฉบับที่เก่ากว่า เป็นการอธิบายคาถาในพระธรรมบท ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เรื่องราวที่ใช้อธิบายเป็นเรื่องเฉพาะในศาสนา มากกว่าชาดก ตัวละครจะเป็นพระสาวกและบุคคลทั่วไป และบางส่วนก็จะมีเรื่องที่เป็นอดีตชาติของตัวละครในเรื่องซึ่งหลายเรื่องสามารถตรวจสอบได้ว่าตรงกับเรื่องที่อยู่ในอรรถกถาชาดก^{๑๓๐}

E.W. Adikaram และพระญาณโมลีเห็นตรงกันว่าทั้งอรรถกถาธรรมบทและอรรถกถาชาดกเป็นผลงานของพระพุทธโฆสกะ โดยเห็นว่าข้อขัดแย้งที่ Norman ว่ามานั้นอาจเกิดขึ้นได้เนื่องจากเนื้อหาของเรื่องเปลี่ยนแปลง พระพุทธโฆสกะก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียนเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหา เนื้อความใน ๔ นิกายแรกเป็นพระสูตร การเขียนอรรถกถาจึงมุ่งไปที่การอธิบาย

ความหมายของคำ และส่วนเนื้อหาในพระธรรมบท และชาดกเป็นคาถาร้อยกรองสั้นๆซึ่งมีความสมบูรณ์ในตัว อย่างในพระธรรมบทนอกจากจะอธิบายความหมายทางธรรมะของเนื้อหาแล้วยังมีความจำเป็นที่จะเล่าที่มาที่ทำให้เกิดการกล่าวคาถาสั้นๆนั้นด้วย นอกจากนี้งานที่เชื่อกันว่าเป็นของพระพุทธโฆสกะมีเป็นจำนวนมาก ท่านคงจะไม่ได้เขียนคนเดียวโดยทั้งหมด แต่คงจะมีภิกษุอื่นจำนวนหนึ่งเป็นผู้ช่วย^{๑๓๑}

ข้อคิดเห็นทั้งจากคัมภีร์ และการวิเคราะห์ของนักวิชาการต่าง ๆ อาจจะยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนว่าอรรถกถาธรรมบทเป็นผลงานของใคร แต่สิ่งที่ตกทอดมาสู่พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังคือพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีการอธิบายความให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น จากคาถาพระธรรมบทสั้นๆเมื่อเวลาผ่านไปอาจทำให้ไม่เข้าใจหรือตีความคำสอนคลาดเคลื่อนได้ พระอรรถกถาจารย์จึงได้อธิบายความหมาย และยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจคำสอนนั้นอย่างถูกต้องชัดเจน

๒.๑๐ ความเป็นมาของอรรถกถาธรรมบทในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งมีหลักฐานว่าดินแดนสุวรรณภูมิอยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน พระธรรมบทจึงได้เข้ามาเผยแผ่ด้วย และเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วน

^{๑๓๐} Geiger Wilhelm, *Pāli Literature and Language*, (New Delhi: Oriental Books, 1943), P.32.

^{๑๓๑} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๕.

พระธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมาเป็นเวลาช้านานซึ่งจะเห็นได้จากกรณีที่พญาสิทธิโพนนำมาเป็นข้อมูลในการทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิโกถ คัมภีร์โลกนิตีซึ่งมีผู้แต่งไว้แต่โบราณได้นำคำสอนจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ธรรมนิตี หิตยโพนเทศ จาณักยศตกะพระไตรปิฎกชาดก และธรรมบท เข้ามาแทรกไว้ในคัมภีร์โลกนิตี ในสมัยต่อมาจึงมีผู้แปลคัมภีร์โลกนิตีเป็นภาษาไทย ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ฉบับที่เก่าที่สุดคือโคลงโลกนิตีสำนวนเก่า ซึ่งน่าจะแต่งขึ้นก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือก่อนรัชกาลที่ ๓ เป็นอย่างน้อย^{๑๓๒} รวมทั้งยังใช้เป็นแบบเรียนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้เขียนวิทยานิพนธ์จะเสนอการศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนไว้ในบทที่ ๔ ต่อไปนอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์มีการแปลและการเรียบเรียงพระธรรมบทอีกหลายสำนวน ดังนี้^{๑๓๓}

การแปลเฉพาะคาถา เช่น พระธรรมบท ฉบับถิ่น รัตติกน (วัดตโปทาราม) พระคาถาธรรมบทแปล ฉบับพระอริยมุนี วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นผู้แปล

การแปลคาถาประกอบบรรณกถา เช่น พระธัมมปทัฏฐกถา ฉบับ ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์พระธัมมปทัฏฐกถาแปล มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้แปลทางแห่งความดี (ธรรมบท) วศิณ อินทสระ เป็นผู้แปล

การแปลคาถาธรรมบทเป็นหลายภาษา เช่น พระธรรมบท ๔ ภาษา จำลอง สารพัดนึกเป็นผู้แปลเป็นภาษาบาลี สันสกฤต ไทย และอังกฤษ พระธรรมบทจตุรภาค ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (บาลี ไทย อังกฤษ) พุทธวจนะในธรรมบท ฉบับเสถียรพงษ์ วรรณปก (บาลีไทย อังกฤษ)

การแต่งใหม่เพื่ออธิบายคาถาในธรรมบทและการแปลเพื่อประกอบการศึกษา เช่น ธรรมบทวิจารณ์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ธรรมบทแปลยกศัพท์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เป็นต้น

การแปลธรรมบทในลักษณะอื่น ๆ เช่น นิทานธรรมบท ฉบับทินกร ทองเสวด นิทานธรรมบทในพระไตรปิฎก ฉบับ ส.รัตนรัตติ เป็นต้น

อรรถกถาธรรมบทแต่ละวรรคจะมีจำนวนอรรถกถาเพื่ออธิบายและขยายความคาถาพระธรรมบทไม่เท่ากัน วรรคละประมาณ ๘ - ๑๔ เรื่อง มีเพียงวรรคเดียวที่มีจำนวนอรรถกถามากต่างกับวรรคอื่น ๆ คือ ๓๙ เรื่อง รวมมีอรรถกถาทั้งสิ้น ๓๐๒ เรื่อง

^{๑๓๒} โคลงโลกนิตี พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร อ้างถึงใน ฌานิศ วังศ์สุวรรณ, “การศึกษาเรื่องพุทธวจนะในธรรมบทของ เสถียรพงษ์ วรรณปก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๒.

^{๑๓๓} ฌานิศ วังศ์สุวรรณ, “การศึกษาเรื่องพุทธวจนะในธรรมบทของ เสถียรพงษ์ วรรณปก” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔.

อรรถกถาธรรมบทที่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ อัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑ - ๘ ของคณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในส่วนคำนำ ซึ่งเป็นคำนำในการจัดพิมพ์เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๐ และพ.ศ. ๒๔๘๑ กล่าวว่า เฉพาะหนังสืออัมมปัทฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอุ นิสสโก ป. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวกันและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง^{๑๓๔}

ดังนั้นในอรรถกถาแต่ละเรื่องจะพบว่ามีการบอกชื่อผู้แปลไว้ในเชิงอรรถทุกเรื่อง จากการศึกษารวบรวมพบว่ามีชื่อผู้แปลที่ระบุในแต่ละเรื่องทั้งหมด ๕๗ ชื่อ ดังนี้

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลคำนัมสการ และเรื่อง พระจักขุปาลเถระ เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี ในยมกวรรค เรื่องพระเพฬฐิสเถระ ในอรหันตวรรคเรื่อง กระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ และเรื่องพระกาลเถระ ในอิตตวรรค

๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส แปลเรื่องมัญญกถาในยมกวรรค

๓. พระมหาพุ่ม เปรียญเอก วัดเทพศิรินทราวาส แปลเรื่องพระติสสเถระ ความเกิดขึ้นของนางกาลัญญิณี ในยมกวรรค

๔. พระมหาอุ นิสสโก ป. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร (ผู้ดำเนินการ) แปลเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

เรื่องจุลกาลและมหากาล และเรื่องพระเทวทัต ในยมกวรรค

เรื่องพระนันทเถระอุกัณฐิตภิกษุ เรื่องพระภาคินยสังฆรักขิตเถระ ในจิตตวรรค

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชวายนในปฐวีภิกขา และเรื่องพระเถระผู้เจริญมรณังคัมภีร์ในปุပ္ผวรรค

เรื่องกุมภโฆสก ในอัปปมาทวรรค

เรื่องหมอชิวก เรื่องมหากัสสปเถระ เรื่องพระขทิวณียเวรตเถระ และเรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง ในอรหันตวรรค

เรื่องเด็กหลายคน เรื่องพระโกณฑธานเถระ เรื่องอุโบสถกรรม เรื่องอชครเปรตเรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ และเรื่องพระปิไลติกเถระ ในทัณฑวรรค

เรื่องโพธิราชกุมาร เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล เรื่องพระเทวทัต เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล และเรื่องพระอิตตทัตถเถระ ในอิตตวรรค

เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัตต์ ในพุทธวรรค

^{๑๓๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง และเรื่องภิกษุชื่อจุฬาสารี ในมลวรรค
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก และเรื่องพระปธานกัมมิกตีสสเถระ
ในคควรรค

เรื่องจิตตคฤหบดี เรื่องนางจุฬสุภัทธา และเรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี ใน
ปภินณกวรรค

เรื่องหญิงชู้หึง และเรื่องนิครนถ์ ในนिरยวรรค

เรื่องจุฬธนคคหบัณฑิต ในตัมฬวรรค

๕. พระมหาผิว ป.ธ. ๗ ปัจจุบันเป็นที่พระราชเมธาภรณ์ วัดบวรมงคล แปลเรื่องสญชัย
เรื่องพระนันทเถระ เรื่องนายจุนทสุกริก เรื่องธัมมิกอุบาสก เรื่องพระเทวทัต และเรื่องภิกษุ ๒ สหาย
ในยมกวรรค เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง และเรื่องอุตตราอุบาสิกาในโกธวรรค

๖. พระมหาเพียร ป.ธ. ๙ วัดกัณมาตุยาราม แปลเรื่องพระนางสามาวดี ในอัปมาทวรรค
เรื่องพระมหากัปปินเถระ ในบัณฑิตวรรค เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ ในโกธวรรค และเรื่อง
พระนางเขมา ในตัมฬวรรค

๗. พระมหาทองดำ ป.ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล
เรื่องพระจุฬปันถกเถระ ในอัปมาทวรรค เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา เรื่องนางสิริมาเรื่อง
พระอุตตราเถรี เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ และเรื่องพระนางรูปันธาเถรี ในชราววรรค

๘. พระมหาบุญมี ป.ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปลเรื่องพาลนักษัตร เรื่องพระมหากัสสปเถระ
เรื่องภิกษุ ๒ สหาย และเรื่องท้าวสักกะ ในอัปมาทวรรค

๙. สามเณรจัมรัส ป.ธ. ๖ วัดบรมนิวาส แปลเรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง และเรื่อง
พระตีสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม

๑๐. พระมหาสำรวย ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องพระเมฆียเถระ และเรื่องภิกษุรูป
ใดรูปหนึ่ง ในจิตตวรรค

๑๑. พระมหาเจริญ ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องพระจิตตหัตถเถระ เรื่องภิกษุผู้
ปรารภวิปัสสนา และเรื่องพระปุติคัตตตีสสเถระ ในจิตตวรรค

๑๒. พระมหาเปรี๊ยะ ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องนันทโคपालกะ และเรื่อง
พระโสไรยเถระ ในจิตตวรรค

๑๓. พระมหาฮั่ว ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ และเรื่องนางปติปุชชี-
กา ในปุพพวรรค

๑๔. พระมหาเทียน ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่
เรื่องปาฎีกาชีวก และเรื่องฉัตตปาณิกอุบาสก ในปุพพวรรค

๑๕. พระมหาอุ้น ป.ธ. ๖ วัดพิชัยญาติการาม แพลเรื่องนางวิสาขา ในปุပ္ผวรรค เรื่องมหาธนาณิษ เรื่องพรานกุกกุกมิตต์ ในปาปวรรค และเรื่องพระอุปัณฑตคากยบุตร ในอิตตวรรค

๑๖. พระมหานาค ป.ธ. ๙ วัดบรมนิวาส แพลเรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ ในปุပ္ผวรรค เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก ในมคควรรค เรื่องภิกษุว่ายาก ในนिरยวรรค เรื่องมาร เรื่องอุปกาศิวกและเรื่องท้าวสักกเทวราช ในตัมฬวรรค

๑๗. พระมหาทอง/ทองสา ป.ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แพลเรื่องถวายบิณฑบาตแก่ พระมหากัสสปเถระ ในปุပ္ผวรรค เรื่องมารดาของนางกานา เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป เรื่องพระเถระผู้ ตั้งอยู่ในธรรม และเรื่องการฟังธรรม ในบัณฑิตวรรค

๑๘. พระมหาหนูหล้า ป.ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แพลเรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ และเรื่องครทินัน ในปุပ္ผวรรค เรื่องสุกรเปรต เรื่องพระโปฐิลเถระ เรื่องพระเถระแก่ และเรื่องสัทธวิหริกของพระสารีบุตร ในมคควรรค

๑๙. พระมหาเฉย ป.ธ. ๗ วัดสัมพันธวงค์ (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี) แพลเรื่องบุรุษคน ใดคนหนึ่ง เรื่องสัทธวิหริกของพระมหากัสสปเถระ เรื่องอานนทเศรษฐิ เรื่องโจรผู้ทำลาย ปมเรื่อง พระอุทายีเถระ เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา เรื่องสุปปพุทธกุกฐิ เรื่องชาวนา และเรื่องนายสุนนมาลาการ ในพาลวรรค เรื่องพระมหากัปปีนเถระ ในบัณฑิตวรรค เรื่องบุพพกรรมของพระองค์ และเรื่องกุมาริกา กินไข่ไก่ ในปกิณณกวรรค

๒๐. พระมหาวิน ป.ธ. ๘ วัดราชาธิวาส (ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระมหาธีรวงค์) แพลเรื่อง พระอุบลวรรณาเถรี เรื่องขัมพุกาศิวก เรื่องอหิเปรต และเรื่องพระสุธรรมเถระ ในพาลวรรค และเรื่อง ภิกษุชวานครภัททียะ ในปกิณณกวรรค

๒๑. พระครูธรรมธร (จันโท พัน ป.ธ. ๕) วัดราชาธิวาส แพลเรื่องสัทฐิกุกฐิเปรต ในพาล วรรค

๒๒. พระมหาบุญสงค์ ป.ธ. ๖ (ปัจจุบันเป็นพระราชญาณเทวี ป.ธ. ๗ วัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช) แพลเรื่องพระวนวาสิติสเถระ ในพาลวรรค

๒๓. พระมหาเปลี่ยน ป.ธ. ๗ วัดสัมพันธวงค์ (ปัจจุบันเป็นพระราชวรญาณมุนี ป.ธ. ๙ วัดบูรณศิริมาตยาราม) แพลเรื่องพระราธเถระ ในบัณฑิตวรรค

๒๔. พระมหาจับ ป.ธ. ๗ (พระธรรมปัญญาจารย์ ป.ธ. ๙) วัดโสมนัสวิหาร แพล เรื่องบัณฑิตสามเณร และเรื่องลกุกณุกภัททียะเถระในบัณฑิตวรรค เรื่องเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล ในพุทธวรรค เรื่องอตุลอุบาสก และเรื่องภิกษุฉัพคคิย ในโกธวรรค

๒๕. พระมหาเย็น ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แพลเรื่องพระอนุรุทธเถระ เรื่องพระมหา กัจจายนเถระ และเรื่องพระสารีบุตรเถระ ในอรหันตวรรค

๒๖. พระมหาโปร่ง ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แพลทุกเรื่องในสัทสวรรค

๒๗. พระมหากำหยัด ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องพราหมณ์ชื่อจุฬาสาฎก เรื่องพระเสยยสกัถเถระ เรื่องนางลาชเทวธิดา เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ และเรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ในปาปวรรค

๒๘. พระมหาสนธิ ป.ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมโสภณ) วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร และเรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปะทกะ ในปาปวรรค เรื่องมารธิดา เรื่องยมกปาฏิหาริย์ เรื่องนาคราชชื่อเอรกะปัตต์ และเรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี ในพุทธวรรค

๒๙. พระมหาสอน ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องชน ๓ คน ในปาปวรรค เรื่องพระปธานิกติสสเถระ และเรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ในอัตตวรรค

๓๐. พระมหาใหญ่ ป.ธ. ๔ วัดบรมนิวาส แปลเรื่องสุปปพุทธศากยะ ในปาปวรรค

๓๑. พระมหาบุญเลิศ ป.ธ. ๔ วัดบรมนิวาส ตรวจแก้เรื่องภิกษุฉัพคศิย์ ในทัณฑวรรค

๓๒. พระมหาญาณ ป.ธ. ๕ (บัดนี้เป็นพระธรรมบัณฑิต) วัดบรมนิวาส แปลเรื่องภิกษุฉัพคศิย์ (เรื่องที่ ๒) ในทัณฑวรรค

๓๓. พระมหาเฉลียว ป.ธ. ๕ วัดก้นมาตุยาราม แปลเรื่องภิกษุผู้มีภณทะมาก ในทัณฑวรรค และทุกเรื่องในปิยวรรค

๓๔. พระมหาเอี่ยม ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องสันตติมหาอำมาตย์ ในทัณฑวรรค

๓๕. พระมหาอุทัย ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องสุขสามเณร ในทัณฑวรรค

๓๖. พระมหาศิลป์ ป.ธ. ๕ วัดวิเศษการ แปลเรื่องพระนางมัลลิกาเทวี เรื่องพระโลหุทายีเถระ เรื่องปฐมโพธิกาล และเรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก ในชราวรรค

๓๗. พระมหาชุ่ม ป.ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ แปลทุกเรื่องในโลกวรรค

๓๘. พระมหาเกล้า ป.ธ. ๕ วัดบูรณศิริมัตถยาราม แปลเรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ (เรื่องที่ ๗) และเรื่องสัมพหุลภิกษุ ในพุทธวรรค

๓๙. พระมหาเนือง ป.ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ แปลทุกเรื่องในสุขวรรค

๔๐. พระมหาเกตุ ป.ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระเขมาภิมุขธรรม) วัดเขมาภิรตาราม แปลเรื่องภิกษุทุลลภปัญหา และเรื่องปุลณทาสี ในโกธวรรค

๔๑. พระมหาพิน ป.ธ. ๙ (ต่อมาเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา แปลเรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง เรื่องพระติสสเถระ และเรื่องพระโลหุทายีเถระ ในมลวรรค

๔๒. พระมหาภูษงค์ ป.ธ. ๗ วัดราชประดิษฐ์ แปลเรื่องอุบาสก ๕ คน เรื่องภิกษุหนุ่ม ชื่อติสสะ และเรื่องอุบาสก ๕ คน (เรื่องที่ ๙) ในมลวรรค

๔๓. พระมหาหวล ป.ธ. ๕ วัดท่าตำหนัก นครชัยศรี แปลเรื่องเมณฑกเศรษฐี เรื่องพระอุชฌมานสังญูเถระ และเรื่องสุภัททปริพาชก ในมลวรรค

๔๔. พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปลทุกเรื่องในธัมมัญญวรรค
๔๕. พระมหาลัก ป.ธ. ๘ (ต่อมาเป็นพระปิยทัสสี) วัดบรมนิวาส แปลเรื่องนางกีสาคโคตรมี และเรื่องนางปฏาจารา ในมัคควรรค เรื่องบุตรเศรษฐีชื้อออคคเสน ในตัมฬาวรรค
๔๖. พระมหารพ ป.ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปลเรื่องพระลคุณภูกภทียเถระ ในปภินณการวรรค
๔๗. พระมหาเอื้อน ป.ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปลเรื่องนายทารุสาภิกษุ ในปภินณการวรรค
๔๘. พระมหาจันทร์ ป.ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปลเรื่องภิกษุวัชชีบุตร ในปภินณการวรรค
๔๙. พระมหามานิต ป.ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องนางปริพาชกาชื้อสุนทร เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื้อวัคคุมุทา และเรื่องบุตรเศรษฐีชื้อเขมกะ ในนिरยวรรค
๕๐. พระราชกวี (อาบ ป.ธ. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องอาคันตุกภิกษุ ในนिरยวรรค
๕๑. พระครูธรรมมาธิการ (พิน ป.ธ. ๗) ต่อมาเป็นพระธรรมโสภณ วัดราชบพิธ แปลทุกเรื่องในนาควรรค
๕๒. พระมหาใจ ป.ธ. ๖ (ปัจจุบันเป็นที่พระญาณรักชิต) วัดบรมนิวาส แปลเรื่องปลาชื้อกปิละ เรื่องนางลูกสุกร เรื่องวิพภันตภิกษุ และเรื่องเรือนจำ ในตัมฬาวรรค
๕๓. พระมหาบุญรอด ป.ธ. ๗ (ต่อมาเป็นพระศรีวิสุทธินญาณ ป.ธ. ๙) วัดกันมาตุยาราม แปลเรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร และเรื่องอังกูรเทพบุตร ในตัมฬาวรรค
๕๔. พระมหาอินทร์ ป.ธ. ๕ วัดบรมนิวาส (ปัจจุบันเป็นพระพิศาลสารคุณ วัดศรีจันทร์ จ.ขอนแก่น) แปลทุกเรื่องในภิกขุวรรค (ยกเว้นเรื่องพระวัคกเถระ)
๕๕. พระอมรมโกลี (อาบ อุปคุตโต ป.ธ. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องพระวัคกเถระ ในภิกขุวรรค
๕๖. พระมหาชาติ ป.ธ. ๗ วัดบรมนิวาส แปลเรื่องที่ ๑ - ๓๐ ในพราหมณวรรค
๕๗. พระมหาสนั่น ป.ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมวราภรณ์ ป.ธ. ๙) วัดนรนาถฯ แปลเรื่องที่ ๓๑ - ๓๙ ในพราหมณวรรค
๕๘. พระมหาฉาย ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปลเรื่องปัญหาของพระอาณนทเถระ ในพุทธวรรค
- การระบุปีที่แปลมีเฉพาะในการทรงแปลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวรญาณวโรรส การแปลของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และพระมหาพุดม วัดเทพศิรินทราวาสเท่านั้น นอกจากนี้ยังนำฉบับของสนามหลวงซึ่งใช้ในการสอบพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์มารวบรวมอยู่ด้วย ๓ เรื่องคือ เรื่องภิกษุอัสนธิและปุนัพพสุกะ เรื่องพระฉันทเถระ ในบัณฑิตวรรคระบุว่าเป็นเรื่องที่แปลเพื่อใช้สอบเปรียญ ๖ ประโยค ของสนามหลวงในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ และเรื่องสาวกเดียรถีย์ ในนिरยวรรค ระบุว่า เป็นของสนามหลวงในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยเรื่องเหล่านี้เกิดจากการรวบรวมของ พระมหาอุ นิสสโก

ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดำเนินการในครั้งนี่คือเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๐ - ๒๔๘๑ รวมทั้งยังทำหน้าที่แปลเอง และขอให้พระที่เป็นคณะกรรมการกองตำรา เป็นเปรียญสำนักเดียวกัน และต่างสำนักช่วยแปลตั้งปรากฏรายชื่อในข้างต้น

สรุป

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธรรมบท และอรรถกถาธรรมบทพบว่า พระธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนที่เชื่อว่าเป็นพระพุทฺธพจน์ พระธรรมบทถึงถือว่ามีมาตั้งแต่ สมัยพุทธกาล มีการสืบทอดนับแต่สมัยนั้นโดยพระเถรจารย์ด้วยวิธีการท่องจำ พร้อมทั้งการแต่ง และเรียบเรียงอรรถกถาเพื่ออธิบายความในคาถาของพระธรรมบทให้มีความเข้าใจยิ่งขึ้น เมื่อมีการสังคายนาพระธรรมคำสอนของพระพุทฺธเจ้า พระธรรมบทนี้ก็ได้รับการชำระสืบทอดต่อมา และเผยแพร่ไปพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ทั้งภาษาตะวันตก และตะวันออก

บทที่ ๓

วิธีการรักษาอุโบสถศีลของสตรี

๓.๑ การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในปัจจุบัน

๓.๑.๑ การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้รักษาอุโบสถศีลถึงวิธีการรักษาอุโบสถศีลในปัจจุบันพบว่า สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ จะปฏิบัติตามวิธีการที่บรรพบุรุษปฏิบัติต่อ ๆ กันมาหรือปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางวัดกำหนดไว้ โดยเริ่มจากในตอนเช้าชำระร่างกายให้สะอาด แต่งกายด้วยชุดขาวหรือชุดสุภาพ นำภัตตาหารมาร่วมบุญที่วัด ทำวัตรสวดมนต์ ประกาศวันอุโบสถสมาทานอุโบสถศีลรับศีล ๘ มารักษาอย่างเคร่งครัด^๑ เมื่อถึงเวลาที่ทางวัดกำหนดก็จะร่วมกันปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิเดินจงกรม ฟังเทศน์ฟังธรรม และสวดมนต์ทำวัตรเช้า เย็น ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้นิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน ซึ่งข้อวัตรปฏิบัติบางอย่างสอดคล้องกับการรักษาอุโบสถศีลก่อนสมัยพุทธกาล เช่น การรักษาศีลข้อที่ ๖ วิกาลโภชนา เวรมณี เว้นจากการรับประทานอาหารในยามวิกาล ข้อวัตรบางประการสอดคล้องกับการรักษาอุโบสถศีลในสมัยพุทธกาล เช่น การรับไตรสรณคมน์ และการสมาทานอุโบสถศีล และข้อวัตรปฏิบัติเกือบทั้งหมดสอดคล้องกับการรักษาอุโบสถศีลในปัจจุบัน

ข้อวัตรปฏิบัติ สำหรับผู้รักษาอุโบสถศีลในสังคมไทยปัจจุบัน มีดังนี้

สัมภาษณ์นางซูชีพ ยอสินธุ์ สำหรับผู้รักษาอุโบสถศีล ผู้หญิงแต่งชุดนักรบข ฟ้าชินหรือฟ้าถุงสำเร็จสีขาว (ควรใส่ซับในด้วย) เสื้อขาวแขนยาวเลยข้อศอก หม้อสไบขาว ผู้ชาย แต่งชุดนักรบข กางเกงขาว เสื้อขาว หรือแต่งกายด้วยชุดสุภาพเรียบร้อย^๒

สัมภาษณ์นางฉลวย คงกะโชติ การรักษาอุโบสถศีลควรประพฤติกริยามารยาทอาทิ การกราบพระให้กราบแบบ เบญจางค์ประดิษฐ์ การนั่งฟังธรรมให้นั่งพับเพียบอยู่ในอาการสงบ ไม่พูดหรือส่งเสียงดัง สำหรับผู้มีปัญหาปวดเขานั่งพับเพียบนานไม่ได้ อนุญาตให้ไปนั่งเก้าอี้ด้านหลัง การเดิน ควรเดินอย่างสำรวม ไม่กระโดด ไม่วิ่งไม่ผลีผลาม เมื่อจะเดินผ่านคนนั่ง ควรก้มตัว ถ้าเป็น

^๑ สัมภาษณ์ นางสาวจลลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ นางซูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สตรี ควรวางมือแนบจับผ้าขึ้นด้วย ไม่เดินสวนหรือแซงพระ เมื่อเดินผ่าน ควรประนมมือไหว้ เมื่อพูดกับพระให้ประนมมือ การตักน้ำการรับประทานอาหาร ควรนั่งให้เรียบร้อยก่อน (อย่ายืนตักน้ำ)^๓

สัมภาษณ์นางสาวกลินดี ศรีเมือง การปฏิบัติตนระหว่างถือศีล ปฏิบัติธรรม เข้าร่วมปฏิบัติธรรม โดยร่วมสวดมนต์ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ เดินจงกรม และฟังธรรมตามเวลา และสถานที่ที่กำหนด การรับประทานอาหาร ตามเวลา การรักษาความสะอาด ให้ผู้ถือศีลช่วยกันดูแลความสะอาดที่พัก ห้องน้ำ ศาลาปฏิบัติธรรม ลานธรรม ที่ล้างภาชนะ ที่ล้างหน้า และบริเวณวัด โดยช่วยกันทำความสะอาด เก็บกวาด ให้เรียบร้อย และทิ้งขยะ ณ สถานที่ที่จัดไว้ การช่วยเหลือกิจการงานของวัด ยามว่างจากการปฏิบัติธรรม และภารกิจส่วนตัว หากมิได้ปฏิบัติธรรมหรืองานอื่น ให้ผู้ถือศีลช่วยเหลือกิจการงานของวัดตามความถนัดและความสามารถของตน ไม่ควรจับกลุ่มคุยกัน^๔

สัมภาษณ์นางสาวกลินดี ศรีเมือง พูดแต่วาจาที่จริงใจเพราะอ่อนโยนอยู่เสมอมีความประพฤติสุภาพเรียบร้อยอยู่เสมอ ไม่แข็งกระด้างเคารพเชื่อฟังผู้ปกครองผู้ใหญ่ และผู้ที่ประพฤติมาก่อนตน ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ และผู้ประพฤติมาก่อนมีความเมตตาต่อผู้น้อย และผู้มาภายหลัง ช่วยเหลือในกิจการงานทุกอย่าง โดยถือว่าเป็นที่ตั้งแห่งบุญในเมื่อเกิดความป่วยไข้ ก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นการเฉลี่ยสุขให้แกกันด้วยความโอบอ้อมอารี^๕

สัมภาษณ์นางฉลอม คงกะโชติ และนางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค มารยาทที่ไม่ควรทำไม่ทำตนถือดีแข่งดีแข็งกระด้างกับผู้ใหญ่ และกับเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกัน ไม่ผูกใจเจ็บผู้ที่ว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดี ไม่ยืนเดินนั่งหน้าผู้ใหญ่ และผู้ประพฤติพรหมจรรย์มาก่อนตน ไม่ยืน เดิน นั่ง นอน โดยอาการไม่สำรวมไม่กระทำตนเป็นผู้เอิกเกริกเฮฮาจุจรรวาส ไม่รวมกลุ่มสนทนากันด้วยเรื่องทางโลก และเรื่องไร้สาระ (เมื่อเสร็จกิจส่วนรวมแล้วควรทำกิจส่วนตนมีการอ่านหนังสือ ท่องบทสวดมนต์ เดินจงกรมนั่งเจริญภาวนา เป็นต้น ต่างคนต่างอยู่ไม่คลุกคลีกัน) ไม่พูดเสียงดังจนเป็นที่รำคาญของผู้อื่นไม่วิ่ง กระโดด และกระทำกิริยาตึงตังโครมครามให้ผู้อยู่ใกล้เคียดใจ และรำคาญ ไม่หัวเราะเสียงดังให้ผิดจากความเป็นนักบวช ไม่เป็นผู้ทอดสะพานให้แก่เพศตรงข้าม โดยอาการใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าประพฤติผิดมารยาทข้อใด ควรแสดงความเปิดเผยความเศร้าหมองกับผู้ที่ตนเคารพ เพื่อให้ท่านชำระมารยาทโดยการตักเตือน แนะนำสั่งสอน แล้วเชื่อฟังคำตักเตือนของท่าน ปฏิบัติตามโดยเคารพ^๖

^๓ สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ นางฉลอม คงกะโชติ และนางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางสาวกลิ่นดี ศรีเมือง การปฏิบัติตนกับพระภิกษุ - สามเณร ไม่พูดล้อเล่นกับพระภิกษุ - สามเณร โดยการขาดความเคารพ ไม่ตีตนเสมอประดุจเพื่อนเล่น ถ้าจำเป็นต้องพูดกับท่านก็ต้องพูดด้วยอาการสำรวม ป้องกันมลทิน โดยไม่นำตนเข้าใกล้ชิด เมื่อท่านแสดงธรรมต้องสำรวมกายและจิตตั้งใจฟังโดยเคารพ^๗

ในปัจจุบัน พบว่าวิธีการรักษาอุโบสถศีลค่อนข้างมีระเบียบวิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน และปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน กล่าวคือ เมื่อถึงวันอุโบสถ ๘ คำ, ๑๔ คำ, หรือ ๑๕ คำผู้รักษาอุโบสถนำภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดซึ่งอยู่ใกล้บ้านหรือวัดที่ตนศรัทธาเลื่อมใสหลังจากที่ร่วมกับพระสงฆ์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว ฟังกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ต่อจากนั้นผู้เป็นหัวหน้า จะประกาศคำอุโบสถ อาราธนาอุโบสถศีล รับศีล และพระสงฆ์จะบอกอานิสงส์ของศีล เมื่อจบพิธีสมათานอุโบสถศีล ผู้รักษาอุโบสถศีลฟังตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาหรือมนสิการกรรมฐานต่อไป เมื่อรักษาครบเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่งแล้วการสมათานก็สิ้นสุดลง

สอดคล้องกับ พันเอก (พิเศษ) สฤกษ์ สิริพิเดช ที่กล่าวถึง “บุพกิจของอุโบสถศีล” ไว้ว่า การไหว้พระสวดมนต์เป็นกิจเบื้องต้นของการสมათานรักษาอุโบสถศีล เมื่อไหว้พระสวดมนต์เสร็จแล้วจึงเริ่มทำการสมათานรักษาอุโบสถศีลเป็นลำดับต่อไป และกล่าวถึง “การเตรียมตัวเพื่อจำอุโบสถศีล” ไว้ว่า ผู้จะจำอุโบสถศีลพึงปลดเปลื้องปลิวโพธ คือ ความกังวลห่วงใยต่าง ๆ ออกเสีย เช่น กังวลเรื่องอาหาร เรื่องภาระทางบ้าน เรื่องการงาน เป็นต้น ในวันรักษาอุโบสถศีลนั้น ท่านไม่ให้เราทำงานอะไร นอกจากศึกษาพระธรรม สนทนาธรรม ฟังธรรม บริกรรมอาการ ๓๒ เหล่านี้ เพื่อต้องการให้สงบจิตใจเป็นการบริหารจัดการจิตของตนให้หยุดพักการงานต่าง ๆ ไว้ชั่วคราวก่อน เพื่อชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดผ่องแผ้ว ผู้สมათานอุโบสถศีลนั้นชื่อว่า กระทำกรรมดีไม่มีโทษ และชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ เป็นอุปนิสัยบารมีแห่งพระนิพพานเป็นทางของบัณฑิตทั้งหลายที่ดำเนินมาแล้ว เป็นที่มาขอยศใหญ่ บัณฑิตในปางก่อนได้ยศใหญ่เพราะเหตุเพียงรักษาอุโบสถศีลครั้งเดียวมาแล้ว^๘

นอกจากนี้ยัง สอดคล้องกับพระมหาทองมัน สุทฺธจิตโต ที่กล่าวว่า ในการตั้งใจรักษาศีลนั้น อยู่นานกว่าต้องไปสมათานกับพระที่วัดเท่านั้นจึงจะเป็นศีล ความจริงแล้วจะสมათานที่ไหนก็ได้ คือ จะสมათานที่วัด ในป่า หรือในบ้าน หากมีเจตนาคิดงดเว้นก็เป็นศีลแล้ว หรือจะคิดงดเว้นเองโดยมิต้องสมათานก็เป็นศีล โดยเฉพาะอุโบสถศีลนั้น ควรตั้งเจตนาในการรักษาไว้แต่รุ่งเช้า หากมีโอกาสไปวัด จะสมათานกับพระอีกครั้งหนึ่งก็สมควร ทั้งนี้เพราะตามวัดต่าง ๆ นั้น กว่าจะถึงเวลาที่พระท่านลง

^๗ สัมภาษณ์ นางสาวกลิ่นดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๘ พันเอก (พิเศษ) สฤกษ์ สิริพิเดช, ความมหัสจรรย์แห่งอุโบสถศีล สารธรรมจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามและบรรจุกิจการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๖ - ๗๓.

โบสถ์ และให้ศีล ก็มักเป็นเวลาลงจากที่ทานฉันอาหารเช้าแล้ว (โดยมากประมาณ ๐๙.๐๐ น.) ซึ่งเลยเวลาที่อรุณขึ้นมามากหลายชั่วโมง ด้วยเหตุนี้จึงควรสมานด้วยตนเองเสียก่อนแต่รุ่งเช้า^๙

๓.๑.๒. ความเข้าใจการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

สัมภาษณ์นางชูชีพ ยอสินธุ์ ให้ความเห็นเห็นว่าสตรีส่วนใหญ่มีความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลว่า อุโบสถศีล หมายถึง การเข้าจำ การเข้าอยู่จำ การได้มารักษาศีลที่วัดในวันพระขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เพื่อรักษากาย วาจา ใจ ให้สงบ วันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น หรือจะอยู่ที่บ้านก็ได้ถ้าสะดวก แต่มาที่วัดดีกว่า^{๑๐}

สัมภาษณ์นางสาวกลิ่นดี ศรีเมือง บอกว่าบางคนเข้าใจว่าอุโบสถศีล คือ ศีล ๘ ที่มารักษาศีล และปฏิบัติธรรมในวันพระวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น และการรักษาอุโบสถศีลไม่จำเป็นต้องมาที่วัดก็ได้แล้วแต่สะดวกของแต่ละคนว่าการรักษาอุโบสถศีลต้องมารักษาที่วัดวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น^{๑๑}

สัมภาษณ์นางฉลวย คงกะโชติ บางคนก็เข้าใจว่าเป็นการมารักษาศีลให้บริสุทธิ์ทุกข้อทั้ง ๘ ข้อวันหนึ่งคืนหนึ่ง ไม่จำเป็นต้องมาที่วัด ที่ไหนก็ได้ถ้าสะดวก แต่ที่บ้านไม่สะดวกจึงมารักษาศีลมาที่วัดดีกว่า^{๑๒}

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค บางคนก็ว่าการมารักษาอุโบสถศีลเป็นการมารักษาความบริสุทธิ์ งดเว้นบาปต่าง ๆ วันหนึ่งคืนหนึ่งที่วัดก็ได้ ที่ไหนก็ได้ที่สะดวก^{๑๓}

สัมภาษณ์นางชนิษฐา รัตนประทีป และนางพยงค์ เดอโกรท บางคนก็ว่าการรักษาอุโบสถศีล คือ ศีลที่ต้องมารักษาที่วัดวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น เพราะการมารักษาอุโบสถศีลที่วัดมีกิจกรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมให้สร้างกุศลหลายอย่าง ที่บ้านทำไม่ได้^{๑๔}

สำหรับการรักษาอุโบสถศีล ชั้นสูงของฆราวาสผู้ครองเรือน ที่ต้องการปฏิบัติรักษาให้พิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก เช่น การรักษาอุโบสถศีล คราวละ ๓ วัน คือ เพิ่มการรักษาก่อนวันพระหนึ่งวัน และหลังวันพระอีกหนึ่งวัน กล่าวคือ มีวันรับ วันรักษา และวันส่ง รวม ๓ วัน เรียกว่า “ปฏิชาครอุโบสถศีล” และหากต้องการสร้างกุศลรักษาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกกว่านี้ จะต้องรักษาตลอดพรรษา ๓ เดือน ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็รักษาให้ตลอด ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้วคือรักษาในเขตการแสวงหาภินิหารของพระภิกษุ ถ้ายังไม่อาจรักษาได้ตลอด ๑ เดือน ก็ให้รักษาเพียงครึ่ง

^๙ พระมหาทองมัน สุธงจิตโต, ศีลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ, (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางชูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางสาวกลิ่นดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป และนางพยงค์ เดอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ละครั้งเดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๑ เรียกว่า “ปาฏิหาริย์ปักข์อุโบสถ” จากการสัมภาษณ์สตรีผู้รักษาอุโบสถศีล ถึงความเข้าใจในการรักษาอุโบสถ ให้พิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปนี้ สตรีผู้รักษาอุโบสถศีล ที่ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด บอกว่าไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีล ที่รักษาหลายวันเช่นนี้ไม่เคยได้ยิน เข้าใจว่าอุโบสถศีล คือ ศีล ๘ ที่มารักษาศีล และปฏิบัติธรรมในวันพระวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่มีผู้ใดรักษาอุโบสถแบบ ปฏิชาครอุโบสถ และปาฏิหาริย์ปักข์อุโบสถ เนื่องจากไม่มีความรู้ และความเข้าใจในการปฏิบัติที่พิเศษ ยิ่งๆ ขึ้นนี้

จากการสัมภาษณ์ผู้รักษาอุโบสถศีลเกี่ยวกับความเข้าใจในการรักษาอุโบสถศีลนั้น สอดคล้องกับ พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) ที่ได้แสดงพระธรรมเทศนาไว้ตอนหนึ่งว่า “การที่อุบาสก อุบาสิกา มาที่วัด ก็เพราะมีเหตุต้องมา เช่น บางคนมีกิจธุระจำเป็นบางอย่างก็มาวัด บางคนมีความสุขใจก็มาวัด บางคนมีความทุกข์ใจก็มาวัด เป็นประเพณีของคนไทย และถึงแม้จะจนก็นึกถึงการทำบุญ จะรวยก็นึกถึงการทำบุญ ทุกอย่างล้วนแต่เป็นการทำบุญอันเป็นส่วนหนึ่งในจิตใจของชาวไทย และที่มาวัดส่วนมากก็เป็นวันพระ เป็นโอกาสของอุบาสก อุบาสิกา ผู้เข้าใกล้พระพุทธศาสนา ได้มารักษาอุโบสถศีล ซึ่งเป็นศีลพิเศษ เป็นศีลที่มีข้อวัตร มีจุดคงวัตรละเอียดอ่อนขึ้นไปยิ่งขึ้น เป็นวันอุโบสถพร้อมด้วยการภาวนา เช่นไม่ทานข้าวเย็น ทำให้หมดภาระไป การปลื้โพธิ์กังวลของอุบาสก อุบาสิกา มันก็น้อยลง ข้อวัตรปฏิบัติก็จะดีขึ้น อันนี้เป็นศีลอันยิ่ง การจะเป็นศีลอันยิ่งนั้นขึ้นอยู่กับข้อวัตรปฏิบัติ ไม่ใช่อยู่ที่ชื่อของอุโบสถศีล การที่จะเป็นศีลอันยิ่งนั้นจะต้องปฏิบัติให้มันยิ่งขึ้น ให้มันดีขึ้น ให้มันประเสริฐขึ้น ชื่อของศีลจะเป็น ศีล ๕ ก็ตาม ศีล ๘ ก็ตาม ศีลอะไรๆ ก็ตาม อันนั้นเป็นชื่อของศีล ส่วนศีลจะยิ่งหรือหย่อนนั้น อยู่ที่อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายปฏิบัติให้มันเคร่งครัดขึ้น ให้มันดีขึ้น จะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ และอุโบสถศีลก็ดี มันดีทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติเป็นสำคัญ ไม่ใช่ว่าถึงวันอุโบสถ เราได้มาสมาทานอุโบสถศีลแล้ว อากาการกายวาจาของเรายังปฏิบัติหย่อนอยู่อย่างเก่า ก็ไม่จัดเป็นศีล อันยิ่ง บุญอันยิ่ง บุญอันประเสริฐ”^{๑๔}

ผู้วิจัยเห็นว่า สตรีในสังคมไทยยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลอันเป็นศีลที่พิเศษ ศีลอันยิ่ง ของฆราวาสผู้ครองเรือน ทั้งในเรื่องของวันที่กำหนดให้เป็นวันอุโบสถ และข้อวัตรปฏิบัติที่ละเอียดอ่อน อันจะทำให้เป็นศีลอันยิ่งขึ้นนี้ และพบว่าในปัจจุบัน อุบาสิกานิยมมารักษาอุโบสถศีลที่วัดดีกว่าการรักษาที่บ้าน เพราะการมาที่วัดทำให้ผู้รักษาศีล ได้ทำบุญ ให้ทาน ฟังธรรม และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้ดีกว่าทำที่บ้าน อันเป็นการบำเพ็ญบารมีตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้ได้อานิสงส์จากการปฏิบัติ

^{๑๔} พระวิสุทธิสัจจวรรเถร, มรดกธรรมเล่ม ๔๙ พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) ธรรมบรรยายชุด “เข้าวัดทำมา”, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็น.พี.สกรีนพริ้นต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕ - ๘.

๓.๑.๓ ความเข้าใจระหว่างอุโบสถศีล กับ ศีล ๘ ของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

สัมภาษณ์นางซูซีพ ยอสินธุ์ และนางสาวยมนา สินธุ์รัตน์ สตรีส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าอุโบสถศีล และศีล ๘ ว่าเป็นอย่างเดียวกันคือมีจำนวนสิกขาบท ๘ ข้อเหมือนกันต่างกันที่การปฏิบัติคืออุโบสถศีลสมาทานรักษาเฉพาะวันพระวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ส่วนศีล ๘ รักษาได้ทุกวัน สถานที่รักษาอุโบสถศีล และศีล ๘ รักษาที่ไหนก็ได้วัดก็ได้ บ้านก็ได้ตามสะดวกและคำสมาทานศีลก็ต่างกันบางส่วน^{๑๖}

สัมภาษณ์นางชนิษฐา รัตนประทีป และคุณพยงค์ เดอโกรท บางคนเห็นว่าอุโบสถศีลนั้นจะต้องมาสมาทานรักษาที่วัดและนอนที่วัดเท่านั้น เพราะสะดวกและรักษาได้ง่ายกว่าสถานที่อื่น ๆ นอนบ้านไม่ได้ ส่วนศีล ๘ รักษาที่ไหน เมื่อไรก็ได้ไม่จำเป็นต้องรักษาในวันพระ^{๑๗}

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค อุโบสถศีล และ ศีล ๘ มีจำนวน ๘ ข้อเท่ากันแต่ที่แตกต่างคือการปฏิบัติจะไม่เหมือนกันเพราะมีข้อการปฏิบัติที่แตกต่างกันอยู่^{๑๘}

จากการสัมภาษณ์ผู้รักษาอุโบสถศีล นั้น สอดคล้องกับ พันเอก (พิเศษ) สฤกษ์ สิริเดช กล่าวไว้ว่า ในการตั้งใจรักษาศีลนั้น จะสมาทานเองหรือสมาทานกับพระสงฆ์ก็ได้ ผู้ที่อยู่อยู่ในถิ่นกันดารไม่มีวัดไม่มีพระก็สามารถสมาทานเองได้และไม่จำกัดสถานที่ จะเป็นบ้านที่ป่า หรือในทะเลได้ทั้งนั้น หากมีเจตนาถว้นแล้วก็จัดเป็นศีลเช่นกัน ไม่จำกัดสถานที่ ตัวอย่างพระมหาชนกโพธิสัตว์ ท่านลอยคอกอยู่ในทะเลก็นิโธฐานอุโบสถเองได้เพียงตั้งใจถว้นก็เป็นตัวศีลแล้ว แม้ในพุทธกาลในวันพระ วันอุโบสถศีล คนส่วนมากก็สมาทานศีลที่บ้านแต่เข้าก่อนแล้วจึงถือดอกไม้ของหอมไปวัดเพื่อฟังธรรม บางคนบ้านอยู่ไกลจึงต้องสมาทานเอง^{๑๙}

จากการสัมภาษณ์ผู้รักษาอุโบสถศีล ยังสอดคล้องกับ พระมหาทองมัน สุธุทธิจิตโต ที่กล่าวว่า สำหรับศีลของคฤหัสถ์อีกอย่างหนึ่ง คือ ศีล ๘ ก็มี ๘ ข้อ เหมือนอุโบสถศีล เพียงแต่ไม่กำหนดวันรักษาเหมือนอุโบสถศีล จะรักษาวันใด เมื่อไรก็ได้ เป็นการสะดวกสบายสำหรับผู้ไม่อาจจะรักษาอุโบสถศีลในวันพระ บางท่านมีศรัทธารักษาศีล ๘ จนตลอดชีวิต ควรแก่การสรรเสริญ และหากว่าท่านที่รักษาศีล ๘ นั้น จะได้รักษาศีล ๘ ของท่านตามแบบอย่างของอริยะแล้ว ศีลของท่านก็ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก^{๒๐}

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางซูซีพ ยอสินธุ์ และนางสาวยมนา สินธุ์รัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป และนางพยงค์ เดอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๙} พันเอก (พิเศษ) สฤกษ์ สิริเดช, ความมหัสจรรย์แห่งอุโบสถศีล สารธรรมจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยาม และบรรจุกัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔ - ๕.

^{๒๐} พระมหาทองมัน สุธุทธิจิตโต, ศีลเป็นอารมณ์อันประเสริฐ, (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗.

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้รักษาอุโบสถศีล ยังสอดคล้องกับ ลาลี รัทสุทธิ ที่กล่าวว่า ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างอุโบสถศีลกับศีล ๘ มีอยู่ ๕ ประการ คือ^{๒๑}

- ๑) อุโบสถศีล กับ ศีล ๘ มีข้อห้าม ข้อควรเว้น ๘ ข้อเหมือนกัน
- ๒) คำอาราธนา (ขอศีล) แตกต่างกัน ดังนี้

๒.๑) คำอาราธนาอุโบสถศีล ว่า

“มะยัง ภันเต ติสระणेณะ สะหะ อัญญังคะสะมันนาคะตัง อุโปสะถัง ยาจามะ... ทุตติยัมปิ... ตติยัมปิ...”

๒.๒) คำอาราธนาศีล ๘ ว่า

“มะยัง ภันเต ติสระणेณะ สะหะ อัญญะ สีลานิยาจามะ... ทุตติยัมปิ... ตติยัมปิ...”

๓) อุโบสถศีล มีวันพระเป็นแดนเกิด สมทานรักษาได้เฉพาะวันพระเท่านั้น (ตามประเพณี) ส่วนศีล ๘ สมทานรักษาได้ทุกวัน

๔) อุโบสถศีลมีอายุ ๒๔ ชั่วโมง (วันหนึ่งคืนหนึ่ง) ส่วนศีล ๘ ไม่มีกำหนดอายุในการรักษา

๕) อุโบสถศีลเป็นศีลสำหรับชาวบ้านผู้ครองเรือน หรือเป็นศีลของชาวบ้านผู้ยังบริโภค กาม (กามโยคี) ส่วนศีล ๘ เป็นศีลของชาวบ้านผู้ไม่ครองเรือน เช่น แม่ชี เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีล และความแตกต่างระหว่างอุโบสถศีล กับศีล ๘ สรุปได้ว่า สตรีในสังคมไทยในปัจจุบัน มีความเห็นว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น คือ การมารักษาศีล ๘ ที่วัดวันหนึ่งคืนหนึ่งในวันพระเท่านั้น แต่ยังคงขาดความเข้าใจในการรักษาอุโบสถศีลให้ยิ่ง ๆ ขึ้นอีก จากวันหนึ่งคืนหนึ่ง เป็น ๓ วัน หรือ ๓ เดือน ที่เรียกว่าปฏิบัติอุโบสถ และปาฏิหาริย์อุโบสถ ซึ่งการปฏิบัติขั้นสูงนี้ เป็นแนวทางที่พระโพธิสัตว์ผู้ยังครองเรือนอยู่ได้ ปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือ การบรรลุพระโพธิญาณ ฉะนั้นอุบาสก อุบาสิกาจึงควรศึกษาเพิ่มเติมแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงได้ฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังกับสำนักปฏิบัติธรรม หรือครูบาอาจารย์ผู้มีความรู้ เป็นอย่างดีในเรื่องนี้

๓.๒ แรงจูงใจ เป้าหมาย การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

เมื่อกล่าวถึงแรงจูงใจ เป้าหมาย วิธีการ และอานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน สตรี กลุ่มตัวอย่าง ได้ให้ทัศนคติที่หลากหลาย ทั้งที่มึความเห็นเหมือนกัน และแตกต่างกัน ในประเด็นดังต่อไปนี้

^{๒๑} ลาลี รัทสุทธิ, ศีล สูดยอดวินัยของศาสนาพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

แรงจูงใจ หรือเป้าหมาย ของการรักษาอุโบสถศีล

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค บางคนติดตามบิดามารดาเข้าวัดตั้งแต่เด็กทำให้เห็นภาพพจน์ของบิดา มารดา ถือศีลปฏิบัติธรรม จึงมีอุปนิสัยรักการถือศีลปฏิบัติธรรม^{๒๒}

สัมภาษณ์นางฉลวย คงกะโชติ รักษาศีลเพื่อต้องการรักษากาย วาจาให้สงบ หรือเพื่อกำจัดกิเลส คือ ความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง เพื่อให้ตนเองได้ปราศจากภัยอันตรายต่าง ๆ มีการถูกเบียดเบียน เป็นต้น^{๒๓}

สัมภาษณ์นางชูชีพ ยอสินธุ์ ที่เข้าวัดมาปฏิบัติรักษาอุโบสถศีลก็เพราะว่ามีความทุกข์ ต้องการที่จะปฏิบัติธรรมรักษาศีลเพื่อเป็นการบำบัดตัวเองให้ความทุกข์ที่ตนมีนั้นหมดสิ้นไป^{๒๔}

สัมภาษณ์นางชนิษฐา รัตนประทีป มีความคิดว่า การมารักษาอุโบสถศีล เป็นการพักผ่อนร่างกาย และจิตใจ เมื่อร่างกายและจิตใจได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ด้วยศีลแล้ว ก็จะเป็นพื้นฐานให้ผู้รักษาสามารถฝึกสมาธิได้ดีที่สุดท้ายก็จะได้รับปัญญา^{๒๕}

สรุป จากการศึกษาผู้วิจัย พบว่า ในสังคมปัจจุบันนี้ แรงจูงใจ และเป้าหมายของการรักษาอุโบสถศีลของสังคมไทย เป็นไปเพื่อประโยชน์ในภพนี้ ชาตินี้เท่านั้น คือ เพื่อให้ตนเอง และครอบครัวมีความสุข ไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน วิธีการปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้นจึงไม่เข้มข้นเหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ท่านได้เคยปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาแล้ว เพราะเป้าหมายของพระโพธิสัตว์นั้นมีเพียงอย่างเดียวคือ พระสัพพัญญุตญาณ เท่านั้น ฉะนั้น อุบาสก อุบาสิกา จึงควรตั้งปณิธานเอาแบบอย่างพระโพธิสัตว์ ด้วยการประพฤติวัตร ปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้น เพื่อประโยชน์ในภพนี้ ภพหน้า และเพื่อประโยชน์อย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพานต่อไป

๓.๓ ความปรารถนา จากการรักษาอุโบสถศีล

ในขณะที่รักษาอุโบสถศีลนั้น อุบาสก อุบาสิกา กลุ่มตัวอย่าง ได้ตั้งจิตปรารถนา และอธิษฐานเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนมุ่งมาดปรารถนาแตกต่างกันไป แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๓.๖.๑ ปรารถนาเพื่อตนเอง

สัมภาษณ์นางสาวปายมณา สินธุ์รัตน์ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ปรารถนาให้ตนเองมีสุขภาพกายแข็งแรง และสุขภาพใจเบิกบาน โดยหวังว่าอานิสงส์จากการรักษาอุโบสถศีลจะทำให้ตนเองมีความสบายกาย คือ ได้งดเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ ไม่ประพฤติผิดพรหมจรรย์ งดเว้นอบายมุขทั้งปวง

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางชูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

และทำให้มีสุขภาพใจที่เบิกบาน เพราะนอกจากจะรักษาอุโบสถศีลแล้ว ยังได้ให้ทาน เจริญภาวนา ด้วย^{๒๖}

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค กลุ่มวัยทำงาน ปรรณนาให้ตนเอง ได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง เจ้านายเมตตารักษ์ไคร้ ขอให้มิโซคมีลาภ ถูกหวยรวยเบอร์ มีทรัพย์เงินทองมากมาย ทำมาค้าขายกิจการเจริญรุ่งเรือง ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ และสมหวังในความรักได้คู่ครองที่ดี^{๒๗}

๓.๓.๒ ปรรณนาเพื่อครอบครัว

สัมภาษณ์นางสาวป้ายมนา สินธุ์รัตน์ ส่วนใหญ่ผู้รักษาอุโบสถศีล มักปรรณนาให้ทุกคนใน ครอบครัวของตนเองได้รับความสุขทั้งทางกาย และใจ ให้ลูกหลานว่านอนสอนง่ายเป็นเด็กดี เรียนเก่ง ประสบความสำเร็จในชีวิต มีครอบครัวที่สมบูรณ์ มีการทำงานที่มั่นคง และอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ บิดามารดา ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว และอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร^{๒๘}

๓.๓.๓ ปรรณนาเพื่อสังคม

สัมภาษณ์นางชูชีพ ยอสินธุ์ ผู้รักษาอุโบสถศีลส่วนใหญ่มองว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น เป็นการช่วยให้สังคมสงบสุขได้ เพราะการรักษาอุโบสถศีลนั้นงดเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่มี จิตคิดร้ายแค้นชิงดีชิงเด่นกันในสังคม ส่วนมากจึงมักอธิษฐานให้บ้านเมืองสงบสุข^{๒๙}

สรุป ความปรรณนาในการรักษาอุโบสถศีลของผู้รักษาเป็นความปรรณนาทางโลกียะ โดยขอให้ประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต ครอบครัว หน้าที่การงาน การเงิน และโชคลาภ ไม่ได้ปรรณนาโลกุตตระ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังแบ่งความปรรณนาของผู้รักษาอุโบสถศีลออกเป็น ๓ ระดับ คือ ความปรรณนาในเบื้องต้น ความปรรณนาระดับกลาง และความปรรณนาระดับสูงสุด เพื่อระงับกิเลส ต่าง ๆ มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นต้น เป็นความปรรณนาในเบื้องต้น ความปรรณนาทิพยสมบัติ มนุษย์ สมบัติ สวรรค์สมบัติเป็นความปรรณนาระดับกลาง และพระสัพพัญญุตญาณเป็นความปรรณนา ระดับสูงสุด ส่วนอุบาสก อุบาสิกามีความปรรณนา ๓ ระดับ ดังนี้

๑) ความปรรณนาในเบื้องต้น (เป้าหมายในชาตินี้)

- ๑.๑ ขอให้ตนมีสุขภาพแข็งแรง และครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข
- ๑.๒ ขอให้ตนมีสติปัญญาสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และดับทุกข์ได้
- ๑.๓ ขอให้ตนได้รักษาอุโบสถศีล เป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี
- ๑.๔ ขอให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน การเงิน

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางสาวยมนา สินธุ์รัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางพยงค์ เดอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางชูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๒) ความปรารถนาระดับกลาง (เป้าหมายในชาติหน้า)

๒.๑ ขอให้ตนได้เกิดเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา

๒.๒ ขอให้ตนได้ดวงตาเห็นธรรม มีจิตใจเบิกบาน ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงในตนเอง

๒.๓ ขอความเห็นผิวย่างาได้เกิดขึ้นแก่ตน ขอให้ตนจงตั้งมั่นอยู่ในทานศีล ภาวนา

๒.๔ ขอให้ตนเจริญรุ่งเรืองในบวรพระพุทธศาสนาตลอดกาลเป็นนิรันดร์ความปรารถนาของอุบาสกอุบาสิกาทั้งสองระดับข้างต้นเป็นความปรารถนาแบบโลกียะ มัวแต่ปรารถนาวิภวภูมิก่อนนั้นคือ เป็นความปรารถนาที่ยังข้องอยู่ในโลกเป็นไปเพื่อเพิ่มพูนกิเลส ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ แต่ผู้รู้ (บัณฑิต) หาข้องอยู่ไม่ ความปรารถนาในวิภวภูมิกะ (พระนิพพาน) ไม่มี

๓) ความปรารถนาสูงสุด (เป้าหมายสุดท้าย)

๓.๑ ขอให้ตนพ้นทุกข์ ได้บังเกิดในภพภูมิที่ดี

๓.๒ ขอให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย

๓.๓ ขอให้ตนได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก

๓.๔ ขอให้ตนได้รู้แจ้งในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ความปรารถนานี้จัดเป็นความปรารถนาแบบโลกุตตระ คือเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนเพื่อคลายกำหนด และเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย แม้พระโพธิสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ท่านรักซาอุโบสถศีลก็เพื่อปรารถนาหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กล่าวว่า การดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อรรถ) ๓ ชั้น คือ

ขั้นที่ ๑ ทิฏฐธัมมิกัตถะ จุดมุ่งหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ในปัจจุบัน

ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน

ข) มีเงิน มีงาน มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

ค) มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม

ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ขั้นที่ ๔ นี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ขั้นที่ ๒ สัมปรายิกัตถะ จุดมุ่งหมายขั้นเลยตา หรือประโยชน์เบื้องหน้า

ก) มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ไม่อ้ำว้างเลื่อนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง

ด้วยศรัทธา

ข) มีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงามด้วยความสุจริต

ค) มีความอุมใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมาด้วยน้ำใจเสียสละ

ง) มีความโล่งจิตมั่นคง มีทุนประกันภพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่กรรมดี

ขั้นที่ ๓ ประมัตถะ จุดมุ่งหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปรก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง

ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิตใจ ให้ผิดหวังโศกเศร้า มีจิตใจโปร่งเบาเป็นอิสระ

ค) สดซื่อ เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้

ง) รู้เท่าทัน และทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใสเป็นอยู่ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น “บัณฑิต” และกล่าวอีกว่าในจุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น พึงปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน ดังนี้

ด้านที่ ๑ อุตตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์เพื่อตน คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองหรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒ ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้นซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ ให้ถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓ อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม และปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น^{๓๐}

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ กล่าวถึง เหตุที่เกิดขึ้นแห่งอภินิหารว่าเกิดความเลื่อมใสพระพุทเจ้า และมีข้อความบ่งถึงเหตุที่แน่ชัดกว่านั้นก่อนหน้าประกาศปณิธานว่า “เมื่อเรานอนอยู่ที่พื้นดิน มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เราเมื่อต้องการอยู่ ก็พึงเผากิเลสเราได้ ในวันนี้ (แต่) จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ที่จะรู้แจ้งพระธรรมในศาสนานี้ โดยเพศที่คนอื่นไม่รู้จัก เราจักบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ฟันแล้วพึงปลดปล่อยมนุษย์พร้อมทั้งเทวดา จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ที่เป็นผู้ชายเห็นกำลังความสามารถ จะข้ามฟันแต่เพียงผู้เดียว เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ช่วยมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามฟันด้วย ด้วยอภินิหาร(คือกุศลอันยิ่งใหญ่) นี้ ที่เราได้ทำแล้วในพระพุทเจ้า ทรงเป็นสูงสุดแห่งบุรุษ เราจะบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามฟัน”^{๓๑}

ความปรารถนาพุททภูมิในใจครั้งแรก (ปฐมจิตตูปาทกาล) ของพระพุทเจ้าโคตมะว่าเกิดขึ้นในคราวเกิดเป็นคนอยากจนอยู่ในเมืองคันธาระ มีอาชีพเก็บฟืนหาของป่าขายเลี้ยงตนเองและมารดา วันหนึ่งเขาพามารดาลงเรือหมายไปยังเมืองสุวรรณภูมิเพื่อหาทองมาขายแล้วเรือเกิดแตก เขาแบกมารดาว่ายน้ำข้ามมหาสมุทร และถูกพรมดลใจให้ปรารถนาพุททภูมิว่า “เราตรัสรู้แล้วจะช่วย

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๕, (นครปฐม: บริษัท จ.เจริญ อินเทอร์เน็ต (ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๕๔), หน้าที่ ๘ - ๙.

^{๓๑} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๕๔-๕๗/๕๗๔ - ๕๗๘.

ให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจักให้ผู้อื่นพ้นด้วย เราข้ามได้แล้วจะให้ผู้อื่นข้ามด้วย” เขาว่าอยู่ ๒ - ๓ วัน ก็ถึงฝั่งโดยปลอดภัย^{๓๒}

นอกจากนี้ยังได้แสดงความปรารถนาพุทธภูมิของพระพุทธเจ้า ๓ ประเภท คือ พระปัญญาธิพุทธเจ้าเป็นต้น ไว้อย่างพิสดาร โดยเฉพาะการสร้างบารมีตอนต้น และตอนกลาง ก่อนจะถึงตอนปลาย คือ ใช้เวลา ๔-๘-๑๖ อสงไขยกับแสนกัปตามลำดับ กล่าวคือ “จริงอยู่ระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย (พระพุทธเจ้าโคตมมะ) ทรงปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยใจ ๗ อสงไขย ด้วยวาจา ๙ อสงไขย ด้วยกาย และวาจา ๔ อสงไขย พระโพธิสัตว์ของเรามีขณะจิตที่ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า แต่ยังมีได้เคยพบพระพุทธองค์ใด ๆ เลยนั้น นับชาติไม่ถ้วนมาแล้ว”^{๓๓}

จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ความปรารถนาของสตรีผู้รักษาอุโบสถศีลในสังคมไทยปัจจุบันนี้ตั้งความปรารถนาความสุขเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น เพราะสามารถเห็นผลได้จากการรักษาอุโบสถศีล เช่น มีความสุขกาย สุขใจ ปรารถนาสิ่งใดก็มักจะประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา ส่วนความปรารถนาในชาติหน้า หรือความปรารถนาอย่างสูงสุด คือ พระนิพพานนั้น เป็นสิ่งที่อุบาสก อุบาสิกาส่วนใหญ่คิดว่าเป็นความปรารถนาที่สูงเกินไปเป็นเรื่องยาก และเป็นไปไม่ได้ จึงไม่กล้าที่จะตั้งความปรารถนานั้น ทุกครั้งที่รักษาอุโบสถศีล ก็จะตั้งความปรารถนาบรรลुพระสัมพันธูปัญญาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด

๓.๔ ปัญหา และอุปสรรคในการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ถึงปัญหา และอุปสรรคในการรักษาอุโบสถศีล พบว่า อุบาสก อุบาสิกาส่วนใหญ่ เกิดนิรวรณในขณะรักษาอุโบสถศีล เช่น

สัมภาษณ์นางซูซีฟ ยอสินธุ์ และนางสาวกลินดี ศรีเมือง กล่าวว่าเกิดความง่วงนอน ความวิตกกังวล รู้สึกรำคาญใจ เมื่อเห็น หรือได้ยินเสียงที่ตนไม่ชอบใจ เป็นต้น^{๓๔}

สัมภาษณ์นางฉนวน คงกะโชติ และสัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค อีกอย่างหนึ่ง ปัญหาวันพระหรือวันอุโบสถศีลไม่ตรงกับวันหยุดราชการ บางท่านที่ต้องประกอบอาชีพรับราชการจึงไม่มีเวลาในการรักษาอุโบสถศีลอย่างจริงจัง จะอาศัยเฉพาะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันพระที่ตรงกับวันเสาร์ อาทิตย์ เท่านั้น^{๓๕}

^{๓๒} กรมศิลปากร, **ชินกาลมาลีปกรณ์ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๑๙), หน้า ๗ - ๙.

^{๓๓} ตูรายละเอียดใน ชู.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๖๒., ชู.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๑/๑๘.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางซูซีฟ ยอสินธุ์ และนางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางฉนวน คงกะโชติ และนางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางชนิษฐา รัตนประทีป และนางพยงค์ เดอโกรท ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ เนื่องจากว่าผู้ที่พับถืออุโบสถศีลบางคนที่ย่างมาก สุขภาพที่ไม่แข็งแรง ปวดเข่าปวดขา นั่งไม่ได้ ต้องนั่งเก้าอี้ ไม่เอื้ออำนวยต่อการรักษาอุโบสถศีล^{๓๖}

สรุปได้ว่า ปัญหาในการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในปัจจุบันส่วนใหญ่นั้นเกิดจากความไม่พร้อมของผู้ปฏิบัติบางท่านเอง เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านเวลา และปัญหาด้านวิธีการปฏิบัติ แต่อุบาสก อุบาสิกาผู้ที่มีความพร้อมทั้งกาย และใจ ก็สามารถรักษาอุโบสถศีลได้อย่างดี และเคร่งครัดต่อวิธีการรักษาอุโบสถศีลด้วย แม้มีปัญหาและอุปสรรคในขณะรักษาอุโบสถศีล เมื่อบำเพ็ญบารมีข้ออื่น ๆ เช่น ขันติบารมี ปัญญาบารมี ให้อภัย ๆ ขึ้นไป ก็รักษาอุโบสถศีลไม่ให้ขาด

๓.๕ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีที่รักษาอุโบสถศีลถึงข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลในสังคมไทยในปัจจุบันนั้น สตรีอยากให้มีการรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนเข้าวัดทำบุญและรักษาอุโบสถศีลให้มากขึ้น แต่ไม่ควรมีการบังคับกะเกณฑ์ให้มาปฏิบัติ ให้ยินดีมารักษาอุโบสถศีลด้วยความเต็มใจ ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งคณะสงฆ์ สถาบันครอบครัว หน่วยงานราชการ และประชาชนทั่วไป ดังนี้

สัมภาษณ์นางชูชีพ ยอสินธุ์ ได้กล่าวว่าทางสถาบันสงฆ์ ควรให้การส่งเสริมในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการรักษาอุโบสถศีลให้แก่ชาวพุทธ ด้วยการจัดกิจกรรมในวันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนาให้มากขึ้นเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้พักการดำเนินชีวิตประจำวันตามปกติที่ต้องตรากตรำเต็มไปด้วยกิเลสตัณหาความทะยานอยาก ไปสู่การปฏิบัติในทางธรรม^{๓๗}

สัมภาษณ์นางสาวมณนา สินธุรัตน์ ได้กล่าวว่าสถาบันครอบครัว มีส่วนในการปลูกฝังหลักคำสอนทางศาสนาให้บุตรหลานรู้จักเข้าวัดถือศีลปฏิบัติธรรม งดเว้นจากอบายมุขทุกประเภท โดยเฉพาะควรงดเว้นการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ซึ่งพบเจอได้มากในสังคมปัจจุบันบางคนให้ข้อคิดว่าการงดการบริโภคอาหารในตอนบ่ายและค่ำ เป็นการฝึกตนให้คนเคยกับชีวิตที่เร้นแค้น เมื่อประสบกับความขัดสนจริง ๆ จะได้ไม่ลำบากจนเกินไป หรือคนทั่วไปยังให้ความสำคัญกับเรื่องของกาม การบริโภคอาหาร ควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณค่าทางจิตเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดการสำรวมตน ไม่ฟุ้งเพื่อรู้จักการประหยัด ความทิวที่เกิดขึ้นในระหว่างถืออุโบสถศีล จะช่วยฝึกให้เป็นคนที่มีจิตใจที่เข้มแข็ง และอดทน^{๓๘}

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป และนางพยงค์ เดอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางชูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางสาวมณนา สินธุรัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางพยงค์ เตอโกรท ได้กล่าวว่าทางหน่วยงานสถาบันการศึกษา ควรจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการถืออุโบสถศีลไว้ในหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ในหลักคำสอนของศาสนาเป็นทางเลือกเป็นหลักปฏิบัติในการขัดเกลา กาย วาจา ใจ ของตนเองเพื่อการอยู่อย่างมีความสุขและสงบ^{๓๙}

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค ได้กล่าวว่าทางหน่วยงานรัฐบาล ควรจัดการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการรักษาอุโบสถศีลให้กับสถาบันสงฆ์ สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับหลายในสังคม นับว่าเป็นการสนับสนุนประเพณีการรักษาอุโบสถศีล และเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย^{๔๐}

๓.๖ อานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีล

การรักษาศีล ๘ หรืออุโบสถศีล นอกจากจะมีอานิสงส์เช่นเดียวกับศีล ๕ และมีระดับที่สูงกว่าแล้ว ยังมีอานิสงส์ในด้านสังคม และเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอีก คือ

๑. เป็นการคุมกำเนิดโดยธรรมชาติ
๒. เป็นการลดช่องว่างระหว่างชนชั้น ไม่มีการแข่งขันระดับประดาร์่างกาย อันเป็นการโอ้อวด ความฟุ้งเฟ้อใส่กัน

๓. ทำให้จิตสงบในเบื้องต้น แล้วเกิดความเมตตากรุณาต่อกัน

๔. เมื่อใจสงบ ย่อมสามารถเข้าถึงธรรมะขั้นสูงต่อไปได้โดยง่าย

ดังนั้น เมื่อต้องการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ จะต้องมีการรักษาอุโบสถศีล เพื่อชักนำผู้ที่ประพฤตีสู่ความเจริญในการปฏิบัติธรรมขั้นสูงสมด้วยเถรคาถา ทวาทสกนิบาต สิลเถรคาถาว่า “ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น ฟังชำระศีลให้บริสุทธิ์ สวรรในศีลอันจะเป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำจิตใจให้ร่าเริงเป็นที่หยั่งลงมหาสมุทร คือ นิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๔๑} อุโบสถศีลจึงมีผลอานิสงส์ (ผลแห่งความดี) สำหรับผู้ประพฤติ เป็นปัจจัยก่อให้เกิดคุณค่าของชีวิต ให้อยู่ในขอบเขตของความดี

ศีลของบุคคลผู้ใดบริสุทธิ์ การทรงบาตรและจีวรของบุคคลนั้น นำเลื่อมใส บรรพชาของบุคคลนั้นมีผล ย่อมไม่หยั่งลงสู่ภยันตรายมีการติเตียนตนเองเป็นต้น ดุจพระอาทิตย์ไม่หยั่งลงสู่ความมืด ฉะนั้นภิกษุที่งามอยู่ในป่าย่อมงามด้วยสมบัติคือศีล ดุจพระจันทร์ที่งามอยู่บนท้องฟ้า งามด้วยสมบัติคือรัศมีฉะนั้น แม้กลิ่นกายของภิกษุผู้มี ศีล ก็ยังทำความปราโมทย์ให้แก่เทวดาทั้งหลาย ตลอดสิบทิศ ไม่มีขัดข้อง สักการะที่ทำแล้วในท่านผู้มีศีลแม้บ่อยก็ย่อมมีผลมาก เพราะฉะนั้นผู้มีศีลจึงเป็นดุจภาชนะ (รองรับ) เครื่องบูชาสักการะอาสวะทั้งหลายที่เป็นไปในทิฏฐธรรม ย่อมไม่เปื้อนเปื้อนท่านผู้มีศีล

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางพยงค์ เตอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๑} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๓๘/๓๓๒.

ผู้มีศัลยกรรมขูดรากของทุกข์ที่เป็นไปในสัมปรายภพ สมบัติใดในมนุษย์ และสมบัติใดในเทวดา สมบัติทั้งสองนั้น เมื่อผู้มีศัลยกรรมพร้อมปรารถนาอยู่ มิใช่เป็นสิ่งที่พึงได้ยาก ก็สมบัติคือพระนิพพานอันสงบสว่างส่วนนี้ใด ใจของท่านผู้มีศัลยกรรม ย่อมแล่นไปตามสมบัตินั้น^{๕๒}

ผู้ที่มีอุโบสถศีลนั้นย่อมมีหลักความประพฤติที่ถูกต้อง เริ่มด้วยการประพฤติดีทางกาย ทางวาจา และสัมมาชีพ ย่อมมีความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม ประโยชน์ของศีลเป็นกระบวนการสร้างปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาด้วยระบบความประพฤติ และการดำเนินชีวิตที่ควบคุมตัณหาซึ่งเป็นตัวสร้างปัญหาต่าง ๆ เพราะผู้ที่มีศัลยกรรมนั้นมีวิปฏิสาร คือความไม่เดือดร้อนใจเป็นอันสงฆ์อย่างประเสริฐ วิปฏิสารนั้นจะเป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ (ความสงบกายใจ) ปัสสัทธิเป็น เหตุให้เกิดสมาธิ (ความตั้งใจมั่น) สมาธิเป็นเหตุให้เกิดญาณภูตญาณทัศนะ (รู้เห็นตามความเป็นจริง) ญาณภูตญาณทัศนะ เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่ายในสังขาร) เกิดวิราคะ (คลายกำหนด) ส่งให้บรรลุถึงวิมุตติญาณทัศนะ คือ ความรู้ ความเห็นว่าจิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวง^{๕๓}

การละบาปอกุศลทั้งปวงเริ่มต้นที่ศีล เพราะผู้มีศัลยกรรมมีจิตใจที่อดทนกล้าหาญกำจัดความเกียจคร้าน และเบื่อหน่ายให้หมดสิ้นไป มีจิตใจที่มั่นคงแก่กล้า สามารถสร้างกุศลธรรมที่เจริญอกงามเป็นทางให้เกิดคุณงามความดี ที่ส่งเสริมสติปัญญารู้จักเหตุผลรับผิดชอบตนเอง สมด้วยบทปุจฉา และ วิสัชนาระหว่าง พระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนเถระ มีปัญหาที่พระเจ้ามิลินท์ถามถึงลักษณะของศีลว่าเป็นอย่างไร พระนาคเสนเถระถวายพระพรว่า “ศีลเป็นที่อาศัยแห่งกุศลกรรม ทั้งปวง ซึ่งได้ชื่อว่า อินทรีย์ พละ โภชนงค์ มรรค สติปัญญา สัมมัปปธาน ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เมื่อโยคาวจรตั้งอยู่ในศีลแล้ว กุศลกรรมทั้งปวงย่อมไม่เสื่อม^{๕๔} เพราะฉะนั้นผู้ที่มีอุโบสถ ศีลย่อมที่จะได้รับประโยชน์ คือเป็นที่รักใคร่ชอบใจของปวงชน ผู้มีปัญญาย่อมเป็นมิตร ไม่มีภัย เวรแก่ใคร ๆ เพราะผู้เช่นนั้น ย่อมถึงพร้อมด้วยจรรยา มารยาท นำความสุขความเจริญมาสู่ตน และ หมู่คณะด้วย

อุโบสถศีลเป็นศีลระดับสูงที่อุบาสกอุบาสิกา ผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับอันสงฆ์อย่างสูงสุดเช่นกัน การอนุรักษ์อุโบสถ เป็นการอบรมกายวาจา และใจ ฝึกหัดตัดนิสัยและสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นมีในตน มีผลคุณค่ายิ่งกว่าเงินทองของนอกกาย เป็นกุศลกรรมที่ประเสริฐยิ่ง การรักษาอุโบสถเป็นการสร้างพื้นฐานแห่งคุณธรรมความดีเบื้องต้น สำหรับรองรับคุณธรรมชั้นสูงใน พระพุทธศาสนา คือสมาธิและปัญญา เป็นเสมือนพื้นที่น้ำมีรสดีมีน้ำชุ่มชื้น เป็นพื้นที่ใช้เพาะปลูกพืชพรรณ

^{๕๒} สมเด็จพระวันรัต(เฮง เขมจารี), สมันตปาสาทิกา วิสุทธิมัคค์ และอภิธัมมัตถวิภาวินี, (พระนคร: พระจันทร์, ๒๔๘๕), หน้า ๖๒ - ๖๓.

^{๕๓} พระภิกษุมนี(เสรี ธมฺมเวที), พระธรรมเทศนาอาหุเนยชาติกถา ในพระธรรมเทศนา รวบรวมและจัดพิมพ์โดย พระกิตติสารเมธี, (กรุงเทพฯมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖.

^{๕๔} กรมศิลปากร, มิลินทปัญหา พิมพ์เป็นงานอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธรังษีศาสตราจารย์ (สูง ธณฺญาโณ), พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒.

ัญญาหารต่าง ๆ ให้เจริญเติบโตและเกิดผลงอกงาม ถ้าพยายามรักษาอุโบสถ ศีลให้ดี ย่อมจะเป็น บันไดให้เหยียบย่างก้าวขึ้นไปสู่สวรรค์ เป็นประตูของช่องทางที่จะดำเนินเข้าสู่ พระนิพพาน^{๔๕}

อานิสงส์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ หรือรักษาอุโบสถศีล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัส เปรียบเทียบว่า สตรีหรือบุรุษในโลกนี้ที่อยู่รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ แล้วจะได้เกิดเป็นเทวดา ณ สวรรค์ก็ได้สมปรารถนา ได้เสวยสมบัติอันยิ่งใหญ่รุ่งเรืองไพศาล ห้ามสมบัติใดในเมืองมนุษย์นี้เทียบ มิได้ ดังมีพุทธดำรัสกับนางวิสาขาว่า

“วิสาขา ๒๐๐ ปีมนุษย์ เป็นวันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาเหล่าชั้นยามา โดยราตรีนั้น ๓๐ ราตรีเป็นเดือน โดยเดือนนั้น ๑๒ เดือนเป็นปี โดยปีนั้น ๒,๐๐๐ ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของ เทวดาเหล่าชั้นยามา วิสาขา ที่บุคคล ฯลฯ ร่วมกับเทวดาเหล่าชั้น ยามา ที่ว่าราชสมบัติของมนุษย์ ฯลฯ หมายเอาข้อนี้แลวิสาขา ๔๐๐ ปีมนุษย์ เป็นวันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาเหล่าชั้นดุสิต ฯลฯ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่าชั้นดุสิต วิสาขา ที่บุคคล ฯลฯ ร่วมกับเทวดาเหล่าชั้น ดุสิต ที่ว่าราชสมบัติของมนุษย์ ฯลฯ หมายเอาข้อนี้แล”^{๔๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับนางวิสาขาเรื่องอุโบสถศีลไว้ใน อุโบสถสูตร ว่ามี ๓ ประเภท ซึ่งแต่ละประเภทแบ่งออกตามวิธีการปฏิบัติ ดังนี้ คือ

๑. โคपालอุโบสถ คือ อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค
๒. นิคัณฐอุโบสถ คือ อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนถ์
๓. อริยอุโบสถ คือ อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างอริยสาวก

โคपालอุโบสถ เป็นของคนที่รักษาไม่จริง เมื่อสมათานอุโบสถศีลแล้วแทนที่จะรักษา และปฏิบัติธรรมตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง กลับไปคุยกันถึงเรื่องไร้สาระ เช่นวันนี้ได้กินอาหาร อร่อยถูก ปากอย่างนี้ พรุ่งนี้เราจะต้องเตรียมอาหารอย่างนี้มากินอีก เพราะอาหารอย่างนี้ใคร ๆ ก็ปรารถนา ดังนั้น จึงเรียกการรักษาอุโบสถประเภทนี้ว่า เป็นเหมือนคนเลี้ยงโค ที่มอมโคคั้น เจ้าของในตอนเย็น แล้วคิดว่า วันนี้โคเที่ยวหากินหญ้าที่ทุ่งหญ้าโน้น ตีมน้ำที่ลำธารโน้น วันพรุ่งนี้ จะต้อนไปทุ่งหญ้าโน้น ตีมน้ำลำธารสายโน้น เปลี่ยนที่อยู่ไปเรื่อย^{๔๗}

นิคัณฐอุโบสถ เป็นการกระทำอย่างพวกนักบวชนิกายหนึ่งที่มีนามว่า นิครนถ์ (นักบวช นอกศาสนา ที่เป็นสาวกของนิครนถ์นาถบุตร ปัจจุบันคือศาสนาเซนที่ยังอยู่ในอินเดีย) มีวิธีการ คือ ชักชวนสาวกให้ต้อนตีสัตว์ไปในทิศทางต่าง ๆ บ้างก็ชักชวนกันให้เมตตาสัตว์บางชนิด บ้างก็ให้ ทารุณ

^{๔๕} ธนิต อยุโพธิ์, อานิสงส์อุโบสถศีล, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวดพร, ๒๕๒๗)

หน้า ๗๒.

^{๔๖} คุรยละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘ - ๒๘๙.

^{๔๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๓ - ๒๘๑.

กับสัตว์บางชนิด บ้างก็ชักชวนให้สลัดผ้านุ่งห่มทุกชิ้นในวันอุโบสถ พฤติกรรมของผู้ปฏิบัติ อุโบสถทั้ง ๒ อย่างนี้ ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก^{๔๘}

อริยอุโบสถ เป็นการสมาทานรักษาอุโบสถของผู้ปรารถนาความเพียร คือ ทำจิตที่เศร้า หมอง นั้นให้ผ่องแผ้ว โดยระลึกถึงพระพุทธคุณ เมื่อระลึกอย่างนี้จิตย่อมผ่องใส เกิดปีติปราโมทย์ละกิเลส เครื่องเศร้าหมองของจิตเสียได้ ครั้นแล้วก็ระลึกถึงพระธรรมคุณ พระสังฆคุณตามลำดับ หรืออีกอย่างหนึ่ง อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ระลึกถึงศีลของตนอันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อย เป็นไท ผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกติเตียน เป็นทางแห่งสมาธิ เมื่อเธอระลึกถึงศีลอยู่ จิตย่อมผ่องใส ปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น เธอย่อมละอุปกิเลสแห่งจิตเสียได้ หรืออีกอย่างหนึ่งระลึกถึงเทวดา และธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา ว่า เทวดาชั้น จาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี พรหมกายิกา และเหล่าเทวดาที่สูงขึ้นไปกว่านั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาเช่นใด จุตจากภพนี้จึงได้เกิดในภพนั้น ๆ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เช่นนั้นของเราก็มียู่พร้อมเหมือนกัน เมื่อระลึกอย่างนี้จิตย่อมผ่องใส เกิดปีติ ปราโมทย์ ละกิเลส เครื่องเศร้าหมองของจิตเสียได้^{๔๙}

อริยอุโบสถนั้น เป็นอุโบสถของพระอริยบุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการดื่มที่เป็นปฏิกษัตต่อพรหมจรรย์ เว้นจากการกล่าวคำเท็จ เว้นจากการเสพของมีนเมา เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการทัดทรง ตกแต่ง เครื่องประดับ เครื่องไล้ทา และเว้นจากการนั่งหรือนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ ภายในยัดด้วยนุ่นหรือสำลี แล้วตรัสต่อไปว่า อริยอุโบสถนี้ที่บุคคลสมาทานรักษาแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมากมีความแผ่ไพศาลมาก ที่ว่ามีผลมาก มีอานิสงส์มากนั้น พระพุทธองค์ทรงเปรียบให้นางวิสาขาเห็นว่า พระราชาเสวยราชสมบัติ และเป็นใหญ่ใน ๑๖ แคว้น สมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง ๗ ประการ ถือว่า การเสวยราชสมบัตินี้ยิ่งใหญ่ที่สุดแล้ว ยังมีถึงเศษเสี้ยวที่ ๑๖ ของอานิสงส์ที่เกิดจากการสมาทานรักษาอุโบสถศีลเลย

ที่กล่าวมานั้นเป็นอานิสงส์ของการอยู่จำรักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับนางวิสาขามหาอุบาสิกา ที่เข้าไปพูลถามอานิสงส์ของการรักษาอุโบสถ อานิสงส์ส่วนนี้ได้กล่าวถึงการเกิดในสวรรค์แต่ละชั้น ของผู้รักษาอุโบสถศีลที่จะพึงเข้าถึง ฉะนั้น ผู้รักษาอุโบสถศีลจะได้รับอานิสงส์ คือได้บังเกิดในสวรรค์อย่างแน่นอน

ในสัkkสูตร ได้กล่าวถึงการอยู่จำอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ถือว่าเป็นลาภเป็นสิ่งที่ได้มาโดยยาก ผู้ปฏิบัติพยายามรักษาด้วยความไม่ประมาท มีจิตใจมั่นคง จะได้เสวยความสุขโดยแท้จริง ดังนี้

^{๔๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๓ - ๒๘๑.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๐ - ๒๘๘., อัง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๓๘๒ - ๓๙๐.

อานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีลที่กล่าวมา เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล หมายความว่า ใครรักษาศีลได้ครบบริบูรณ์ ผู้นั้นย่อมได้รับอานิสงส์ดังกล่าว ซึ่งเกิดผลเฉพาะแก่ผู้ปฏิบัติ แต่ถ้าบุคคล หมู่มุ่คณะใด เมืองใด ประเทศใด พร้อมใจกันหมั่นในการรักษาศีลไม่ให้ขาดตกบกพร่อง อานิสงส์ย่อม เกิดขึ้นครอบคลุมทั้งแผ่นดิน เมืองนั้น ประเทศนั้น ก็จะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่ดีมีสุขกัน ทุกคน ในทำนองกลับกัน ถ้าเมืองใด ประเทศใด มีแต่บุคคลผู้ทุศีลบ้านเมืองนั้นก็ประสบทุกข์ภัย คือ ความอดอยากยากแค้นไปทั่วทุกหย่อมหญ้า ดังมีเรื่อง ปรากฏในกुरुธรรมชาดก^{๕๒} มีใจความโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ในสมัยก่อนพุทธกาล พระเจ้าธัญชัยโกรพยะผู้เป็นเจ้าของแคว้นกुरुรัฐ เสด็จสวรรคต แล้ว พระราชโอรสจึงได้เสวยราชสมบัติแทน ทรงพระนามว่าพระเจ้าธัญชัยโกรพยะพระมหากษัตริย์ องค์ใหม่นี้ ทรงดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงรักษา กुरुธรรม คือ ศีล ๕ อันเป็นธรรมเนียมของ ชาว กुरुรัฐเสมอมา พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนชาวเมืองทั้งหลาย ต่างก็ยึด มั่นในกुरुธรรมหรือศีล ๕ เหมือนกัน นอกจากนั้น พระองค์ยังได้สร้างโรจนานขึ้นในพระนครถึง ๖ แห่ง ซึ่งแสดงถึงสภาพ เศรษฐกิจที่ดีมาก

ส่วนเมืองทันตปุรีซึ่งมีพระเจ้ากาลิงคราช เป็นกษัตริย์ปกครอง และอยู่ไม่ห่างจากแคว้นกुरु รัฐนัก ชาวเมืองต่างอดอยากยากแค้นถูกโรคต่าง ๆ ระบาดจนอยู่เสมอเพราะเกิดฝนแล้ง ข้าวยาก หมา กวาง ประชาชนจึงพากันเข้าไปร้องทุกข์อยู่ที่ประตูพระราชวัง พระเจ้ากาลิงคราชจึงตรัสถาม บรรดา ราชกุมารว่า เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเช่นนี้ พระมหากษัตริย์แต่โบราณทรงมีวิธีแก้ไข ปัญหาอย่างไร ราชกุมารทั้งหลายจึงกราบทูลว่า กษัตริย์ในครั้งนั้นจะทรงบริจาคทาน และทรงถือ อุโบสถศีลอยู่ใน ปราสาทตลอด ๗ วัน ฝนจึงจะตก ราชกุมารก็จะหว่านข้าว ดำกล้า ทำมาหากินได้

พระเจ้ากาลิงคราชจึงทรงปฏิบัติตามคำกราบทูลของราชกุมาร แต่ฝนก็ยังไม่ตกพระองค์ จึงทรงปรึกษาราชหรือกับบรรดาอำมาตย์ทั้งหลาย บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลให้ขอ พญาช้างเผือกมงคล จากพระเจ้าธัญชัยโกรพยะ มาสู่ทันตปุรีฝนก็จะตกบริบูรณ์ พระเจ้ากาลิงคราช จึงโปรดให้หาพราหมณ์ ๘ คน เดินทางไปกรุงอินทปัตถ์ แคว้นกुरु ทูลขอพญาช้างเผือกต่อ พระเจ้าธัญชัยโกรพยะ ตามคำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์ พราหมณ์ทั้ง ๘ คน จึงได้เดินทางไปขอ ช้างเผือกจากพระเจ้าธัญชัยโกรพยะ พระองค์ก็พระราชทานพญาช้างเผือกให้ด้วยความยินดี พราหมณ์จึงนำไปถวายพระเจ้ากาลิงคราช แต่ฝนก็ยังไม่ตกตามความปรารถนาพระเจ้ากาลิงคราช จึง ทรงปรึกษาราชหรือกับบรรดาอำมาตย์เพื่อหาวิธีทำให้ฝนตกลงมาอีก หมู่อำมาตย์จึงกราบทูลว่าพระ เจ้าธัญชัยโกรพยะนั้นทรงรักษา กुरुธรรม คือ ศีล ๕ อยู่เป็นนิตย์ ฝนจึงตกลงมาในประเทศของ พระองค์ทุก ๆ ๑๕ วัน ควรจะโปรดให้นำพญาช้างเผือกไปถวายคืน แล้วทูลขอจาริกกुरुธรรมลงในแผ่นดิน ทองมาถวายให้พระองค์ปฏิบัติ ถ้าทรงทำเช่นนี้แล้ว ฝนจึงจะตกในอาณาจักรของพระองค์

^{๕๒} อัง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒๐/๕๘/๑๙๐.

พระเจ้ากาลิงคราชทรงสดับเช่นนั้นแล้วก็ทรงเห็นชอบ จึงโปรดให้พราหมณ์ทั้ง ๘ คน กับอำมาตย์เป็นราชทูตนำพญาช้างเผือกไปถวายคืน ณ กรุงอินทปัตถ์ และถวาย เครื่องราชบรรณาการพร้อมทั้งให้ทูลขอจาริกกุฎธรรมมาด้วย พราหมณ์และอำมาตย์ทั้งหลายรับ พระราชโองการแล้วก็กราบถวายบังคมลาไปปฏิบัติตามรับสั่ง เมื่อพราหมณ์และอำมาตย์ซึ่งเป็นราชทูตแห่งกรุงกาลิงคราชถวายพญาช้างเผือกและถวายเครื่องราชบรรณาการคืนแล้ว จึงกราบทูลขอกุฎธรรมจากพระเจ้าอัญญชัยโกรพยะ แต่พระองค์ไม่ทรงพระราชทานให้ เพราะทรงไม่แน่ว่ากุฎธรรมของพระองค์บริสุทธิ์ผุดผ่องเพราะเคยทรงแผลงพระศรลูกหนึ่งตกลงไปในสระน้ำทรงสงสัยว่าลูกศรนั้น อาจจะไปถูกปลาตัวใดตัวหนึ่งถึงแก่ความตาย จึงทรงแนะนำให้หมู่พราหมณ์และอำมาตย์ ไปทูลขอกุฎธรรมจากพระราชมารดาของพระองค์ แต่บรรดาราชทูตก็ยืนยัน ว่าพระองค์ไม่มีเจตนาจะฆ่าสัตว์ ศีลคงไม่ขาด ขอให้พระองค์พระราชทานกุฎธรรมให้ด้วยเถิด พระเจ้าอัญญชัยโกรพยะ จึงทรงอนุญาตให้ราชทูตจาริกกุฎธรรมลงในแผ่นดินทอง ซึ่งก็คือศีลนั่นเอง

เมื่อราชทูตจตุรธรรมแล้ว จึงนำไปถวายพระเจ้ากาลิงคราช กราบทูลเรื่องความสงสัยในศีลของคนเหล่านั้นให้ทรงทราบทุกประการ พระเจ้ากาลิงคราชทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง แล้วได้ทรงตั้งพระทัยรักษาศีลให้บริสุทธิ์นับแต่บัดนั้น ฝ่ายพราหมณ์และอำมาตย์ทั้งหลายก็ตั้งใจรักษาศีลตาม ตลอดจนประชาชนทั่วแคว้นต่างชักชวนกันรักษาศีล ต่อมาฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารบริบูรณ์

จะเห็นได้ว่าการรักษาศีลในระดับของมวลชนนั้น มีผลทำให้บรรยากาศของโลกดีขึ้น ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งจะมีผลต่อการทำเกษตรกรรมให้ได้ผลดี เศรษฐกิจของประเทศนั้น เมื่อนั้นย่อมเกิดผลดีตามไปด้วย แต่หากคนในบ้านเมืองใดไม่ประพฤติธรรม บ้านเมื่อนั้นย่อมได้รับผลตรงกันข้าม ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน อัมมิกสูตร ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่พระราชามีที่ตั้งอยู่ในธรรม^{๕๓} แม้พวกข้าราชการก็ไม่ ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้พราหมณ์และคหบดีก็ไม่ ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคม และชาวชนบทก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคม และชาวชนบทไม่ตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจร(หมุน)ไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรไปไม่ สม่ำเสมอ หมู่ดาวนักษัตรก็โคจรไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อหมู่ดาวนักษัตรโคจรไปไม่ สม่ำเสมอ คีนและวันก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อคีนและวันหมุนเวียนไปไม่ สม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อเดือนหนึ่งและครึ่งเดือนหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ฤดู และปีก็หมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ เมื่อฤดู และปีหมุนเวียนไปไม่สม่ำเสมอ ลมก็พัดไปไม่สม่ำเสมอ พัดไปผิดทางไม่สม่ำเสมอ เมื่อลมพัดไปไม่สม่ำเสมอ พัดไปผิดทางไม่สม่ำเสมอ พวกเทวดาก็ขัดเคืองใจ เมื่อ พวกเทวดาขัดเคืองใจ ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าว กล้าทั้งหลาย

^{๕๓} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๗๐/๓๕๗.

ก็ออกรวงสุกไม่พร้อมกันภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายบริโภคข้าวกล้า ที่สุกไม่พร้อมกันย่อมมีอายุน้อย ๑ มีผิวพรรณไม่ดี ๑ มีกำลังไม่ดี ๑ มีความเจ็บป่วยมาก ๑”^{๕๔}

ตัวอย่างที่กล่าวมา ย่อมแสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ที่ส่งผลให้เห็นในชาติปัจจุบัน ทั้งต่อตนเอง คือ เป็นหลักประกันของชีวิต และต่อสังคมส่วนรวมทำให้สังคมดีสิ่งแวดล้อมดี เศรษฐกิจก็ดีขึ้นไปด้วย

อุโบสถศีลสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์ การรักษาศีลอุโบสถศีลทำให้ชาวบ้านโนนเมืองมีความเสมอภาคกันไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับในอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต กล่าวถึงอุโบสถศีลว่าสามารถสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส กับอุบาสกชื่อว่า วาเสฏฐะ ว่า

วาเสฏฐะ แมกษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลาย แพศย์ทั้งหลาย และศูทรทั้งหลาย พึงเข้าจำอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าจำนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาล แก่กษัตริย์ แก่พราหมณ์ แก่แพศย์ และแก่ศูทรทั้งหลายเหล่านั้น ช่วงกาลนานเหมือนกัน (คือได้ไปเกิดในสุคติได้เท่าเทียมกัน) แม้หากชาวโลกพร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ พึงอยู่จำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าจำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ แม้แต่ต้นสาละใหญ่ๆ ถ้าสามารถเข้าจำอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการได้ การเข้าจำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนานแก่ต้นสาละใหญ่ๆ เหล่านั้น

^{๕๔} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔ - ๑๑๕.

บทที่ ๔

วิเคราะห์ผลการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในบทนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มสตรีตัวอย่าง เกี่ยวกับผลการรักษาอุโบสถศีล เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท แล้วนำผลที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน เมื่อเราได้ทำการรักษาอุโบสถศีลแล้วย่อมที่จะมีผลต่อตนไปในทางที่ดี ไม่ว่าจะเป็น ทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านของปัญญา ทำให้ผู้รักษารู้จักหรือรู้วิธีการ รักษาตนเองให้ปลอดภัยจากอบายมุขทั้งปวงได้ การรักษาอุโบสถศีลนี้ มีอานิสงส์มากกว่าการรักษา ศีล ๕ ธรรมดาหลายเท่า จะได้อธิบายไปตามลำดับ

๔.๑ ผลที่เกิดแก่ตนเอง

เมื่อสตรีได้ทำการรักษาอุโบสถศีลแล้วย่อมที่จะมีผลต่อตนไปในทางที่ดี ไม่ว่าจะเป็น ทางด้านร่างกาย ทางด้านจิตใจ ทางด้านศีล ทางด้านสมาธิ และทางด้านของปัญญา ทำให้ผู้รักษารู้จักหรือรู้วิธีการรักษาตนเองให้ปลอดภัยจากอบายมุขทั้งปวงได้ การรักษาอุโบสถศีลนี้ มีอานิสงส์มากกว่าการรักษา ศีล ๕ ธรรมดาหลายเท่า จะได้อธิบายไปตามลำดับ

๑) ด้านร่างกาย ในส่วนของผลที่มีต่อทางด้านร่างกาย เมื่อเรารักษาอุโบสถศีลได้ครบทั้ง ๘ ข้อ เราจะพบว่าในศีลแต่ละข้อมีไว้เพื่อให้ร่างกายปราศจากโรค เช่น ในข้อที่ ๖ ที่ได้กำหนดให้รับประทานอาหารได้ตั้งแต่เช้าจนถึงเวลาเที่ยง หลังจากเที่ยงไปจนถึงอรุณขึ้น ให้ทานได้เฉพาะน้ำปานะ ซึ่งข้อนี้ก็กำหนดให้รักษาร่างกาย เพราะในตอนเย็นร่างกายไม่ได้ทำอะไรมีเพียงต้องการพักผ่อน ทุกส่วนในร่างกายย่อมที่จะหยุดพักบ้าง ดังนั้นเมื่อทานอาหารในตอนเย็นจะทำให้เกิดโรคมามากมาย^๑ นอกจากนั้นยังพบว่าการรักษาอุโบสถศีลได้กำหนดไว้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพทางกายไม่ให้เกิดปัญหาสามารถนาร่างกายที่มีสุขภาพดี เพื่อการปฏิบัติธรรมอันนำไปสู่ความสิ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยขอเสนอไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

(๑) การรับประทานอาหาร พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ภิกษุตลอดจนถึงคฤหัสถ์ให้เป็น ผู้รู้จักประมาณในการบริโภคขบฉัน การรับประทานอาหารให้เพียงพอและพอดีตามความต้องการของ

^๑ สัมภาษณ์ นางณิชชฎา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ร่างกายไม่ให้บริโภคมากเกินไป จนเป็นการอึดอัด ไม่สบายกาย ก่อให้เกิดโรคภัยต่าง ๆ ตามมา พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์ของการฉันอาหารมื้อเดียว พระพุทธองค์ทรงย้ำให้เลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย หลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นโทษทั้งหลาย เช่นการที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกข้อเสียของการบริโภคสุรา และเมรัยไว้ เพื่อให้เห็นว่าเป็นเหตุทำให้เสียทรัพย์ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท เพราะขาดสติ ขาดความละเอียด ไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายเป็นบ่อเกิด แห่งโรค และลดทอนกำลังสติปัญญา^๒ เมื่อบุคคลทั้งหลายมีสติในการรับประทานอาหาร การรู้จัก ประมาณ ในการรับประทานอาหารแต่พอดี รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ไม่มีโทษแก่ ร่างกาย ย่อมส่งผลทำให้เป็นผู้มีสุขภาพทางร่างกายที่ดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บให้ทุกข์ทรมาน แก่ช้ำ มีอายุยืนยาว และอีกด้านหนึ่งยังส่งผลให้เหลืออาหารเพียงพอ ในการที่จะเผื่อแผ่ให้แก่ผู้ด้วยโอกาส ที่ขาดแคลนอาหารอีกทางหนึ่งด้วย ย่อมสะท้อนถึงมิติทางสังคมโดยรวม^๓ ขอยกตัวอย่างที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงคุณประโยชน์ แห่งการฉันอาหารมื้อเดียวไว้ดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราฉันอาหารมื้อเดียว เราเมื่อฉันอาหารมื้อเดียว ย่อมรู้สึกรู้ว่าสุขภาพมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนามัยสมบูรณ์ อยู่สราญ ภิกษุทั้งหลายมาเถิด แม่หรือเราฉันอาหารมื้อเดียว เราเมื่อฉันอาหารมื้อเดียว ย่อมรู้สึกรู้ว่ามีอาพาธน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก มาเถิด แม่พวกเธอก็จงฉันอาหารมื้อเดียว แม่เธอทั้งหลายเมื่อฉันอาหารมื้อเดียว จักรู้สึกรู้ว่ามีอาพาธน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก”^๔

หรือในกรณีที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ทรงเสวยมากเกินพอดี จนกระทั่งเกิดอาการอึดอัดแน่นท้องว่า “มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้วย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้ำ อายุก็ยิ่งยืน”^๕

พระพุทธองค์ยังได้ทรงเน้นย้ำให้ภิกษุพิจารณาในการฉันบิณฑบาตไว้ว่า มีจุดประสงค์เพื่อการดำรงอยู่แห่งชีวิต เพื่อบำบัดบรรเทาความหิว กำจัดเวทนา และเป็นเครื่องอนุเคราะห์พรหมจรรย์ ดังนี้

“ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาตไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อความมัวเมาไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัดความหิวเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่าโดยอุบายนี้ เราจักกำจัด เวทนาเก่าเสียได้ และจักไม่ให้

^๒ สัมภาษณ์ นางสาวมณนา สีนจรัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๕/๒๓๖.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕.

เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิตความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา แล้วจึงบริโภคอาหาร”^๖

การออกกำลังกาย ในการรักษาอุโบสถศีล มีการออกกำลังกายบ้างเป็นบางครั้ง เช่น การเดินจงกรม การเดินจงกรมเป็นการเดินโดยมีสติกำกับ ถือได้ว่าเป็นการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับผู้เข้มารักษาอุโบสถศีล เพราะเป็นการขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวร่างกายที่ ไมโลดโผนจนเกินงาม ทั้งยังสามารถนำการเดินจงกรม มาใช้ประกอบความเพียรเพื่อเผากิเลสได้เช่นกัน^๗ พระพุทธองค์ตรัสถึงคุณประโยชน์ (อานิสงส์) ของการเดินจงกรมไว้ว่ามี ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มีความอดทนต่อการเดินทางไกล
- ๒) เป็นผู้มีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียร
- ๓) เป็นผู้มีความอดทนต่อการทำสมาธิ
- ๔) อาหารที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลืมแล้วย่อยได้ง่าย
- ๕) สมารถที่ได้เพราะการเดินจงกรมตั้งอยู่ได้^๘

นอกจากคุณประโยชน์ของการเดินจงกรม ๕ ประการข้างต้นแล้ว พบว่าการเดินจงกรมยังมีประโยชน์ เป็นการออกกำลังกาย เผาผลาญพลังงานส่วนเกิน ที่สะสมจนเกิดเป็นโรคอ้วน และโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ดังนั้นการเดินจงกรมเป็นการบริหารร่างกาย ช่วยลดน้ำหนักส่วนเกิน ลดความอ้วน ทั้งยังช่วยลดอาการเจ็บป่วยให้ทุเลาจากการสัมผัสอากาศผู้รักษาอุโบสถศีล ยังสอดคล้องกับพระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) ได้แสดงพระธรรมเทศนาไว้ตอนหนึ่งว่า “การที่อุบาสกอุบาสิกาไปที่วัดก็เพราะมีเหตุต้องมา เช่น บางคนมีกิจธุระจำเป็นบางอย่างก็มาวัด บางคนมีความสุขใจก็มาวัด บางคนมีความสุขทุกขใจก็มาวัดเป็นประเพณีของคนไทย และถึงจะจนก็นึกถึงการทำบุญ จะรวยก็นึกถึงการทำบุญ ทุกอย่างล้วนแต่เป็นการทำบุญ อันเป็นส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้มารักษาอุโบสถศีล ซึ่งเป็นศีลพิเศษ เป็นศีลที่มีข้อวัตร มีจุดคงคัวัตรที่ละเอียดอ่อน เป็นวันอุโบสถพร้อมด้วยการภาวนา เช่น ไม่ทานข้าวเย็น ทำให้หมดภาระไป ความปลื้มโสมนัสของสตรี มันก็น้อยลง ข้อวัตรปฏิบัติก็จะดีขึ้น อันนี้เป็นศีลอันยิ่ง จะเป็นศีลอันยิ่งนั้น ขึ้นอยู่กับข้อวัตรปฏิบัติ ไม่ใช่อยู่ที่ชื่อของอุโบสถศีล การที่จะเป็นศีลอันยิ่งนั้นจะต้องปฏิบัติให้มันยิ่งขึ้นให้มันดีขึ้น ให้มันประเสริฐขึ้น ชื่อของศีลจะเป็นศีล ๕ ก็ตาม ศีล ๘ ก็ตาม ศีลอะไร ๆ ก็ตามมันดีทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับปฏิบัติเป็นสำคัญ ไม่ใช่ว่าถึงวัน

^๖ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

^๗ สัมภาษณ์ นางสาวมณนา สิ้นธุรัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๘ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๙/๔๑.

อุโบสถเราได้มาสมานทานอุโบสถศีลแล้ว อากาการกายวาจาของเรายังปฏิบัติหย่อนอยู่อย่างเก่า ก็ไม่จัดเป็นศีลอันยิ่ง บุญอันยิ่ง บุญอันประเสริฐ”^๙

๒) ด้านวาจา จากการรักษาอุโบสถศีลของสตรีทำให้สตรีผู้ที่รักษาศีลมีการพูดจาที่ดีเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการรักษาอุโบสถศีล ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับการรักษาอุโบสถศีลก็มีการใช้วาจาที่เป็นวจีทุจริตอยู่เหมือนเดิม แต่ผู้ที่รักษาอุโบสถศีลจะพูดจาไปในทางที่ดีที่เป็นมงคล

ดังนั้นการพูดคุยเจรจาเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญประการหนึ่ง เป็นหนทางสื่อสารให้เข้าใจกัน คำพูดที่สื่อสารไปมีทั้งพูดไม่จริง ส่อเสียดหยาบคาย เป็นคำพูดที่เบียดเบียนผู้อื่นเรียกว่า “วจีทุจริต” ส่วนคำพูดที่ดีไพเราะมีประโยชน์มีสาระ สร้างสรรค์ความสุขให้แก่ผู้อื่นเรียกว่า “วจีสุจริต” ๑๐ บ่อยครั้งที่บางคนต้องพูดคำร้ายๆ ออกมา เพราะถูกความโลภ ความโกรธและความหลงครอบงำ ทำให้ไม่มีความเคารพ พูดนิทาว่าร้าย พูดให้แตกแยกกัน การเลือกพูดแต่ในสิ่งดี ๆ มีสาระอันประกอบด้วยความหวังดี มีความเคารพนับถือ ความรัก ความสามัคคี และความรู้ดีงาม

วจีสุจริตกับวจีทุจริต มีผลต่างกันจากดีเป็นร้ายจากร้ายเป็นดีก็มี พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พูดแต่ “วาจาสุภาสิต” คือ มีวจีสุจริต ๔ ประการ พูดคำจริง พูดคำไพเราะอ่อนหวาน พูดสมานไมตรี และพูดสิ่งมีสาระ ในสังคมสื่อปัจจุบันยึดหลักวจีสุจริตเป็นเข็มทิศ แห่งการสื่อสารสร้างสรรค์สังคมให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีงาม ได้หลายภาพลักษณ์ มีสันติภาพ ภารดรภาพเอกภาพ ศักยภาพ สุขภาพ คุณภาพ ฯลฯ บุคคลผู้พูดที่ตั้งใจดี ใช้จิตดีงาม ยึดให้กันในขณะที่พูด เป็นการสื่อสารด้านวจีที่ดีงาม ย่อมนำสุขมาให้ทั้งแก่ตนและคนอื่น^{๑๐}

๓) ด้านจิตใจ การรักษาอุโบสถศีลย่อมให้ผลในส่วนทางด้านจิตใจ เมื่อเรารักษาศีลดีแล้ว ย่อมทำให้จิตใจของเราพัฒนามากยิ่งขึ้น การรักษาอุโบสถศีลเป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็งสามารถต่อสู้กับบาปอกุศล หรือบาปทางใจ การทำใจให้เกิดความสำรวมด้วยดี เมื่อจิตใจสำรวมดีแล้วสามารถพ้นจากเครื่องผูกของมาร คือ กามคุณทั้งหลายได้ เพราะบุคคลที่สำรวมจิต ซึ่งมีธรรมชาติเทียวไปไกล เทียวไปดวงเดียวไม่มีรูปร่างอาศัยอยู่ในถ้าคือกายนี้ สามารถที่จะหลุดพ้นจากเครื่องผูกแห่งพญามารได้^{๑๑} การรักษาอุโบสถศีลย่อมอำนวยผลทำให้ผู้รักษาไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม และทำให้จิตใจอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องพึ่งวัตถุสิ่งของอะไรมากมาย

๑. การรักษาอุโบสถศีลจะฝึกฝนจิตใจของตนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความสุข ไม่ตกเป็นทาสแห่งวัตถุนิยมจะทำให้หลงมัวเมา เรื่องลาภ ยศ ตำแหน่ง โชควาสนาก็เช่นกัน ทำให้เกิดความสุข

^๙ พระวิสุทธิสังวรเถร, มรคกธรรมเล่ม ๔๙ พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทโท) ธรรมบรรยายชุด “เข้าวัดทำไม”, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็น.พี.สกรีนพริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕ – ๘.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางสาวปาฐุชีพ ยอสินธุ์ และคุณกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

ทางใจได้ไม่น้อย สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขทางกายแล้วส่งผลให้เกิดความสุขทางใจมีอยู่อีกมากมายหลายประการ^{๑๒} ยกตัวอย่าง การได้รับประทานอาหารที่เอร็ดอร่อยถูกใจ ภูภรสนิยม ได้ลิ้มรสอาหารที่แปลกใหม่ ได้ดื่มเครื่องดื่มที่ช่วยย้อมใจ และเปลี่ยนแปลงอารมณ์ให้เกิดสุนทรีย์ภาพ ได้แต่งกายด้วยชุดสวย ๆ งาม ๆ ราคาแพง แบบสไตล์ยุคใหม่ที่กำลังอยู่ในความนิยมของสังคมปัจจุบัน ได้เป็นเจ้าของบ้านเรือนสวยหรูราคานับล้าน เพียบพร้อมด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โชคดีได้รับปูนบำเหน็จรางวัล หรือได้โชคลาภลอยมหาศาลเป็นเงินนับแสนนับล้าน หน้าขึ้นตาบานอย่างบอกไม่ถูก หรืออาจได้รับข่าวดีการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้น ดังที่กล่าวมานี้ คงทำให้สุขใจได้ไม่น้อยทีเดียว เป็นความสุขที่ทุกคนพึงปรารถนาโดยทั่วกัน^{๑๓}

๒. การรักษาอุโบสถศีลทำให้ใจมีสุขโดยไม่อาศัยวัตถุ คือ ความสุขอันเกิดจากธรรมะ เป็นความสุขที่ไม่อิงอาศัยวัตถุ หรือสิ่งของมาอำนวยความสะดวกให้เกิดสุข เป็นความสุขภายในจิตใจของตนเอง เพราะมีหลักประพฤติปฏิบัติ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ภายนอก^{๑๔} ยังมีความสุขอีกชนิดหนึ่งเป็นความสุขที่ไม่อิงอาศัยเครื่องล่อใจ เป็นความสุขที่เกิดผลแก่ใจโดยตรง ไม่ต้องแอบอิงอาศัยสิ่งภายนอก และเป็นความสุขถาวรชนิดที่ผู้ได้รับจะดื่มด่ำซาบซ่าน ยากที่จะถ่ายทอดออกจากใจได้ นั่นก็คือ ความสุขอันเกิดขึ้นจากธรรมะ ตรงกับคำพระบาลีที่ว่า โลกามิสส์ ปชเห สนติเปกโข แปลว่า ผู้มุ่งความสงบ (สุข) พึงละโลกามิสเสีย และพระบาลีที่ว่า นตถิ สนติ ปรี สุขุ สุขุอื่นยังไปกว่า ความสงบสุขไม่มี^{๑๕}

เพราะฉะนั้นศีล ๘ หรืออุโบสถศีล เป็นวัตรคือข้อปฏิบัติเพื่อยกจิตให้สูงขึ้น ท่านจึงเรียกว่า ศีล ๘ หรืออุโบสถศีลว่า ศีลวัตร เมื่อศีล ๘ หรืออุโบสถศีลข้อใดข้อหนึ่งขาดไป ศีลก็ขาดหมดเพราะการสมาทานเป็นการสมาทานรวมที่เรียกว่า เอกัชฌสมาทาน เมื่อศีลข้อใดข้อหนึ่งขาดก็ขาดด้วยกันหมด และเปิดทางให้กิเลสประเภทนิเวรณ คือกามฉันทที่ไหลเข้ามาสู่จิตได้ง่าย เพราะศีล ๘ ที่นอกเหนือจากศีล ๕ ทุกข้อมุ่งยกจิตให้สูงขึ้น และป้องกันกามฉันทที่เป็นสำคัญ จะได้เบากายเบาใจ มีเวลาในการทำสมาธิอบรมจิตของตนได้มากขึ้น อุโบสถศีลจึงมีผลมากกว่าศีล ๕

๔) ด้านศีล การรักษาอุโบสถศีลจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตทั้งของตน และคนหมู่มากในสังคมเพื่อจะได้เกื้อกูลกัน ด้วยการมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่าศีล

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางสาวมณฑา สินธุรัตน์ และนางฉลอม คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๓} พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ), “ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ”, (ขอนแก่น: เอกสารประกอบการบรรยายวัดป่าแสงอรุณ, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐

^{๑๕} พระอุบล กตปุณฺโญ (แก้ววงศ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

การจัดระเบียบชีวิตและการร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั่นเอง เรียกว่าการพัฒนาตนด้วย ศิลปินหมายถึง การพัฒนาตนให้เป็นผู้มีศีล มีอาจารย์ดงาม และผู้มีศีลย่อมมีชื่อเสียงที่ดี กล่าวหาญในการเข้าสู่บริษัทชื่อว่า มีกลิ่นหอมหวานทวนลมกว่ากลิ่นทั้งปวง^{๑๖} ผู้มีศีลดงามมีความบริสุทธิ์หมดจดทางอาจารย์ย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เป็นอย่างดี เพราะได้ฝึกฝนพัฒนาตนดีแล้ว

การรักษาอุโบสถศีลทำให้เกิดความหมัดจด หมายถึง การประพฤติงดเว้นความผิดทางกาย วาจา ได้แก่ รักษาศีลให้มั่นคง ละเว้นอกุศลกรรมอันชั่ว มีความสะอาดทางกาย วาจาตนเอง ชื่อว่าเป็นผู้สะอาดหมัดจด คือ ไม่มีสิ่งอะไรทำให้เศร้าหมองได้ ไม่มีบาปกรรมใดทำให้สกปรกได้ ทางกายก็สะอาด ทางวาจาก็สะอาด และทางใจก็สะอาด เพราะไม่ทำทุจริตทาง ๓ ทวาร ได้แก่ไม่มีทุจริตทางกายทวาร คือ ไม่เบียดเบียนและไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ไม่ทำสิ่งที่จะทำให้เสียทางพรหมจรรย์ ไม่มีทุจริตทางวจีทวาร คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด และไม่พูดเพื่อเจ้อ ไม่มีทุจริตทาง มโนทวาร คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่ปองร้ายเขา เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

การรักษาอุโบสถศีลเป็นกุศลกรรม เป็นการเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มตั้งแต่การไม่เบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น ต่อสังคม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกาย วาจาของตนให้ประณีตอยู่เสมอ ปราศจากโทษก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจ ปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๑๗} ดังนั้นการพัฒนาตนด้วย ศีลหมายถึงการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีศีล มีอาจารย์ดงาม และผู้มีศีลย่อมมีชื่อเสียงที่ดี กล่าวหาญในการเข้าสู่บริษัทชื่อว่ามีกลิ่นหอมหวานทวนลมกว่ากลิ่นทั้งปวง^{๑๘} ดังนั้นผู้รักษาอุโบสถศีลย่อมได้รับผลานิสงส์มาก ดังนี้

๑.บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒.กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป นี้เป็นอานิสงส์ ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓.บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณะบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔.บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางพยงค์ เตอโกรท, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๘} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๕/๔๔.

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็น อานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

เพราะฉะนั้นสังคัมที่มีผู้ปฏิบัติอุโบสถศีล ย่อมเป็นสังคัมแห่งการปลอดพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องหวั่นไหว หรือวิตกกังวลถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงถึงความกังวลปลอดภัยของบุตรหลาน ไม่ต้องมีการจัดระเบียบสังคัม เป็นสังคัมที่ปลอดจากมลภาวะที่เป็นพิษทางจิตใจ

๕) ด้านสมาธิ การเข้ามารักษาอุโบสถศีลทำให้ผู้ที่เข้ามารักษามีสมาธิที่ดีขึ้น เพราะในขณะที่รักษาจะไม่มี ความกังวลในเรื่องใด ไม่ต้องห่วงเรื่องอาหารเพราะทานเพียงเวลาเดียว จึงทำให้ตัดความกังวลในส่วนนี้จึงสามารถปฏิบัติสมาธิได้เต็มที่ ดังนั้นเมื่อรักษาศีลแล้วทำให้คนผู้รักษามีสมาธิที่แน่น ยิ่งขึ้น

เมื่อเราเข้ามารักษาอุโบสถศีลในวัด ย่อมที่จะมีการฝึกสมาธิในขณะที่เรารักษาศีลตลอดคืน หนึ่ง เมื่อเราปฏิบัติตลอดไปเราก็จะได้รับประโยชน์จากการฝึกสมาธิโดยเฉพาะผลที่ได้รับในชีวิตประจำวัน เช่น การทำงาน การพักผ่อน ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์และผลในเบื้องต้น หรือเป็นประโยชน์พื้นฐานที่ได้จากสมาธิเพื่อให้เกิดความสุขในปัจจุบัน^{๑๙} การรักษาอุโบสถศีลย่อมช่วยส่งเสริมให้จิตมีสมาธิมีสุขภาพจิตที่ดี และอำนวยผลอันสงฆ์อื่น ๆ อีกคือ

๑. ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด จิตสงบ หายกระวนกระวาย ยิ่งหลุดจากความ กัดกัดลุ่มมิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสบาย และมีความสุข เช่น ในขณะที่รักษาศีลบางท่าน ทำอาณานปานสติ (กำหนดลมหายใจเข้าออก) เมื่อเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันในเวลาที่เราจำเป็นต้องรอคอยไม่มีอะไรที่จะทำ เวลานั้นติดอยู่ในรถประจำทางหรือปฏิบัติสลับแทรกในเวลาทำงานใช้สมองหนัก เป็นต้น ย่อมที่จะมีผลทำให้เราเกิดความสุขสบาย

๒. ช่วยเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจการทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิ แน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลือนลอย ย่อมช่วยให้เรียน ให้คิด ให้ทำงานได้ผลดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาด และปกป้องอุบัติเหตุได้ดี เมื่อมีสมาธิก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย ที่เรียกว่าจิตเป็นกัมมณีเยะ แปลว่าควรแก่งานหรือเหมาะแก่การใช้งาน

๓. ช่วยเสริมสุขภาพทางกายและใช้รักษาโรคได้ ร่างกายกับจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ปุณฺณท้าวไปเมื่อกายไม่สบาย จิตก็พลอยอ่อนแอเศร้าหมองซุ่นมัว ครั้นเสียใจกำลังใจก็หมด ทำให้โรคทางกายทรุดหนักลงไปอีก ในเวลาที่ร่างกายเป็นปกติ พอประสพเรื่องราวให้เสียใจรุนแรง ก็ล้ม

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ป่วยเจ็บไข้ไปได้ หากมีกำลังใจที่เข้มแข็งทำให้โรคทางกายหายง่ายเร็วขึ้นหรือการใช้กำลังใจระงับทุกขเวทนาทางกายไว้ก็ได้^{๒๐}

สรุปว่าเมื่อประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในอุโบสถศีลโดยครบถ้วนสมบูรณ์ดีแล้ว ก็ย่อมที่จะทำให้เรามีจิตที่ดีสามารถปฏิบัติสมาธิได้ อย่างแน่วแน่ไม่หวั่นไหว เมื่อสามารถปฏิบัติสมาธิได้ด้วยศีลที่บริบูรณ์ ทำให้เห็นผลประโยชน์ คือ ทำให้จิตเกิดผ่องคลาย ไม่ว่าจะการทำงาน หรือกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ก็มีประสิทธิภาพ และศีลก็ยังเป็นสิ่งที่ยับยั้งโรครุ และรักษาโรคได้

๖) ด้านปัญญา การรักษาอุโบสถศีลทำให้มีความฉลาด มีสติปัญญา เบื้องต้นต้องหาผู้แนะนำสั่งสอนพอเป็นที่ปรึกษาเสียก่อน สิ่งแวดล้อมทางสังคมทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งชักจูง และกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ การฟัง การสนทนา ปรัชญา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อที่เป็นประโยชน์ เรียกว่าองค์ประกอบภายนอกที่ดี ดังนั้นผลของการรักษาอุโบสถศีล ทางด้านปัญญามีดังนี้

การรักษาอุโบสถศีลทำให้รู้จักทางแห่งความเจริญ คือ รู้ว่าอะไรเป็นเหตุ เป็นผล แห่งความเจริญรุ่งเรือง ผู้ที่มีความฉลาดสามารถนำมาเป็นบทเรียนสอนตนเองได้ เช่น เห็นคนที่ขยันทำการงานในหน้าที่อาชีพที่ตนมีอยู่ ไม่มีข้ออ้างใด ๆ ทำงานด้วยความเต็มใจ ไม่คำนึงถึงความหนาวความร้อน ทำจนเป็นนิสัยติดตัว หวังผลงานที่ตนทำลงไป เป็นรางวัลอันสูงค่าที่ตนจะพึงได้รับเป็นสำคัญ ก็ย่อมได้ทรัพย์สมบัติที่ตนต้องการ^{๒๑} แม้ในงานอื่น ๆ ที่สูงขึ้นไป เช่น งานราชการยศถาบรรดาศักดิ์ รวมไปถึงการทำความเพียรเพื่อเผาผลาญกิเลสอันจะเป็นที่พึงแก่ตนด้วย ล้วนมีความขยันหมั่นเพียรเป็นเหตุ เบื้องต้นทั้งสิ้น จึงจะได้รับประโยชน์ที่มุ่งหมายได้ในส่วนที่เป็นผลเมื่อเห็นคนอื่นที่อยู่ดีกินดีมีทรัพย์สินมากมายสมบูรณ์พูนสุขด้วยปัจจัย ๔ คือ เจริญด้วย ยศ ตำแหน่งหน้าที่การงาน มีมิตรบริวารมากมายก็ทราบได้ทันทีว่า ผู้ที่ได้รับผลดีเช่นนี้ ที่นิยมเรียกกันว่าอิฏฐารมณ โลกธรรมฝ่ายเจริญ ซึ่งทุกคนปรารถนาก็สืบเนื่องมาจากเหตุดีแต่เบื่องต้นเช่นกัน^{๒๒}

การรักษาอุโบสถศีลทำให้รู้หนทางแห่งความเสื่อม คือ รู้ว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล ในทางเสื่อม เรียกว่า อปายโกศล อธิบายว่า สิ่งที่เป็นเหตุและผลแห่งความเสื่อม มีให้เห็นเพื่อศึกษาอย่างดุษณี ทั้งวัตถุและบุคคลเป็นอุทาหรณ์อยู่ทั่วไป เช่น คนเกียจคร้าน ซึ่งชอบอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เวลาเย็นแล้ว ยังเข้าอยู่ หิวนัก กระหายนัก ทราบได้ทันทีว่าผู้เช่นนี้ หากความเจริญไม่ได้เป็นการขุดหลุมฝังตัวเองทั้งเป็นเหตุให้ได้รับความพินาศฉิบหาย ดังพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่าประโยชน์

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๒} พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ), “ความฉลาด ๓ อย่าง”, แสงอีสาน, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ (ธันวาคม ๒๕๔๖ - กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

ทั้งหลาย ย่อมล่วงเลยคนผู้ทอดทิ้งการงานโดยอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นนัก^{๒๓} ในฝ่ายผลเมื่อเห็นบุคคลผู้สิ้นเนื้อประดาตัว พึ่งตนเองไม่ได้ อาศัยผู้อื่นเป็นอยู่ ดำรงชีวิตอย่างหมดความหมายเหมือนตายทั้งเป็น ทำให้มองเห็นถึงเหตุ เช่น เผาผลาญทรัพย์ด้วยการเล่นพนัน เป็นนักเลงดื่มสุรา เมากิเลสตัณหา มักมากในกามคุณ มีเพื่อนชั่วสนับสนุนส่งเสริม^{๒๔}

การรักษาอุโบสถศีลทำให้รู้ในอุบาย คือ วิธีนำตนเข้าไปสู่ทางเจริญ รอดพ้นจากทางเสื่อม เรียกว่า อุบายโกศล อธิบายว่า ตัวอย่างทั้งฝ่ายดีทั้งฝ่ายชั่ว ทั้งโดยเหตุโดยผล ตามที่แสดงมาแล้วนั้น มีปรากฏอยู่ให้เห็นเป็นประจักษ์อยู่ทั่วไป แต่ก็ยังมีคนเกียจคร้าน คนติดการพนันชนิดถอนตัวออกไม่ได้ ก็เพราะขาดอุบายโกศล คือ ขาดวิธีที่จะนำตนเข้าไปสู่ความเจริญ รอดพ้นจากทางเสื่อมอันเป็นความฉลาดระดับที่ ๓ นั้นเอง ฉะนั้น ความฉลาดรอบรู้ในข้อนี้ จำต้องรู้เหตุแวดล้อมเป็นต้นว่า รู้เหตุ รู้ผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลา รู้จักประชุมชนหรือหมู่คนที่เกี่ยวข้องรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความรู้เหตุแวดล้อมต่าง ๆ^{๒๕} ดังกล่าว จึงจะสามารถตัดสินใจได้ว่าควรจะเรียน หรือให้เรียนอะไร แะไหน ควรทำงานอะไร เมื่อเรียนและเมื่อกระทำไปแล้ว จะเกิดความสำเร็จ และความเจริญนี้แหละ คือ อุบายโกศล^{๒๖}

สรุปว่าการมารักษาอุโบสถศีลของสตรีที่เข้ามารักษาก็มีความปรารถนาให้ตัวเองมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ได้พ้นจากความทุกข์ มีดวงตาเห็นธรรม มีจิตใจเบิกบาน ตายไปขอให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หากต้องเกิดอีกขอได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา และขอให้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย และขอให้ครอบครัวประสบแต่ความสุขความเจริญ ลูกหลานว่านอนสอนง่ายไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน กิจการงานเจริญก้าวหน้ามั่นคง ร่ำรวย และสุดท้ายขอให้บ้านเมืองสงบสุข และอุโบสถศีลยังเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น สำหรับการพัฒนากาย วาจา และจิตใจให้เรียบร้อย และประณีตยิ่งขึ้นไป

๔.๒ ผลทางด้านครอบครัว

สตรีส่วนใหญ่ผู้รักษาอุโบสถศีล มักปรารถนาให้ทุกคนในครอบครัวของตนเองได้รับความสุขทั้งทางกาย และใจ ให้ลูกหลานว่านอนสอนง่ายเป็นเด็กดี เรียนเก่ง ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีครอบครัวที่สมบูรณ์ มีกิจการงานที่มั่นคง อุทิศส่วนบุญกุศลนี้ให้แก่บิดามารดาญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว และอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร และทำความปรารถนาอย่างยิ่ง ๓ ประการของตนให้ประสบผลสำเร็จ คือ

- ๑) ความปรารถนาในเบื้องต้น (เป้าหมายในชาตินี้)

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสาวจกกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๖} พระเทพวรคุณ, (สมาน สุเมโธ), “ความฉลาด ๓ อย่าง”, แสงอีสาน, หน้า ๒๓.

- ๑.๑ ขอให้ตนมีสุขภาพแข็งแรง และครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข
- ๑.๒ ขอให้ตนมีสติปัญญาสามารถแก้ไขปัญหิต่าง ๆ และดับทุกข์ได้
- ๑.๓ ขอให้ตนได้รักษาอุโบสถศีล เป็นอุบาสิกที่ดี
- ๑.๔ ขอให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน การเงิน^{๒๗}

๒) ความปรารถนาระดับกลาง (เป้าหมายในชาติหน้า)

- ๒.๑ ขอให้ตนได้เกิดเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ ขอให้ตนได้ดวงตาเห็นธรรม มีจิตใจเบิกบาน ไม่มีความโลภ ความโกรธความ
และหลงในตนเอง^{๒๘}

๒.๓ ขอความเห็นผิดอย่าได้เกิดขึ้นแก่ตน ขอให้ตนจงตั้งมั่นอยู่ในทานศีล ภาวนา

๒.๔ ขอให้ตนเจริญรุ่งเรืองในบวรพระพุทธศาสนาตลอดกาลเป็นนิตย์

ความปรารถนาของสตรีที่รักษาอุโบสถศีลทั้งสองระดับข้างต้น เป็นความปรารถนาแบบ
โลกิยะ มัวแต่ปรารถนาวิภวภูมิต่างนั้น คือเป็นความปรารถนาที่ยังข้องอยู่ในโลก เป็นไปเพื่อเพิ่มพูนกอง
กิเลส ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ แต่ผู้รู้(บัณฑิต) หาข้องอยู่ไม่ ความปรารถนาในวิภวภูมิต่าง (พระนิพพาน)
ไม่มี

๓) ความปรารถนาสูงสุด (เป้าหมายสุดท้าย)

- ๓.๑ ขอให้ตนพ้นทุกข์ ได้บังเกิดในภพภูมิที่ดี
- ๓.๒ ขอให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย
- ๓.๓ ขอให้ตนได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก
- ๓.๔ ขอให้ตนได้รู้แจ้งในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๙}

คุณค่าของอุโบสถศีล นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของตนครอบครัว และสังคม ตลอดเป็น
พื้นฐานในการศึกษาปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป จนก่อให้เกิดปัญญาขั้นปฏิเวธ หรือวิมุตติ คือการหลุดพ้น
จากอบายภูมิแน่นอน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของอานิสงส์ที่ได้รับจากการรักษาอุโบสถศีลมีความ
ประพฤติเรียบร้อยไม่เกิดความเดือนร้อนใจ เพราะมิได้กระทำให้บาปย่อมนการบาปกิเลสทั้งหลายไว้ได้ เป็น
ที่รักเป็นที่พอใจของมนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย ทรมณ์มั่นคงเพราะมีรายจ่ายน้อยลงกิตติศัพท์อันดีงาม
ว่าเป็นผู้มีศีลฟุ้งขจรไป ย่อมมองอาจแก่ล้ากล้ายามเข้าสู่สังคมประสบความสำเร็จยิ่งกว่าได้เป็น

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางสาวป้ามณา สินธุรัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางพยงค์ เดอโกรท, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

พระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมก้าวหน้าในกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งขึ้นทำให้อายุยืนเป็นผู้ไม่หลงตาย และเมื่อตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาทั้งหลาย

มนุษย์ผู้ปฏิบัติรักษาศีลในเพศฆราวาสเป็นเรื่องลำบาก เพราะอยู่ในเพศที่ปฏิบัติได้ยาก ต้องประกอบภารงานเป็นเรื่องลำบากที่จะมารักษาศีล ถึงรู้ว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย ๆ หากพิจารณาการปฏิบัติตามแต่ละข้อของศีล จะเห็นว่ามีคุณค่ามากทั้งต่อส่วนตนครอบครัว และสังคม^{๓๐} ดังนั้นการรักษาอุโบสถศีลย่อมที่จะได้อานิสงส์มาก ซึ่งผลของการรักษาอุโบสถศีลทางด้านครอบครัวพอประมวลสรุปได้ ดังนี้ คือ

เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นทำให้ครอบครัวมีการพุดจาที่ดีต่อกัน การพุดจำเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ถ้ามีวิธีพุดจำที่ดีปัญหาก็จะไม่เกิดขึ้นใหญ่โต ขณะเดียวกันถ้าเราปล่อยให้ปัญหาใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เราก็จะพุดจากกันไม่ได้เวลาเราพุดกันสื่อสารกันทางลบเราจะรู้สึกที่เราไม่มีค่า เมื่อรู้สึกเช่นนั้นความผูกพันจะลดลงวิธีที่จะสื่อสารที่ดีที่สุด คือ การบอกเจตจำนงตัวเองอย่างตรงไปตรงมา หรือบอกความต้องการของเรา^{๓๑} คือ เริ่มต้นจากตัวเราฉันนอยากให้เค้าอยากให้อยากให้เขาทำอะไรก็บอก อีกฝ่ายจะไม่รู้สึกว่าคุณกดดันค่าตรงกันข้ามจะรู้สึกว่าคุณเองได้รับเกียรติเพราะว่าเขาขอความช่วยเหลือ^{๓๒}

เมื่อครอบครัวมีการรักษาอุโบสถศีลทำให้ระบบครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเวลาฝ่ายหนึ่งเปลี่ยน อีกฝ่ายหนึ่งก็จะเปลี่ยนตาม ไม่จำเป็นว่าทั้งสองฝ่ายพร้อมกันแล้วจะต้องนัดแนะกันเปลี่ยนว่า ตั้งแต่พຽงนี้เป็นต้นไป ๙ โมงเช้า เราต้องเปลี่ยนมาพุดอย่างนี้ แต่เกิดจากการที่ว่าต้องมีฝ่ายริเริ่มว่าคุณเป็นฝ่ายหญิงเราริเริ่มก่อนก็ได้ ถ้าคุณเป็นฝ่ายชายริเริ่มก่อนก็ได้พอริเริ่มแล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็จะเห็นเองแล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็จะเปลี่ยนด้วย หากยังมีการพลั้งเผลอพุดแบบด้านลบออกไปบ้าง วิธีแก้ไขคือ ขอโทษบางคนอาจจะบอกว่าไม่ขอโทษก็ฉันไม่ผิดนี่จริง ๆ^{๓๓} แล้วการขอโทษเป็นสิ่งสำคัญ เวลาที่เราทำแล้วเขารู้สึกไม่ดี ไม่จำเป็นต้องเป็นความผิดก็เป็นเรื่องขอโทษได้ เหมือนกับเวลาเราขอโทษคนอื่น ไม่ใช่เพราะเราเจตนาทำผิด แต่ผลที่ออกมาไม่ดีเราก็สามารถขอโทษได้เรามากขอโทษคนอื่นได้ แต่เราไม่ค่อยขอโทษคนภายในครอบครัว แล้วเวลาขอโทษก็ควรจะขอโทษอย่างจริงจังไม่ใช่ “เออขอโทษก็ขอโทษ” อย่างนี้อีกฝ่ายหนึ่งเขาก็ไม่รู้สึกว่ายกโทษให้^{๓๔} การพุดจาที่ดีต่อกันไม่ใช่หมายถึงการใช้คำพุดอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการใช้ภาษาท่าทางอีกด้วย เช่น เราตะโกนบอกว่า “วันนี้คุณอย่ากลับบ้านตึกนะ” นี่เป็นวิธีการพุดที่ไม่ดี เพราะเป็นการตะโกนและไม่ได้เป็นการพุดกัน

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสาวจกกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางสาวยมนา สินธุ์รัตน์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางซูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ต่อหน้า ทางที่ดีก่อนที่เขาจะออกจากบ้านเราพูดกับเขาต่อหน้ามองตาเขาแล้วบอกว่า “วันนี้ฉันอยากให้คุณกลับบ้านเร็วหน่อยได้ไหมคะ”ไม่ว่าน้ำเสียง หรือระยะห่างที่พูดกันเป็นเรื่องที่สำคัญมากในการปฏิเสธก็เช่นกัน ไม่ควรปฏิเสธด้วยน้ำเสียงแบบแสดงความไม่พอใจ ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน การปฏิเสธด้วยน้ำเสียงนุ่มนวลจะทำให้ความรู้สึกขัดใจกัน หรือไม่เข้าใจกันไม่เกิดขึ้น

การรักษาอุโบสถศีลทำให้เป็นคนพุดมีเหตุมีผล เกิดความขัดแย้งสามารถที่จะพูดให้ดีขึ้นได้ คนเราจะต้องเอาชนะกันด้วยเหตุผลการมีเหตุมีผลทำให้ทุกคนต่างก็ชนะ แต่ครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ควรมีการเอาชนะ เพราะคนที่แพ้ก็รู้สึกว่าคุณแพ้ก็ไม่มีใครอยากแพ้ และก่อเป็นความขุ่นข้องหมองใจต่อกัน ฉะนั้นเวลาที่ขัดแย้งกันอย่าเอาชนะด้วยเหตุผลพยายามพูดความรู้สึกตัวเองดีกว่าเวลาเราอยากขอความร่วมมือ หรืออยากได้อะไรสักอย่างในครอบครัวก็บอกเจตจำนงตรงไปตรงมาอย่าพยายามเอาชนะด้วยเหตุผล เช่น การซื้อของก็ไม่ต้องไปเถียงกันว่าของแพง ขณะที่อีกคนบอกว่าสวยแต่บอกไปตามตรงเลยว่า “พูดตรง ๆ เลยนะถ้าคุณไม่ถามผม ผมก็ไม่ว่าอะไร แต่ถ้าคุณถาม ผมรู้สึกว่าคุณเกินไปสำหรับรายได้ที่เรามีอยู่” ฉะนั้นพอเราบอกว่าเป็น ความรู้สึกของเราอีกฝ่ายจะหาทางประนีประนอม การบอกด้วยความรู้สึกทำให้อีกฝ่ายรู้ถึงความเข้าใจที่ดีต่อกันจะดีกว่า^{๓๕}

การรักษาอุโบสถศีลทำให้ยอมรับความเป็นตัวของตัวเองของทั้ง ๒ ฝ่าย เราต้องคิดง่าย ๆ ว่า การที่เราเป็นครอบครัวกัน เราต้องมีสองส่วน คือ ในส่วนที่เราต้องมาปรับเข้าหากัน และในส่วนที่เราต้องเป็นตัวของเราเอง ซึ่งอีกฝ่ายก็ควรคิดเหมือนกัน เราจะหวังว่าทุกสิ่งเป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้ แต่ละคนก็คงไม่สามารถเปลี่ยนชีวิตให้เป็นไปตามที่เราต้องการได้ ทุกคนต้องมีศักดิ์ศรีมีความเป็นตัวของตัวเองตรงนี้สำคัญ ซึ่งเรามักจะลืมบางทีเราหวังดีเราอยากให้อา่อย่างนั้นทำอย่างนี้^{๓๖} เช่น ฝ่ายหญิงถูกสอนมาอย่างหนึ่งในเรื่องการดูแลตัวเอง ว่าแต่งตัวแบบนี้ ใส่รองเท้าแบบนี้เราก็มีหนักไปว่า สามีควรต้องเป็นอย่างนี้ด้วย แต่ปรากฏว่าคุณค่าของเขาอาจไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านั้นผู้ชายก็เหมือนกัน ส่วนใหญ่ผู้ชายถูกสอนมาเรื่องประโยชน์ใช้สอยเวลาซื้ออะไรต้องดูความคุ้มค่าแต่ผู้หญิงเขามองคุณค่าบางอย่างที่แตกต่างออกไป

การรักษาอุโบสถศีลทำให้สามารถสร้างกฎกติกาamarยาทในครอบครัวที่ดีได้ การที่มีใครบอกว่า ครอบครัวไม่มีความขัดแย้งคงเป็นไปได้ คนสองคนอยู่ด้วยกัน ต้องมีความขัดแย้งกันจะรักกัน แค่นั้นก็ตาม แต่ประเด็นสำคัญ คือ เราแก้ไขความขัดแย้งได้ดีมากน้อยแค่ไหน ในทางปฏิบัติเราอาจต้องมีกฎเกณฑ์ หรืออาจจะเรียกว่า กฎกติกาamarยาทของครอบครัว กติกาเหล่านี้มาจากประสบการณ์ที่ทั้งสองคนขัดแย้งกัน แล้วทั้งสองฝ่ายก็ค่อย ๆ หาทางออกบางที่อาจไม่ได้พูดกัน

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางชนิษฐา รัตนประทีป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางสาวจกกลณี สุวรรณพรรค, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

แต่เป็นสิ่งที่เราตกลงกันโดยไม่รู้ตัว หรือว่าเราจะตกลงกันโดยเรารู้ตัวก็ได้^{๓๖๗} เช่น เราจะไม่ทะเลาะกัน ต่อหน้าลูกเต็ดขาดเวลาทะเลาะกันเราไม่เอาเรื่องไปบอกญาติเวลาเราโมโหกันเราจะไม่พูดกัน จนกว่าเราจะมาพูดกันการมีกติกาพวกนี้จะช่วยลดความขัดแย้ง แต่ละครอบครัวอาจจะมีการมีกติกาไม่เหมือนกัน และต้องอยู่บนพื้นฐานที่ยืดหยุ่นกันได้ไม่จำเป็นต้องตายตัว บางครั้งอาจจำเป็นต้องออกไปนอกกติกาบ้าง บางครั้งเราต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวช่วยให้ครอบครัวจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้นการตั้งกฎกติกาภายในครอบครัวต้องพึงสังวรไว้ว่าต้องมาจากประสบการณ์ที่ผ่านมา จะให้แต่งงานไปแล้วตั้งกติกาภายหลังคงลำบาก แต่จะมาจากประสบการณ์แง่มุมต่าง ๆ ที่ผ่านมาในช่วงชีวิตของการครองคู่

การรักษาอุโบสถศีลทำให้ครอบครัวเป็นสุข ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในครอบครัวล้วนแล้วเป็นผลมาจากวิถีคิด และวิถีปฏิบัติของคน ๒ คน คือ สามี และภรรยา เมื่อถึงช่วงเวลาของการมีทายาท มาร่วมเป็นบุคคลที่ ๓ หรือ ๔ ของครอบครัว ถึงตอนนั้นทั้งสามี และภรรยาก็จะต้องผนึกความคิดและกำลังใจกันยิ่งขึ้นในการดูแลสมาชิกใหม่ของครอบครัวให้เขาก้าวเดินเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ แม้สังคมปัจจุบันหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมีการแก่งแย่งแข่งขันกันสูง และค่านิยมในการดำรงชีวิตก็แปรเปลี่ยนไปเน้นวัตถุนิยมมากขึ้น^{๓๖๘} ส่งผลกระทบ และเขย่าเสถียรภาพของครอบครัวพอสมควร แต่เราเชื่อมั่นว่าหากทุกคนในครอบครัวดำรงความเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน และแผ่ขยายไปสู่ครอบครัวอื่นชุมชนอื่น และสังคมอื่น คำที่ว่า “ครอบครัว คือ รากฐานที่มั่นคงของสังคม” คงเป็นเพียงคำขวัญที่บันทึกไว้บนแผ่นกระดาษเท่านั้น

ผลทางด้านครอบครัวพอสรุปได้ว่า ผู้ที่มีศีลมีครอบครัวที่ดีได้ เป็นผู้ปฏิบัติไม่บกพร่องในสามีธรรม ๔ ประการ คือ

๑. บำรุงบิดามารดาที่มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่เลี้ยงดูปรนนิบัติท่านให้ได้รับความสุขสบาย
๒. เลี้ยงดูบุตรรู้จักวิธีเลี้ยงลูกให้ลูกเป็นคนดี เป็นลูกแก้วนำชื่อเสียงเกียรติภูมิมาสู่พ่อแม่วงศ์ตระกูล

๓. สงเคราะห์ภรรยา (สามี) สามีภรรยาจะต้องรู้จักวิธีปฏิบัติตัวต่อกันมีความเกรงอกเกรงใจเคารพให้เกียรติกันไม่นอกใจกัน เป็นการสร้างสายสัมพันธ์ของคนในครอบครัวให้อบอุ่นแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นครอบครัวจะมีแต่ความร่มเย็นเพียงอย่างเท่าเข้าบ้านก็มีความสุขใจ เข้าบ้านเหมือนขึ้นสวรรค์

๔. ทำงานไม่คั่งค้างต้องทำงานไม่คั่งค้าง เพราะครอบครัวก็ต้องมีค่าใช้จ่ายจะเลี้ยงพ่อแม่เลี้ยงแม่เลี้ยงลูกเลี้ยงภรรยาก็ต้องใช้สตางค์ทั้งนั้น เราจึงมีหน้าที่ก่อสร้างตัวด้วยการทำงานไม่คั่งค้างต้องทำให้เสร็จจะได้สร้างฐานะความเป็นปึกแผ่นแก่ตนเองและครอบครัว

^{๓๖๗} สัมภาษณ์ นางฉลวย คงกะโชติ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖๘} สัมภาษณ์ นางชูชีพ ยอสินธุ์, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

หากปฏิบัติได้ครบ ๔ ข้อนี้ ครอบครัวนั้นจะมั่นคงมีความสุข

๔.๓ ผลทางด้านสังคม

การรักษาอุโบสถศีลของสตรีย่อมมีผลต่อทางด้านสังคมเป็นอย่างมาก สตรีผู้รักษาอุโบสถศีลส่วนใหญ่มักจะมองว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น เป็นการช่วยให้สังคมสงบสุขได้ เพราะการรักษาอุโบสถศีลนั้น งดเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ส่วนมากจึงมักถือศีลให้บ้านเมืองสงบสุข ประเภทของอุโบสถศีลที่มีผลทางด้านสังคม อุโบสถศีลเป็นศีลเพื่อเสริมสร้างความดีงามของชีวิต และสังคม คือ หมายถึงวินัยของคฤหัสถ์ เป็นศีลสำหรับประชาชน มี ๒ ระดับ มีดังนี้

๑.ธรรมชั้นศีล คือ ศีลในแง่ธรรม หมายถึง หลักความประพฤติระดับกายวาจา และอาชีวะ ที่นำมาแนะนำสั่งสอน โดยเน้นที่ปัจเจกชนเป็นสำคัญในขั้นนี้มีความหมายไปถึง อธิศีลสิกขา ซึ่งหมายถึง การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่ รวมเอาองค์มรรค สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเข้ามาว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อม^{๓๙} ในทางสังคมอยู่ในภาวะเอื้ออำนวยสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธองค์มีอธิศีลสิกขาเป็นเบื้องต้น คือ การประพฤติในด้านศีลให้ยิ่งตามพุทธพจน์ที่แสดงเรื่องศีล สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่แสดงถึงบทบาทของบุตรธิดาต่อบิดามารดา ดังนี้

“บุตรธิดาที่สามารถยังมารดาบิดาผู้ทุศีล ให้เป็นผู้ทรงศีล ผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้ง มั่นในศรัทธาศีล จาคะ และปัญญาได้ การกระทำอย่างนั้น ชื่อว่า บุตรได้ตอบ แทนคุณแก่มารดาบิดา”^{๔๐}

๒.วินัยที่เป็นศีล คือ ศีลในแง่ที่เป็นวินัย หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางกันขึ้นเป็นบัญญัติทางสังคม เพื่อกำกับความประพฤติของบุคคล ตามความมุ่งหมายเฉพาะของหมู่ชนหรือชุมชนนั้น โดยมากมุ่งเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตามธรรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผู้ฝ่าฝืนต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อชุมชน หรือสังคมนั้นอีกชั้นหนึ่ง ต่างจากผลทางจิตใจตามกฎธรรมชาตินั้นคือ วิธีฝึกคนให้มีศีล ซึ่งเป้าหมายของวินัยที่เป็นศีล^{๔๑} ได้แก่ ศีลระดับสังคมสงฆ์ มีเป้าหมายที่สำคัญอยู่ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ ความผาสุกแห่งสงฆ์ กำราบคนหน้าด้านไม่รู้จักอายความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบันบำบัดความเสื่อมเสียความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีใน

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๐} อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๖๘.

ภายหลัง ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ความเลื่อมใส ยิ่งขึ้นไปของคนผู้เลื่อมใสแล้ว ความดำรงมั่นแห่งศีลธรรม และส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้หนักแน่น^{๔๒} ส่วนในอังคุตตรนิกาย ได้เพิ่มเข้ามาอีก ๒ ข้อ คือ เพื่อเอื้ออนุเคราะห์ แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย และเพื่อตัดรอนฝักฝ่ายของภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่วร้าย^{๔๓}

อุโบสถศีลสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์ อุโบสถศีลนั้นสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในอภิสังกทสูตร อัญญาภิบาล อังคุตตรนิกาย^{๔๔} มีใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ ละปาณาติบาต เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต ละอทินนาทาน เป็นผู้เว้นขาดจากอทินนาทาน ละกาเมสุมิฉฉาจาร เป็นผู้เว้นขาดจากกาเมสุ มิฉฉาจาร ละมุสาวาท เป็นผู้เว้นขาดจากมุสาวาท ละสุราเมรยมัชชพมาทัฏฐาน เป็นผู้เว้นขาดจากสุราเมรยมัชชพมาทัฏฐาน ชื่อว่าเขาได้ให้ความไม่มีภัยความไม่มีเวร และความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ตัวเขาเองมีส่วน (ได้รับ) ความไม่มีภัยความไม่มีเวร และความไม่ถูกเบียดเบียนด้วย ทานทั้งห้านี้เป็นมหาทานรู้กันว่าเป็นเลิศ (กว่าทานทั้งหลาย) รู้กันมานานรู้กันว่าเป็นวงศ์ (ของอริยะ) เป็นของเก่าอันสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชนไม่คัดค้านไม่ลบล้าง

การบริโภคอาหารมีแต่ยวทำให้ร่างกายสุขสบายโรคภัยไข้เจ็บมีน้อย ร่างกายเบาสบายมีกำลัง และคล่องตัว การเว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการทัดทรงตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของ หอมเครื่องประทีปผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว การเว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่ สองข้อสุดท้ายเป็นการละกิเลส ราคะมานะ ที่แข่งกันมี แข่งกันประดับโอ้อวด ปัญหาการแย่งชิงแข่งขันก็ไม่เกิดขึ้น จึงทำให้ไม่มีภัยไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน อนึ่งแม้บุคคลผู้อำนวยความสะดวก และให้การสนับสนุนผู้รักษาศีลด้วยการให้อาหารเป็นต้น ก็ย่อมได้ผล ได้อานิสงส์ได้ความรุ่งเรือง และความเจริญแผ่ไพศาลมากเช่นเดียวกัน”^{๔๕}

ผู้วิจัยเห็นว่าในหมู่ชนใด หรือเมืองใดมีผู้รักษาอุโบสถศีล ย่อมทำให้หมู่ชนนั้นเมืองนั้น อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน ไม่แก่งแย่งชิงดีซึ่งกันและกัน เพราะอุโบสถศีล เป็นไปเพื่อทำให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ทำให้คนที่เข้ารักษาอุโบสถศีลเปลี่ยนแปลงตัวเอง เพราะเล็งเห็นว่า มีประโยชน์มากมายมหาศาล ดังนั้นอุโบสถศีลจึงมีผลดีต่อสังคมอย่างมาก

การเข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น บุคคลเข้าจำไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เทวดา มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมได้รับประโยชน์สูงสุดตลอดกาลทั้งชาตินี้ และชาติ

^{๔๒} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๓๑/๗๔.

^{๔๓} อัง.ทก. (บาลี) ๒๐/๔๓๖/๑๒๓.

^{๔๔} อัง.อญญา. (ไทย) ๒๓/๓๙/๒๙๙ - ๓๐๑.

^{๔๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๐/๔.

หน้าเหมือนกันเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ หรือสถานะที่แตกต่างกันของสัตว์ โดยมีที่เจตนาเป็นที่ตั้ง

๔.๔ ผลทางด้านเศรษฐกิจ

เมื่อสตรีในปัจจุบันรู้จักการรักษาอุโบสถศีลแล้ว นำเอาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็จะทำให้เรารู้จักคำว่าพอเพียงไม่ใช่สิ่งของที่ฟุ่มเฟือยเกินไป ดังนั้นเมื่อเรารู้ว่าการรักษาอุโบสถศีลทำให้เรารู้จักพอเพียงผลก็ทำให้เรารู้จักการพอเพียงที่จะใช้จ่ายสิ่งของพออธิบายได้ดังนี้

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำ วิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลก ภายนอกได้เป็นอย่างดี

แนวปฏิบัติในการนำอุโบสถศีลมาประยุกต์ใช้ในด้านเศรษฐกิจระดับครอบครัว มีดังนี้

(๑) มีจริยธรรมแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น มีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต มีสติ ปัญญา เมตตา กรุณา เป็นต้น

(๒) แสวงหาความรู้ และอบรมสมาชิกในครอบครัวให้มีความรู้มีคุณธรรม

(๓) มีวินัยในการใช้จ่าย

(๔) เคารพกฎกติกาทางสังคม

(๕) มีความสำนึกและรับผิดชอบต่อส่วนรวม

แนวทางการปฏิบัติระดับครอบครัวดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะแบบองค์รวมต้องประกอบ กับไปด้วยความพอประมาณ มีเหตุผลที่และมีภูมิคุ้มกันที่ดี

การรักษาอุโบสถศีลเป็นการสร้างเสริม และสนับสนุนให้คนในชุมชนมีความ รับผิดชอบต่อ ศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยการหลีกเลี่ยงห่างไกลจากอบายมุข

อบายมุข คือ ช่องทางแห่งความเสื่อมซึ่งเป็นเหตุให้เสียทรัพย์ ฉะนั้นถ้าบุคคลห่างไกลจาก อบายมุข เชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนในการรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ ดังพระพุทธองค์ตรัสแสดงไว้ใน สิงคาลกสูตรว่า

๑.การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือสุราเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑.เสียทรัพย์ทันตาเห็น ๒.ก่อการทะเลาะวิวาท ๓.เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๔.เป็นเหตุให้ เสียชื่อเสียง ๕.เป็นเหตุให้ไม่รู้จักกาย ๖.เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๔๖}

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๓.

๒. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืนมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. ชื่อว่าไม่คุ้มครองไม่รักษาตน ๒. ชื่อว่าไม่คุ้มครองไม่รักษาบุตรภรรยา ๓. ชื่อว่าไม่คุ้มครองไม่รักษาทรัพย์สมบัติ ๔. เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ ๕. มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง ๖. ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง^{๔๗}

๓. การเที่ยวดูมหรสพ มีโทษ ๖ ประการ ๑. มีการรำที่ไหน (ไปที่นั่น) ๒. มีการขับร้องที่ไหน (ไปที่นั่น) ๓. มีการประโคมที่ไหน (ไปที่นั่น) ๔. มีเสภาที่ไหน (ไปที่นั่น) ๕. มีการบรรเลงที่ไหน (ไปที่นั่น) ๖. มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปที่นั่น)^{๔๘}

๔. การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. ผู้ชนะยอมก่อเวร ๒. ผู้แพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป ๓. เสียทรัพย์ทันตาเห็น ๔. ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาลก็เชื่อถือไม่ได้ ๕. ถูกมิตรอามาตย์ดูหมิ่น ๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนัน ไม่สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้^{๔๙}

๕. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย ๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย ๓. เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย ๔. เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย ๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย ๖. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

๖. การหมกมุ่นในความเกียจคร้านมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. มักอ้างว่า “หนาวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๒. มักอ้างว่า “ร้อนเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๓. มักอ้างว่า “เวลาเย็นเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๔. มักอ้างว่า “เวลายังเข้าเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๕. มักอ้างว่า “หิวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๖. มักอ้างว่า “กระหายเกินไป” แล้วไม่ทำงาน

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์ผลของการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่นำไปสู่การชีวิตในสังคมปัจจุบัน การรักษาอุโบสถศีลทำให้สตรีผู้ที่รักษาอุโบสถศีลมีสุขภาพทางกายที่แข็งแรง ทั้งยังทำให้ครอบครัวของผู้ที่รักษามีความสุขเพราะอุโบสถศีลเป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลสตาม ถ้าสังคมเราสามารถรักษาอุโบสถศีลได้ทั้งหมดย่อมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง คนก็จะมีชีวิตไม่โลภไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และผู้คนก็จะไม่หลงอยู่ในอบายมุขทั้งปวง

ดังนั้นการรักษาอุโบสถศีลยังได้ประโยชน์สุข ๓ ประการ คือ

๑. ทัศนคติที่ดีต่อประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ และความสุขในโลกนี้ คือความสุขในปัจจุบันคือ ตัดความกังวลลุ่นวายในภารกิจการทำงานต่าง ๆ เสียได้ เปิดโอกาสให้ตนได้

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๙/๒๐๓.

^{๔๘} ตูรายละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓ - ๒๐๔.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๐๔.

ชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดหมดจด เพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่ตน ลด ละ เลิก กิเลสในตนให้เบาบาง
ได้รับความบันเทิงใจ ว่าตนได้ทำความดี และได้รับยกย่องจากคนทั่วไป

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์เบื้องต้นประโยชน์ในโลกหน้า และความสุขในโลก
หน้า คือความสุขในโลกสวรรค์

๓. ประมัตถประโยชน์ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน และความสุขอันสูงสุด คือความสุข
อันเกิดแต่นิพพาน ประมัตถประโยชน์ คือการดับทุกข์โดยไม่เหลือ ถือเป็นประโยชน์อันสูงสุดใน
พระพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาตน ผู้รักษาอุโบสถศีลแม้ไม่อาจที่จะบรรลุได้ใน
ชาตินี้ แต่หากหมั่นประกอบความดีฝึกฝนอบรมตนตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาอย่างไม่ย่อท้อยอม
สามารถที่จะบรรลุประโยชน์สูงสุดนี้ได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทกับสังคมไทย พบว่า การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นมีหลายคน และแต่ละคนมีวิธีการในการบำเพ็ญบารมีด้วยการรักษาอุโบสถศีลที่แตกต่างกัน กระทำความดีต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองนั้นได้บรรลุธรรมตามที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนเอาไว้

การรักษาอุโบสถศีลยังสามารถแบ่งตามระยะเวลาที่เข้าจำได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ปกติอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษาในวันที่กำหนดไว้ตามปกติตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่ง ในวันขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ

(๒) ปฏิภาครอุโบสถ หมายถึงวันที่รักษาอุโบสถศีลที่พิเศษขึ้นไปอีกกว่า ปกติ คือรักษา ๓ วัน เรียกว่าวันรับ วันรักษาและวันส่ง

(๓) ปาฏิหาริย์ปักษุอุโบสถ คืออุโบสถที่พึง นำไป คือให้เป็นไปตามกำหนดเป็นประจำในแต่ละปี หมายความว่าในแต่ละปีมีช่วงเวลาที่ กำหนดไว้เฉพาะที่จะรักษา เช่น รักษาตลอด ๓ เดือน ในกาลเข้าพรรษา ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด ๓ เดือน ก็ให้รักษา ๑ เดือน หรือครึ่งเดือนในเขตการ แสงสว่างของพระภิกษุ

อุโบสถยังแบ่งประเภทของผู้รักษาอุโบสถได้ ๓ ประเภท คือ

(๑) โคपालกอุโบสถ คืออุโบสถศีลของบุคคลผู้รักษาเหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโค สักแต่ว่าสมาทานศีลแล้วทนคอยรักษาไม่ให้ขาดเพียงให้พ้นวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น ไม่ใส่ใจฝึกฝนอบรมตนในการบำเพ็ญกุศลให้ยิ่ง ๆ ขึ้น

(๒) นิคัณฐอุโบสถ เป็นการรักษาอุโบสถของพวกนอกศาสนาคือพวกนิกครนถ์ ที่ถืออุโบสถแบบตั้งเจตนาจนวันมีเขตจำกัด เลือกรกระทำไม่งดเว้นทั้งหมด

(๓) อริยอุโบสถศีลได้แก่อุโบสถที่อุบาสก อุบาสิการักษาอย่างประเสริฐ เมื่อสมาทานแล้วตั้งใจชำระจิตของตนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง มีการเจริญสมถ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ระลึกถึงอนุสติ ๖ คือ พุทธานุสติ อัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ และเทวตานุสติ อยู่เสมอ

จากการศึกษาพบว่า สตรีในสังคมไทยปัจจุบันบางส่วนยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีล หรือยังไม่ชัดเจน โดยส่วนหนึ่งมีความเข้าใจว่าการรักษาอุโบสถศีลนั้น เป็นการมารักษาศีลที่วัดในวันพระขึ้น หรือแรม ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ วันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น และการมารักษาศีลก็เพื่อต้องการรักษากาย วาจาให้สงบ เพื่อกำจัดกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เบาบางลง และได้พักผ่อนร่างกาย และจิตใจ เมื่อร่างกาย และจิตใจได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ ก็จะเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติสมาธิ ปัญญาได้ดีขึ้น และผู้ที่มารักษาศีลส่วนมากมีแต่คนแก่ถือว่ามาพักผ่อนร่างกายและได้ทำบุญสร้างกุศลด้วย จะมีบ้างที่เป็นผู้มีปัญหา ผู้ที่ว่างงานหันหน้าเข้าวัด หรือบางคนก็ตามๆ เพื่อนมาบางคนก็เห็นพ่อแม่มาวัดแต่เด็กก็มีจิตศรัทธาพอมีเวลาว่างก็มาถือศีลที่วัด และการมารักษาศีลส่วนมากจะรักษากันในเทศกาลวันเข้าพรรษา พอออกพรรษาแล้วผู้มารักษาศีลก็น้อยลง การแต่งกายนิยมแต่งชุดขาว เพราะสะอาดดูเป็นระเบียบเรียบร้อย ส่วนในสมัยพุทธกาลไม่ได้ระบุหรือกำหนดเครื่องแต่งกายว่าจะต้องเป็นสีอะไร

การมารักษาศีลก็มีความปรารถนาให้ตัวเองมีสุขภาพแข็งแรง ได้พักผ่อนมีดวงตาเห็นธรรมมีจิตใจเบิกบาน ตายไปขอให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หากต้องเกิดอีกขอได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา และขอให้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย และขอให้ครอบครัวประสบแต่ความสุข ความเจริญ ลูกหลานว่านอนสอนง่าย ไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน กิจการงานเจริญก้าวหน้ามั่นคง ร่ำรวย และสุดท้ายขอให้บ้านเมืองสงบสุข ซึ่งเป็นความปรารถนาทางโลกียะมากกว่าโลกุตระ

วิธีการรักษาอุโบสถศีล การสมาทานรักษาศีลในปัจจุบันส่วนมากไปสมาทานขอศีลที่วัดกับพระ และเวลาไม่ค่อยแน่นอนบางวัดก็สมาทานรักษาศีลเวลา ๖ โมงเช้า บางวัดก็ ๑๐ โมงเช้า แล้วลาศีลเวลา ๖ โมงเช้าของวันรุ่งขึ้น ซึ่งถ้าจะนับแล้วไม่ครบ ๒๔ ชั่วโมงที่เรียกว่ารักษากันวันหนึ่งคืนหนึ่ง บางคนก็ว่าสมาทานรักษาเองที่บ้านก็ได้ไม่จำเป็นต้องไปรักษาที่วัด แต่การไปที่วัดทำให้อุบาสิกาได้ทำกิจกรรมทางธรรมหลายอย่าง ทั้ง ทาน ศีล สมาธิปัญญา เช่น มีการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ จากนั้นได้สวดมนต์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้วสมาทานศีลรับศีลจากพระสงฆ์ในตอนเช้า แล้วปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่งสมาธิ เดินจงกรมจากนั้นมีการฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ ตอนเย็นก็มีการทำวัตรเย็น และมีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานนั่งสมาธิ เดินจงกรม ตามเวลาที่กำหนด ซึ่งการปฏิบัติเป็นไปตามระเบียบวิธีของวัดนั้น ๆ หรือสถานที่นั้น ๆ ที่กำหนดไว้แล้ว และถือปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมา

ปัญหา และอุปสรรคของการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยนั้น พบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านสุขภาพของผู้ปฏิบัติเองที่แก่ตัวลง ทำให้ ปวดขา ปวดเข่า เป็นอุปสรรคในการนั่งสมาธิกับพื้นไม่สะดวก ต้องนั่งเก้าอี้ ซึ่งที่วัดไม่เอื้ออำนวย ด้านที่พักที่วัดไม่สะดวก ห้องน้ำไม่สะดวก และมีบางคนส่วนน้อย เมื่อสมาทานศีลแล้ว ไม่ใส่ใจปฏิบัติอย่างจริงจังจึงเดินไปเดินมา ไม่ได้ใส่ใจที่จะฝึกฝนอบรมตน ไม่ชวนช่วยในการบำเพ็ญกุศล ละเลยการฟังธรรมการสวดมนต์ และการเจริญภาวนา

จับคู่สนทนากัน แต่เรื่องงานการนินทา เป็นต้น ปัญหาอีกประการคือ วัดทั่วประเทศมีจำนวนมาก จะมีสักกี่วัดที่มีความพร้อมที่จะรับอุบาสกอุบาสิกา ที่ต้องการเข้าจำอุโบสถศีลในวันพระ และมีผู้นำปฏิบัติรักษาอุโบสถศีลที่ถูกต้อง นับแต่การสมาทานศีล โดยมีฆราวาสนำสมาทานศีลไม่ใช่ให้พระนำสมาทานศีล ในเมื่อสถานที่ของวัด และพระไม่พร้อมในการนำปฏิบัติ ผู้ต้องการรักษาอุโบสถศีลต้องเดินทางไปรักษาที่วัดไกล ๆ ไม่ได้ได้รับความสะดวก จึงทำให้ประชาชนเข้าวัดรักษาศีลกันน้อย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ มหาเถรสมาคมไม่ได้ส่งเสริมให้ประชาชนรักษาอุโบสถศีลในวันพระอย่างจริงจัง

การศึกษาวีธีการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยในปัจจุบัน พบว่าสตรีในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลที่ยังไม่ชัดเจน ยังไม่ทราบถึงการรักษาอุโบสถศีลให้พิเศษยิ่งๆ ขึ้น นั้นว่ามีการรักษา ๓ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษากันเฉพาะวันที่กำหนดปฏิชาครอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษากันครั้งละ ๓ วัน ปาฏิหาริย์ปักขอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษากันเป็นประจำ ปัจจุบันนี้สตรีนิยมรักษาอุโบสถศีล ในวันพระช่วงเข้าพรรษาเพียงเดือนละ ๔ ครั้ง ในวันพระคือในวันแรม ๘ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำหรือ ๑๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำและขึ้น ๑๕ ค่ำ พอออกพรรษาแล้วผู้มารักษาอุโบสถศีลก็ลดน้อยลงพบว่าสตรีที่จะรักษาอุโบสถศีลตลอดชีวิตนั้นมีจำนวนน้อยมาก

วิธีการรักษาอุโบสถศีล สตรีส่วนใหญ่ไปสมาทานขอศีลกับพระที่วัด เพราะที่วัดสะดวกกว่า การรักษาอุโบสถปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางวัดกำหนดไว้ โดยเริ่มจากในตอนเช้าชำระร่างกายให้สะอาด แต่งกายด้วยชุดขาว หรือชุดสุภาพ นำภัตตาหารมาร่วมทำบุญที่วัด ทำวัตรสวดมนต์ประกาศวันอุโบสถ สมาทานอุโบสถศีล รับศีล ๘ มารักษา เมื่อถึงเวลาที่ทางวัดกำหนดก็จะร่วมกันปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ เดินจงกรม ฟังเทศน์ฟังธรรม และสวดมนต์ทำวัตรเช้า - เย็น ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้นิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน การรักษาอุโบสถศีลนั้นไม่เคร่งครัดในการสำรวมระวังกาย วาจา ใจ ไม่ได้ถือฐานะจิตตั้งความปรารถนาในการรักษาเพื่อวัตถุประสงค์อันยิ่งใหญ่

การวิเคราะห์ผลการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตนั้นพบว่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านสุขภาพของผู้ปฏิบัติเองที่แก้ตัวลงทำให้ ปวดขาปวดเข่า ยืน เดิน นั่งนอนไม่สะดวก สถานที่วัดไม่เอื้ออำนวย ไม่สะดวกสัปปายะ ผลทางด้านต่าง ๆ ของผู้ที่มารักษาอุโบสถศีล มีความปรารถนาให้ตัวเองมีสุขภาพแข็งแรง มีจิตใจเบิกบานได้ผลานิสงส์ มีการสะสมบุญ เมื่อตายไปขอให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หากต้องเกิดอีกขอได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา และได้เกิดทันศาสนา พระศรีอริยเมตไตรย และขอให้ครอบครัวประสบแต่ความสุขความเจริญลูกหลานว่านอนสอนง่าย ไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน กิจการงานเจริญก้าวหน้ามั่นคง ร่ำรวย และสุดท้ายขอให้บ้านเมืองสงบสุข อันเป็นความปรารถนาทางโลกียะมากกว่าโลกุตระ

การรักษาอุโบสถศีลทำให้เรามีสุขภาพทางกายที่แข็งแรง ทั้งยังทำให้ครอบครัวของเรามีความสุข ยังได้ประโยชน์และสุข ๓ ประการ คือ

๑. ทัศนคติที่ดีต่อประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ และความสุขในโลกนี้ คือความสุขในปัจจุบัน คือ ตัดความกังวลวุ่นวายในภารกิจการงานเสียได้ เปิดโอกาสให้ตนได้ชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดหมดจด เพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่ตนลด ละ เลิก กิเลสในตนให้เบาบาง ได้รับความบันเทิงใจ ว่าตนได้ทำความดี และได้รับยกย่องจากคนทั่วไป

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์ในโลกหน้าและมีความสุขในโลกหน้า คือความสุขในโลกสวรรค์

๓. ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน และความสุขอันสูงสุด คือความสุขอันเกิดแต่ะนิพพาน ปรมัตถประโยชน์ คือการดับทุกข์โดยไม่เหลือ ถือเป็นประโยชน์อันสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรี ผู้รักษาอุโบสถศีลแม้ไม่อาจที่จะบรรลุได้ในชาตินี้ หากหมั่นประกอบความดีฝึกฝนอบรมตนตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ไปเรื่อย ๆ ย่อมสามารถที่จะบรรลุประโยชน์สูงสุดได้

การรักษาอุโบสถศีลย่อมมีผลทางด้านสังคมเป็นอย่างมาก ผู้รักษาอุโบสถศีลส่วนใหญ่มองว่า การรักษาอุโบสถศีลนั้น เป็นการช่วยให้สังคมสงบสุขได้ เพราะการรักษาอุโบสถศีลนั้นงดเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ส่วนมากจึงมักอธิษฐานให้บ้านเมืองสงบสุข อุโบสถศีลที่มีผลทางด้านสังคม อุโบสถศีลเป็นศีลเพื่อเสริมสร้างความดีงามของชีวิต และสังคม อานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีลเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล หมายความว่าใครรักษาศีลได้ครบบริบูรณ์ ผู้นั้นย่อมได้รับอานิสงส์ดังกล่าว ซึ่งเกิดผลเฉพาะตัวแก่ผู้ปฏิบัติ แต่ถ้าบุคคลหมู่คณะใด เมืองใด ประเทศใด พร้อมใจกันระมัดระวังมิให้การรักษาศีลขาดตกบกพร่อง อานิสงส์ย่อมเกิดขึ้น ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน เมืองนั้นประเทศนั้น จะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่ดีกินดี

ฉะนั้น การที่รักษาอุโบสถศีลเพียงชั่ววันหนึ่งคืนหนึ่ง พร้อมน้อมระลึกว่า "แม้เราจะรักษาอุโบสถศีลจนตลอดชีวิตอย่างพระอรหันต์ไม่ได้ ก็ขอดำเนินรอยตามท่านด้วยการรักษาอุโบสถศีล อันมีองค์ ๘ ประการนี้ ชั่ววันหนึ่งคืนหนึ่ง" เพียงเท่านั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า การรักษาอุโบสถศีล ของผู้นั้นย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แม้พระราชอาชฎาทรงเป็นใหญ่ใน ๑๖ แคว้น ยังไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ ของอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เพราะศีลนั้นทำให้บังเกิดในสวรรค์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑. สถาบันสงฆ์ ควรให้การส่งเสริมในการเผยแผ่ความรู้ความเข้าใจ ในการรักษาอุโบสถศีล ให้แก่ชาวพุทธ ด้วยการจัดกิจกรรมในวันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนาให้มากขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปปฏิบัติเป็นชีวิตประจำวัน จนไปสู่การปฏิบัติในทางธรรม

๒. สถาบันครอบครัว ควรมีการปลูกฝังหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ให้แก่บุตรหลาน ในข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับเรื่องประเพณีการรักษาอุโบสถศีล มีการงดบริโภคอาหาร ในตอนบ่าย และค่ำ เป็นการฝึกตนให้คุ้นเคยกับชีวิตที่อดอยาก เมื่อประสบกับความขัดสนจริง ๆ จะได้ไม่ลำบาก เรื่องการบริโภค ให้ความสำคัญต่อการรักษาคุณค่าทางจิตใจ เพื่อให้เกิดการสำรวมตนไม่ฟุ้งเพ้อ รู้จักการประหยัด และเป็นการฝึกให้เป็นคนที่มีจิตใจที่เข้มแข็งอดทน

๓. สถาบันการศึกษา ควรจัดเรียนการสอนเกี่ยวกับการถืออุโบสถศีลไว้ใน หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพื่อให้นักเรียนเยาวชนได้เรียนรู้ในหลักคำสอนของพุทธศาสนา ว่ายังมีหลักปฏิบัติที่เป็นทางเลือกในการขัดเกลาจิตใจตนเพื่อการเป็นอยู่อย่างสุขสงบ

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท กับสังคมไทย ในขณะที่ดำเนินการวิจัยมีประเด็นที่เกี่ยวข้องและน่าสนใจดังนี้

๑. ควรศึกษาการรักษาอุโบสถศีลกับการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบัน
๒. ศึกษาเปรียบเทียบการรักษาอุโบสถศีลของพุทธศาสนิกชนในสังคมเมืองกับสังคมชนบทที่มีต่อพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิต

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน
, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(๒) หนังสือ :

กรมศิลปากร. มลिनปัญหา พิมพ์เป็นงานอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธีวงศาจารย์
(สูง ธัญญาโก). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง ธรรมวิภาค น.ธ.โท ฉบับมาตรฐาน กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์-
เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕.

ธนิต อยู่โพธิ์ อานิสงส์อุโบสถศีล พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๗.

_____. อานิสงส์ไตรสรณคมน์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๒๙.

ประยูรท์ หลงสมบุญ, พันตรี. คู่มือเบญจศีลเบญจธรรม และ อุโบสถศีลฉบับธรรมเจดีย์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ม.ป.ป.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙. ราชบัณฑิต). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์

วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๙ กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____ . **ธรรมญูชีวิต(ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติมใหม่)** พิมพ์ครั้งที่ ๖๐ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
สหธรรมิก, ๒๕๕๗.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชนิพนธ์ พระอุโบสถสี่กถา**. กรุงเทพมหานคร:
ม.ป.ท., ม.ป.ป..

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระภัทรมุณี(เสรี ธมฺมเวที). **พระธรรมเทศนาอาหุเนยาทิกถา ในพระธรรมเทศนารวบรวมและ
จัดพิมพ์โดย พระกิตติสารเมธี**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๐.

พระมหาทองมั่น สุทฺธจิตฺโต. **ศีลเป็นอาภรณ์อันประเสริฐ**. กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์ อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด
, ๒๕๕๗.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ชุตินฺธฺยาโณ). **นิเทศธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ซีรพงษ์การ
พิมพ์, ๒๕๓๗.

พระวิสุทฺธิสังวรเถร. มรดกธรรมเล่ม ๔๙ พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) ธรรมบรรยาย ชุด
“เข้าวัดทำไม”. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็น.พี.สกรีนพริ้นต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

วันวร จะนู. **รายงานผลการวิจัยเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะจริยศาสตร์และปรัชญาสังคม**.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๖.

สฤษฎ์ สิทธิเดช. “**ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล สาระธรรมจากพระไตรปิฎก**”. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทศิลป์สยามและบรรจุกัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๕๕.

สุเชาวน์ พลอยชุม. “**สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระราชนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**”. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. (กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓)

สมเด็จพระวันรัต(เฮง เขมจารี). **สมันตปาสาทิกา วิสุทฺธิมคค์ และอภิธัมมัตถวิภาวินี**. พระนคร:
พระจันทร์, ๒๕๘๕.

แสง จันทร์งาม. “**พุทธศาสนวิทยา**”. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : ซีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.

สำลี รักสุทธี. “**ศีลสุดยอดวินัยของพุทธศาสนา**”. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๕๙.

Simone De Beauvoir. *Second sex*. New York: Knopf. 1953.

Radhakrishnan. *The Dhammapada*. London: Oxford University Press, 1950.

Bimala Churn Law, *A history of Pali literature*, (London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1933.

G.P. Malalasekera, *The Pali Literature of Ceylon*, (Colombo: M.D. Gunasena & Co., 1928.

Geiger Wilhelm, *Pāli Literature and Language*, (New Delhi : Oriental Books, 1943.

(๓) บทความ :

พระเทพวรคุณ. (สมาน สุเมธ). “ความฉลาด ๓ อย่าง”. **แสงอีสาน**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๖

- กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗.

(๔) วิทยานิพนธ์ :

ดวงกมล ทองคนารักษ์. “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต

วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระอุบล กตปุณฺโญ (แก้ววงษ์ล้อม). “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

รังษี สุนนท์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ศุภาภรณ์ พงษ์แพทย์. “ศึกษาแรงจูงใจในการถือศีลอุโบสถของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษาวัด

สังฆทานและวัดปทุมวนาราม”. **วิทยานิพนธ์วิทยาลัยศาสนศึกษา** มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

สุนทรี สุริยะรังษี. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา :

ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกที่ได้รับเอตทัคคะ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

พระเทพวราคุณ. (สมาน สุเมโธ). “ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ”. ขอนแก่น : วัดป่าแสงอรุณ, ๒๕๔๒.

เอกสารประกอบการบรรยาย.

ทอมสัน และทอมสัน. “ผู้หญิงกับการเมือง : ทางเลือกสำหรับช่วงทศวรรษ ๒๕๓๓ - ๒๕๔๓”.

กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๖. (อัดสำเนา).

(๖) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์นางสาวกลินดี ศรีเมือง, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางชนิษฐา รัตน์ประทีป, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางชูชีพ ยอสินธุ์, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางฉลวย คงกะโชติ, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางฉลอม คงกะโชติ, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางพยงค์ เดอโกรท, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางสาวยมนา สินธุ์รัตน์, ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๒๘ / ว ๓๓.๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ๓/๓ หมู่ ๕
ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐

๑ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการสัมมนา

เจริญพร .....

ด้วย พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ได้จัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาการรักษาศีลอุโบสถของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถารมบทในสังคมไทย” ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระครูโกศลอรรรถกิจ, ดร. และ ดร.อุทัย เอกสะพัง เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ในการนี้ นิสิตดังกล่าวมีความจำเป็นต้องจัดเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ในการจัดทำวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช จึงขออนุมัติคราะห์ท่านให้นิสิตดำเนินการจัดเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการอนุมัติจากท่านด้วยดี

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาและให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูโมสิตวัฒน์นุกุล, ดร.)

ผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา

ภาคผนวก ข.

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง ศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์เพื่อทำการวิทยานิพนธ์ แบบสัมภาษณ์ชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้ทราบถึงการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ขอให้ท่านได้ให้ข้อมูลที่ท่านรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลกรณีศึกษาการรักษาอุโบสถศีลของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑ ชื่อ.....สกุล .....เพศ.....อายุ..... ปี
 ๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน .....
 ๑.๓ การศึกษา .....
 ๑.๔ อาชีพ .....
 ๑.๕ วันที่เก็บข้อมูล .....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์

๑. ทักษะเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลในพระพุทธศาสนา

- ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลในพระพุทธศาสนาอย่างไร
 ท่านทราบเกี่ยวกับข้อวัตรปฏิบัติของการรักษาอุโบสถศีลอย่างไร
 ท่านเข้าใจการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร
 ท่านเข้าใจระหว่างอุโบสถศีล กับ ศีล ๘ ของสตรีในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร

๒. วิธีการ และการปฏิบัติในการอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทย

- ท่านมีแรงจูงใจ เป้าหมาย การรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยอย่างไร
 ท่านมีความปรารถนา จากการรักษาอุโบสถศีลอย่างไร
 ท่านคิดว่าปัญหา และอุปสรรคในการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบันคือ

อะไร

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบันอย่างไรบ้าง

๓. ผลที่จะได้รับจากการรักษาอุโบสถศีลของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตนเองได้แก่อะไรบ้าง

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ครอบครัวมีอะไรบ้าง

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมส่วนรวมมีอะไรบ้าง

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่เศรษฐกิจมีอะไรบ้าง

๔. ข้อเสนอแนะในการรักษาอุโบสถศีลของท่านมีอะไรบ้าง

.....
 .....

สถานที่สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่..... ตำบล .....

อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

พระครูสมุห์กฤตภาส สุกิจใจ (โชติการ)

ผู้สัมภาษณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค.
ภาพการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

นางสาวกสินดี ศรีเมือง ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางชนิษฐา รัตนประทีป ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางชูชีพ ยอดสินธุ์ ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางฉलय คงกะโชติ ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางฉลอม คงกะโชติ ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางพยงค์ เตอโกรท ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

นางสาวมณา สิ้นรุรัตน์ ,ชาวบ้านชุมชนเกาะยอ

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูสมุห์กฤตภาส สุภิจโจ (โชติการ)
- ว/ ด/ ป เกิด : ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๒๗
- สถานที่เกิด : ๘ ซอย ๔ ถนนไชยา ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
- การศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๔๖ : วิทยาลัยเทคนิคหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) สาขาสร้างแม่พิมพ์โลหะ แผนกช่างกลโรงงาน
- พ.ศ. ๒๕๔๘ : วิทยาลัยเทคนิคหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาเทคนิคการผลิต แผนกช่างกลโรงงาน
- พ.ศ. ๒๕๕๑ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล รัตนโกสินทร์ วิทยาเขตวังไกลกังวล
อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
คณะอุตสาหกรรมศาสตรบัณฑิต (อส.บ.) สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
- อุปสมบท : วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๕๗
- สังกัด : วัดโคกเปี้ยว ๖๔ หมู่ ๕ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ๙๐๑๐๐
- หน้าที่ : ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโคกเปี้ยว ฝ่ายงานสาธารณะสงเคราะห์
เลขานุการเจ้าคณะอำเภอสิงหนคร (ธ.)
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดโคกเปี้ยว ๖๔ หมู่ ๕ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ๙๐๑๐๐